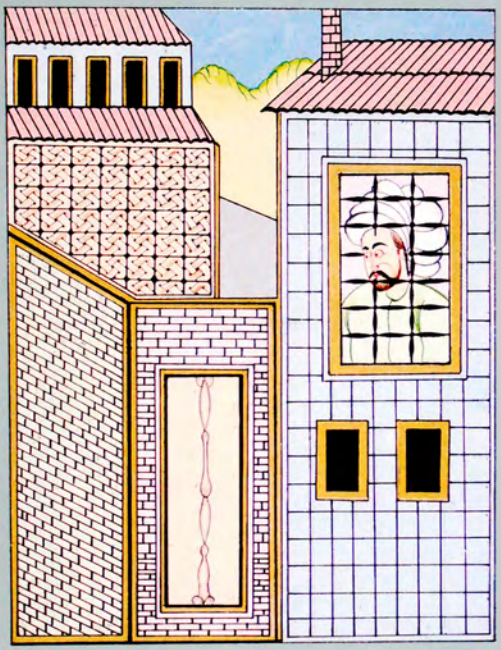
simavne kadısıoğlu

ŞEYH BEDREDDİN

M. Şerafeddin Yaltkaya

KİTABEVİ

KİTABEVİ Yayınları: 15

Minyatür: Nermin Özcan

Baskı, Cilt :
Bayrak Yayıncılık - Matbaacılık San ve Tic. Ltd. Şti.
Tel: 638 42 02 - 03 - 638 40 88 Fax: 638 42 04 İSTANBUL (Nisan 1994)

Simavne Kadısıoğlu

ŞEYH BEDREDDİN

M. Şerefeddin Yaltkaya

Hazırlayan : Hamit Er

KİTABEVİ
Üretmen Han Kitapçılar Çarşısı No: 13-21
34410 Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: 512 43 28 - 511 21 43
Fax: 511 42 30

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7
GİRİŞ 9
ŞEYH BEDREDDİN'İN ESERLERİ 21
ŞEYH BEDREDDİN BİBLİYOGRAFYASI 30
M. ŞEREFEDDİN YALTKAYA 34
MUKADDİME 50
ŞEYH BEDREDDİN'İN PEDERİ SİMAVNE KADISI KADI İSRAİL KİMDİR 52
ŞEYH BEDREDDİN NEREDE DOĞDU 55
ŞEYH BEDREDDİN NE ZAMAN DOĞDU 58
ŞEYH BEDREDDİN'İN TAHSİLİ 59
ŞEYH BEDREDDİN MUALLİM 64
ŞEYH BEDREDDİN DERVİŞ 67
ŞEYH BEDREDDİN TİMUR HUZURUNDA 69
ŞEYH BEDREDDİN TEKKE ŞEYHİ 71
ŞEYH BEDREDDİN'İN TARİKAT SİLSİLESİ 72
ŞEYH BEDREDDİN'İN VÂRİDÂT'INA NAZARAN TARZ-I SÜLÛK VE TESLÎKİ 74
ŞEYH BEDREDDİN'İN KERÂMÂT VE VÂKIÂTI 79
ŞEYH BEDREDDİN'DE VAHDET-İ VÜCÛD 86
ŞEYH BEDREDDİN'DE KIDEM-İ ALEM 92
ŞEYH BEDREDDİN'E GÖRE İRADE 94
ŞEYH BEDREDDİN'E GÖRE HAŞR-I ECSÂD 98
ŞEYH BEDREDDİN'E GÖRE CENNET VE CEHENNEM 104
ŞEYH BEDREDDİN'E GÖRE ŞEYTAN VE MELEK 108
ŞEYH BEDREDDİN VE HAYAT-I İSA 111
ŞEYH BEDREDDİN VE İNSAN-I KAMİL NAZARİYESİ 112
ŞEYH BEDREDDİN FAKİH 114
ŞEYH BEDREDDİN KAZASKER 122

ÖNSÖZ

Hiçbir metin kritiği ve değerlendirmesi yapmayıp sadece mevcut litarütürü toplayıp vermeye çalıştığımız "Simavne Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin" le alakalı seminerimiz de (yüksek lisans semineri: 4) Ord. Prof. Dr. M. Şerefeddin Yaltkaya'nın aynı isimli eserini esas aldık. Bu çalışmayı esas almamızın sebebi, M. Şerefeddin Bey'in objektif, otoriter ve kıymetli değerlendirmelerine büyük bir ekseriyetle katıldığımız içindir. Bu seminer çalışmamızı diğer seminerler gibi, daha önce yayınladığımız ***Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası, Hoca ve Yazarları*** *adlı yüksek lisans tezimize eklemeyi düşündük. Ancak, Şeyh Bedreddin konusunun hacim bakımından genişliği ve ana konunun bütünlüğü ile çakışacağı ihtimali dolayısıyla o zaman yayınlayamamıştık. Güzel bir raslantı sonucu Kitabevi'nin bu çalışmamızı bastırma isteği üzerine, biz de olumlu cevap vererek, bu mütevazı, çalışmayı değerlendirmeyi düşündük.*

Bu arada konuyu hazırlamamda yol gösteren, gerekli yönlendirmeyi yapan danışman hocam Prof. Dr. Bayraktar Bayraklı'nın da katkı ve yardımlarını bildirmek isterim. Ayrıca gerek M. Şerefeddin Yaltkaya ile ilgili çalışma ve yayınlarıyla gerekse Şeyh Bedreddin ve ilmî muhitiyle ilgili alakalarıyla, bol miktarda döküman ve litaratür yardımı

gördüğüm hocam Prof. Dr. Aykut Kazancıgil'e de minnet ve teşekkürlerimi bildiririm. Her iki hocam da seminerde hazır bulunmuş ve bu konunun bir an önce yayın dünyasına kazandırılması gerektiğini bildirmişlerdi. İşte bu hizmeti gerçekleştiren Kitabevi'ne de burada teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Hamit ER

İSTANBUL 1994

GİRİŞ

Şiiri okundu,
Kitabı yazıldı,
Destanı söylendi,
Tiyatrosu oynandı,
Anısına Bedreddin'in

Türk kültür ve siyasî tarihi açısından renkli bir simaya sahip olan Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin günümüze kadar her dönemin entellektüeli tarafından devamlı merak konusu olmuştur. Büyük bir hukuk bilgini olmasının yanında büyük bir mutasavvıf, şahzade hocalığı, değerli bir devlet adamı olması ve doğruluğuna inandığı tüm bilgileri pratiğe dükme isteği, onu hak ettiği bu yüksek mevkiye çıkarmıştır.

Şeyh Bedreddin hakkında tarihî kaynak ve bibliyoğrafik eserlerin dışında ilk müstakil eser Darülfünun İlahiyat Fakültesi Kelam müderrisi M. Şerefeddin Yaltkaya tarafından 1924'de kaleme alınmıştır. O tarihten bu yana bir çok eser, makale ve araştırma (bkz. Şeyh Bedreddin bibliyoğrafyası) yayınlanmasına rağmen Şeyh Bedreddin

olayı hala kapalı kalmaya devam etmiş ve bir çok spekülatif görüşlere maruz kalmıştır. Bu belirsizliği fırsat bilen ve bu gün artık, savunucusu dahi kalmamış fikir akımı tarafından adeta bayraklaştırılan Şeyh Bedreddin bizce iddea edilenlerden çok uzaktı; kendi mütevâzı hayatı içerisinde ilmî ve kültürel çalışmalarını sürdürmekte idi. O her şeyden önce bir din adamıydı ve inandığı dinde de son derece samimiydi. Şeyh Bedreddin'in yenilikçi ve hür fikirli olması kendi inanç disiplininden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bu insanlarla hemfikir olması düşünülemez. Bu, şu misaldeki birlekteliğe benzer: "Her az bulunan çok kıymetlidir, topal at az bulunur, öyleyse topal at çok kıymetlidir".

İlk tahsilini babasından alan Şeyh Bedreddin, ilme ve öğrenmeye olan hırsı ve zekasının kuvvetliliği ile kendisini çok iyi yetiştirmiş ve henüz genç denecek yaşta tüm İslam coğrafyasında adını duyurmaya başlamıştır. Onu bu başarısı, gelecekte devrin en ünlü alimleri arasına girmeyi ve Şeyh Hüseyin Ahlatî'ye halifeliği, kalbindeki safiyet ve ihlası en büyük mutasavvıflar içinde yer almasını sağlamıştır. Şeyh Bedreddin anne-baba ve diğer yakınlarını ihmal edecek derecede kendisini hak ve hakikate adamış, hayatı boyunca mücadele ve mücahededen vaz geçmemiştir. Sarf (gramer), hukuk,tefsir ve tasavvufa dair kitaplar kaleme almış ve ilm ü irşadla meşgul olmuştur.

Şeyh Bedreddin olayını bize nakleden tarihçi ve vakanüvisler bu konuda çok kısa malümat aktarmaktadırlar. Bu kadar kısa ve özet bilgiden hareketle Şeyh Bedreddin hakkında uzun mütalaalar yürütmek ve ilk

kaynak olan tarihçilerin söylemedikleri boşlukları doldurmaya çalışırken çok dikkatli olmak gerekir. Bu konuda birinci dereceden olan kaynaklar İbn Arapşah'ın *Ukûdü'n Nasiha*'sı, Derviş Mehmed Aşıkî'nin *Aşıkpaşazade Tarihi*, Bzans tarihçisi Dukas'ın *Dukas Tarihi* ve Şükrullah b. Şahabeddin'in *Behçetü't Tevârih*'idir. Çok garibdir ki bu dört tarihci arasında Şeyh Bedreddin ile Börklüce Mustafa arasında irtibat kuran sadece devletin resmî tarihcisi olan Aşıkpaşazade'dir. Dukas ise Şeyh Bedreddin hakkında hiç bir bilgi vermeyip sadece Karaburun olayını anlatır. İbn Arapşah ise Börklüce'den hiç bahsetmez ve Şeyh Bedreddin ile görüşmüş olan tek tarihci olması münasebetiyle de Şeyh Bedreddin'i bize atlatmada diğerlerinden daha avantajlıdır. İsfendiyar b. Ebi Yezid yanında Şeyh Bedreddin ile görüşen İbn Arapşah Bedreddin'in ilim ve fazlının yüksekliğinden bahsetmektedir. Daha sonra gelen tarihçiler genelde Aşıkpaşazade'yi örnek alarak, kendi usluplarına göre Bedreddin olayına, birbirlerine yakın noktalardan bakmışlardır. Ancak bunlardan iki dönem sonra yaşayan Taşköprülüzade *Şakâikü'n Nu'maniye* adlı eserinde Şeyh Bedreddin olayını çok daha etraflıca ve diğerlerinden farklı bir şekilde ele almıştır. İlk defa Şeyh Bedreddin'in eserlerinden bahseden de Taşköprülüzade olmuştur. Bu sebebten kendisinden sonra gelen tarihçilerin vaz geçilmez kaynağı durumunda olmuştur. *Şakâik*'ten sonra Şeyh Bedreddin hakkında bilgi veren bütün tarihciler, öncekileri taklit etmekten başka bir bir şey yapmamışlardır. Satır aralarında hissettiklerini hiç bir delil ve mesnet olmaksızın uydurdukları hariç. Bu durum Şeyh Bedreddin'in torunu Hafız Halil tarafından ya-

zılan *Menâkıb-ı Bedreddin*'in bulunmasına kadar sürmüştür. Bu eserle yeni bir çok malümat öğrenilmekle birlikte, Şeyh Bedreddin olayındaki karanlık noktaları aydınlatmaya yetmemiştir.

Şeyh Bedreddin'in yeni bir öğretisi olmamakla birlikte, onun varlığı siyasî iktidarı rahatsız eden bir etkinlik kazanmıştır. Osmanlı hükümeti tarafından suçlu bulunan ve devleti karşısına alınış gibi gösterilen birisinden elbette resmî ve (devletin gözetimi altında bulunan) gayri resmî tarihciler övgüyle bahsedemezlerdi. Tarihcilerin doğru-yanlış ifadelerinden ve devletin Şeyh Bedreddin olayına gayri meşru olarak bakmasından ilim ve kültür çevreleri de menfi yönde etkilenmiştir. Bu da büyük bir hanefî alimi olan Şeyh Bedreddin'e taraflı bakılmasına sebeb olunmuştur. Tabii ki bunda, Şeyhin idamından sonra Bedreddinîler taifesi adıyla ortaya çıkmış olan alevî-kızılbaş eğilimli cemaatin de büyük rolü olmuştur. *Varidat*'taki tevil ve tefsirlerinden dolayı bazı mutaassıp alimlerce de sünnî anlayışın dışında tutulmak istenmiştir. Kabul etmek gerekir ki Şeyh Bedreddin'e karşı olan, bu menfî tutumun temelinde Osmanlının resmî devlet ideolojisi yatmakta olduğu kanaati belirginlik kazanmaktadır. Şeyh Bedreddin gerek hayatında gerekse eserlerinde hiçbir zaman sünnî anlayışın dışına çıkmamıştır. Bu yanlış anlama belki de, kendisine yersiz ve de haksız yere yakıştırılmaya çalışılan, Aşıkpaşazade'nin hiçbir delil göstermeksizin (uydurulan bir dedikodu olabilir) Şeyh Bedreddin ile Börklüce Mustafa arasında kurduğu ilişkiden kaynaklanmaktadır. Şeyhin hayatı boyunca hiçbir çeşit bahsi geçmeyen, ne ve kim olduğu bilinmiyen, İslamî anlayış ve geleneğe ters düştüğü

ayan beyan belli olan, bu Börklüce Mustafa ve onun bir uzantısı olan Torlak Kemal'in ne münaset ile Şeyh Bedreddin'le ilişkilendirildiğini tam olarak anlamak güüçtür. Bu nokta üzerinde durulması gereken karmaşık bir yapıya sahiptir. Şeyhin idamından biraz önce ortaya çıkan, bu insanlarla Şeyh Bedreddin'in uyuşması ve işbirliğine girmesi kendi yapısına ters olduğu görülmektedir. Nazım Hikmet tarafından yayınlanan *Şeyh Bedreddin Destanı* adlı eserinde; ilk defa, Şeyhin ihtilalci oluşu, sınıfsız bir toplum düzeni ve eşitliğe dayalı bir siyasî iktidar kuracağı fikirleri ileri sürülmüştür. Bu fikirler aslında Börklüce Mustafa tarafından söylenmiştir. Şeyh Bedreddin'in ise o günkü resmî uygulamanın dışında, toprak dağılımı ile ilgili bir görüşü vardır, ancak bu İslam, hatta hanefî disiplini içerisindedir. Nazım Hikmet, destanının önsözünde de sık sık tekrarladığı gibi, Şeyh Bedreddin hakkındaki bilgileri Darülfünun İlahiyat Fakültesi Kelam müderrisi M. Şerefeddin Yaltkaya'nın eserinden öğrendiğini ve bunun dışında pek bir şey görmediğini vurguluyor. Kaldı ki M. Şerefeddin Yaltkaya eserinde Şeyh Bedreddin'in iştirakçiliği, eşit bir toplum arzusunun ve kollektif üretim taraftarı olduğunu gösteren bir tutum sergilememiştir. Ancak buna yakın bazı rivayetlerde bulunmuştur. Şeyh Bedreddin'in sınıfsız bir toplum yapısını savunduğunu ve böyle bir düzen kurmak isteğini yadırgayamayız. Ama tüm bunlar birer varsayımdan ibarettir. Çünkü Şeyh Bedreddin'in bu doğrultuda yazılmış gizli veya açık tek bir satırı bile yoktur. Bazı yazarların kendilerini zorlayarak, bu tür fikirleri çıkarmaya çalışması ne kadar anlamlı olabilir? Ki bunlar arasında Z. Fahri Fındıkoğlu da bulunmaktadır. Nazım Hikmet sahip olduğu

kuvvetli sanat yeteneği ile Şeyh Bedreddin olayını idealist-romantik fikirlerini, Türk kültürü bakımdan ölümsüz olan edebî eseri, *Şeyh Bedreddin Destanı*'nda işlemiştir. Nazım Hikmet'in bu destanı, Şeyh Bedreddin hakkında yapılan araştırma ve çalışmalarının sayısını artırmıştır. Tabii ki bunların bir çoğu, Şeyh Bedreddin de olmayan ve uzun bir müddet hayellerde yaşayan, bütün çabalara rağmen bir türlü kendini topluma kabul ettiremeyen sosyalist fikirler doğrultusunda idi.

Şeyh Bedreddin'i objektif bir şekilde tanımanın ve onu anlamanın iki yolu vardır ki; bunlardan birincisi eserlerini incelemektir. İkincisi ise hayat hikayesini dikkatlice gözden geçirmek olacaktır. Bu arada tarihcilerin naklettiği bilgileri sıkı bir süzgeçten geçirmelidir.

Şeyh Bedreddin bir Osmanlı alimi olmakla birlikte (devrin geleneği icabı) tüm eserlerini Arapça olarak yazmıştır. Bu sebebten onun hakkında söz söyleyen ve araştırma yapanların iyi derecede Arapça bilme lüzumu vardır. Aksi takdirde sıhhatli bir kanaate varmak mümkün değildir.

Doğum ve ölüm tarihleri dahi tam olarak tesbit edilemeyen Şeyh Bedreddin hakkında en sağlam ve sıhhatli bilgiyi, kendi ağzından yani eserlerinden öğreniyoruz. Çünkü, Şeyh Bedreddin kitaplarının girişinde tam künyesini, eseri ne şartlar altında, ne zaman, nerede ve nasıl yadığı hakkında bilgi vermiştir. Şeyh Bedreddin'in bize kadar ulaşan dört eseri vardır. Bunlar *Camiu'l Fusuleyn, Teshil, Matla' Hususu'l Kelim fi Maânî Fususu'l Hikem*'dir (bkz. serleri). İlk ikisi İslam hukukuna, diğer ikisi ise

tasavvufa aittir. Şeyh Bedreddin'in İslam hukukuna dair yazdığı ilk kitap *Letaifü'l İşarat*'tır ki maalesef şu ana kadar hiç bir nushası bulunamamıştır. İkincisi, *Camiu'l Fusuleyn* olup bu kitabı Şeyh Bedreddin, Musa Çelebi'ye kazasker olunca devletin hüküm ve icra işlerinde, medeni kanun olmak üzere hazırlamıştır. Eser on ay gibi kısa bir zaman içerisinde hazırlanmıştır. Kadı ve hakimlerin fetva/hüküm vermede bir çok kaynak eserden yararlanma imkanlarına sahip olmakla beraber, sırf bu iş için yazılmış olan *Camiu'l Fusuleyn*, *Mecelle*'den önce konumu itibariyle tek eser olma özelliğini taşımaktadır.

Osmanlı Devleti'nin gerilemesine sebeb olan ve Katip Çelebi'nin medreselerde 'düşüncenin donuklaştığını, hür fikir ve görüşlerin yadırgandığını' söylediği ve arkasından onsekizinci yüzyılda batılılaşma adı altında devletin kurtarılmaya çalışılmasının temel çüzümüne, henüz bünyede hiçbir arıza yokken, dört yüz yıl önce, Şeyh Bedreddin dikkat çekiyordu. Dönemi ve kendisinden önceki hukukçuları, fikirlerinin donukluğu ve kendilerinden önce yazılmış olan hükümleri nakletmekten başka bir şey yapmadıklarını, söylüyordu. Şeyh Bedreddin zamanının kadı ve müftülerine "Başkalarının içtihadı ile hüküm vermenin haram olduğunu" pek açık bir şekilde ifade ederek, hukuk felsefesinin esasını ortaya koyuyordu. *Camiu'l Fusuleyn*'in birinci faslında: "(Kadı ve müftî) Mademki kendi görüşünün isabetliliğine ve diğerlerinin fetvalarından daha doğru olduğuna inanınca; ona kendi görüşü ile amel etmek vacip olur" demektedir. O tarihten günümüze kadar bu hukuk anlayışı geliştirilmiş olsaydı,

herhalde Hukuk felsefesi tarihimizin zenginliği daha başka olurdu.

Şeyh Bedreddin'in İslam hukukuna ait üçüncü ve son kitabı ise ilk eseri *Letaifu'l İşarat*'ın şerhi olan *Teshil*'dir. Şeyh Bedreddin'in elimizde mevcud olan bu her iki kitabı da son derece düzenli bir metod ile yazılmıştır. Eserleri bir çok kişi tarafından şerh, haşiye ve tenkid edilmiştir. Tenkid edenlerin başında İbn Nüceym gelmektedir. İbn Nüceym, Şeyh Bedreddin'in bazı fikirlerine itiraz etmekle birlikte, bazılarını da "yüksek bahis ve ince nükte" diye tavsif ederek, takdir etmiştir.

Şeyh Bedreddin *Varidat* adlı eseri ile tüm şimşekleri üzerine çekmiştir. Diğer eserlerinde son derece düzenli bir metoda sahip olan Şeyh Bedreddin'in *Varidat*'ında bunu göremiyoruz. Eserde konu bütünlüğünün bulunmaması, yer yer tekrar ve tenakuzların oluşu, *Varidat* üzerinde çalışan araştırmacıları, bu eseri Şeyh Bedreddin'in bizzat yazmadığı; konuşma ve sohbetlerini imla eden bir müridi tarafından Şeyhin vefatından sonra kaleme aldığı kanatine sevk etmiştir. Ki Şeyh Bedreddin burada şer-i şerife ters düşecek bir söz söylememiştir. Yaptığı yorumlar ise ehl-i tasavvufta sık sık görülen anlatımlardır.

Şeyh Bedreddin'in *Varidat*'ı hakkında görüş beyan edenleri iki gurubta toplayabiliriz. *Varidat*'ı övenler ve yerenler olmak üzere. Bir de buraya, hiç bir yorumda bulunmayan, tarafsız ve suskunları ekleyebiliriz.

Varidat'ı öven ve onun güzel bir kitap olduğunu söyleyenlerin başında *Varidat* üzerine şerh yazan Ebussuud

Efendi'nin babası İskilipli Yavsî Muhammed Muhyiddin İmadî gelmektedir. Bir örnek olması bakımından şerhinin baş tarafını aşağıya alıyorum.:

"Bu risaleyi, peygamberin şeriatının baş güneşi, Mustafa yolunun Bedr'i, Muhammed'e mensup hakikatın mazharı, ulaşan ve ulaştıran irşad ıssı kişilerin övüncü, Hakkı bir bilen arif ve gerçeği gerçekleştermiş erlerin seçkini, olgunluğa erenlerin en olgunlarının olgunu, gerçek ve yakîn mertebesine varanların en ileri olanı, Allah'a mensup alimlerin ilimde samimiyet ve gerçeğe varanlarının sultanı, hak, şeriat ve takva ve dinin Bedr'i telif etmiştir; Allah sırrını aziz kılsın".

Niyazi Mısrî ise *Varidat* hakkında söylediği şiirin baş ve son mısraları şöyledir:

Can kuşunun her zaman ezkârıdır Varidat

Akl u hayâlin heman efkarıdır Varidat

...

Muhyiddin ü Bedreddin ettiler ihya-yı din

Derya Niyazî Fusus enharıdır Varidat

Yukardaki görüşün tersine *Varidat*'ı yeren ve tenkid edenler övenlere nazaran çoğunluktadır. Bunların en meşhurları Aziz Mahmud Hüdaî, Sofyalı Bâlî ve Nureddinzade Muslihiddin'dir. Nureddinzade'nin *Varidat*'a yazdığı reddiyenin baş tarafı şöyledir.

"Bedreddin'e mensup olan ve Varidat diye tanınan risale kabul edilmek ve redd olunmak hususlarında

insanları bir sınayıştır. Halkın bir bölüğü sapıklığa düşmüş, kendilerine uyanları da saptırmıştır; bir bölüğü, İslamın temellerini bilmediğinden susmuş, hatta bu bölükten gerçeğe ulaşmış ululardan Şeyh-i Ekber gibileri de onun inancına sahip kalmıştır; haşa.... Hiç hayvanlar meleklere katılabilir mi? Sûfîlerce gerçek apaçık bilinsin ve onlara ehl-i sünnet ve'l cemaattan gelip gecen kelamcıların kitap ve sünnete tam uyan alimlerin gerçek inançları belli olsun, diye, bu kitapda aykırılığa düştükleri meseleleri şerh etmek istedim; insaf ehli olan ve gerçeği dileyen kişinin, sapmaya, sürçüp kaymaya mecali kalmasın, dedim".

Okuyucunun da bir değerlendirme yapmasına imkan sağlamak için Şeyh Bedreddin'in *Varidat*'ının ilk prağrafını aşağıda vermek yerinde olacaktır. Şeyh Bedreddin'in *Varidat*'ı şu cümlelerle başlamaktadır:

"Ey hak ve hakikati öğrenmek isteyen kişi, bil ki ahiret işleri cahillerin zan ve tahmini gibi diğildir. Ahiret işleri ruhlar alemindendir. Avamın onları görünen ve bilinen alemden sanması tamamen yanlıştır. Peygamberlerin bunlara ait sözleri doğruddur. Onlar asla yalan söylemezler. Lakin marifet onları hakkıyla anlamaktadır. Hiç şüphe ettme ki, semavî kitaplarda yazılı köşkler, ırmaklar, cennet, huri, azap, cehennem ve emsali şeylerin herkesce bilinen anlamlarından başka manaları da vardır. Ve onları ancak hakka ermiş olarlar bilirler.

Yukarda görüldüğü gibi Şeyh Bedreddin, söyleyeceği şeylerin diğer alimlerin söylediklerinden farklı olacağını ve bu farkların genel anlayışın dışında olmayıp, onlara ek

olarak Kur'an, hadis ve diğer semavî kitaplardan mülhem bazı indî tevil ve tefsirler olduğunu *Varidat*'ının başında zikretmiştir. Ki burada söylenenlerden dolayı fırtınalar koparanlar koporanlar gibi düşünmek güçtür. Kaldı ki bu tevil ve tefsirler Şeyh Bedreddin'i hiç bir zaman sünnî anlayışın dışına çıkarmaz. Abdülbaki Gölpınarlı'nın 'Şeyh Bedreddin'i bir nevi batınî sayabiliriz' ifadesini anlamak bir hayli zordur. Bir çok kişi ve fikir için olduğu gibi, burada da bu sonuca nereden vardığı, kendisi tarafından söylenmemiştir ve bizce de merak konusudur. *Varidat*'ta yer alan fikirlerindense ki bu fikirleri bir çok İslam mutasavvıfı da söylemiştir. Ama onlar hakkında Şeyh Bedreddin'e söylenenler gibi söz söylenmemiştir. Ançak burada M. Şerefeddin Yaltkaya'nın dediği şu ifadelere kulak vermek gerekir: "bu fikirleri tasavvuf dünyasına ilk getirmesinden dolayı Şeyh Bedreddin yadırganmış ve tan edilmiştir". Aziz Mahmud Hüdaî ve Sofyalı Bâlî'nin sultana verdikleri layihalar ise esas itibariyle Şeyhin vefatından sonra türeyen Bedreddinî taifesi içindir.

* * *

Elinizdeki kitabın esasını M. Şerefeddin Yaltkaya'nın 19247de neşreddiği *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin* adlı eseri oluşturmaktadır. Esas olarak bu eseri seçmemizin sebebi, bize Şeyh Bedreddin'i anlatması ve aktarması bakımından en mükemmeli oluşundandır. M. Şerefeddin Yaktkaya'nın gerek tarihî kaynaklara inişi, gerekse Şeyh Bedreddin'in eserlerini inceleme ve tahlildeki meslekî başarısı, kendisini herzaman için öne çıkarmıştır. Bu durum Şerefeddin Yaltkaya'yı, Şeyh Bedreddin hakkında araştırma

yapan veya konuya merak duyan okuyucuların ilk başvuracağı eser haline getirmiştir. Ancak Eserin Osmanlı alfabesi ile basılmış olması ve piyasada bulma güçlüğü gibi sebeblerden dolayı istifade etme imkanı son derece kısıtlı idi. Biz, bu eseri tekrar ilim ve kültür hayatına kavuşturmayı lüzumlu gördük.

Konuya bütünlük kazandırması için M. Şerefeddin'in bu eser dışında, Şeyh Bedreddin ile alakalı yazmış olduğu iki ayrı makaleyi de buraya eklemeyi uygun bulduk. Bu aynı zamanda araştırmacılar için de bir kolaylık sağlayacağı ümidindeyim.

Araştırmacı ve akademisyenlere bir ışık tutacağı inancında olduğum, Şeyh Bedreddin'in Türkiye kütüphanelerinde bulunan yazma eserlerinin dükümünü yaptım. Öyle sanıyorum ki Şeyh Bedreddin eserleri hakkında şu ana kadar yapılmış akademik bir çalışma mevcut değildir. Ama Şeyh Bedreddin'in fıkhî, tasavvufî ve kelamî yönü böyle bir çalışma yapmaya müsaid olduğu kanaatındeyim.

Bu konuya dair uzun vadede daha bir çok şey söylenebilir. Biz bu kadarı ile yetinmeyi uygun gördük.

ŞEYH BEDREDDİN'İN ESERLERİ

CAMİU'L FUSULEYN

Bayezid Devlet Kütüphanesi,
02659 numarada
Müstensihi: Hasan b. Sunullah Çıracızade
Yazı türü: tâlık, 285 S.

Bayezid Devlet Kütüphanesi,
02657 numarada
Müstensihi: Muhammed b. Muhammed
Yazı türü: nesih, 359 S.

Bayezid Devlet Kütüphanesi,
02658 numarada
Müstensihi: Muhammed b. İbrahim
Yazı türü: nesih, 333 S.

Bayezid Devlet Kütüphanesi,
02662 numarada
Yazı türü: nesih

Millet Kütüphanesi Feyzullah Efn. Blm.,
00701 numarada
Müstensihi: Ahmed b. Muhammed (944'de)
Yazı türü: tâlık, 277 S.

Millet Kütüphanesi Feyzullah Efn. Blm.,
00700 numarada
Yazı türü: nesih, 269 S.

CAMİU' L FUSULEYN ŞERHİ

Bayezid Camii Veliyyüddin Efn. Kütüphanesi,
972 numarada
İbn Nüceym (neşreden Ahmed b. İbn Nüceym)

NURU'L AYN Fİ ISLAH-İ CAMİU'L FUSULEYN

(şerh)
Fatih Kütüphanesi, 2288 numarada
Munla imzasiyle

TESHİL

Atıf Efendi Kütüphanesi, 00887 numarada
Müstensihi: Hüsam b. Yakup
Yazı türü: tâlık, 332 S.

Atıf Efendi Kütüphanesi, 00886 numarada
Müstensihi: Hüseyin b. Süleyman
Yazı türü: tâlık, 11+370 S.

Atıf Efendi Kütüphanesi, 00885 numarada
Yazı türü: tâlık, 398 S.

Millet Kütüphanesi,
Müstensihi: Pir Muhammed (997'de)
Yazı türü: nesih, 350 S.

Bayezid Devlet Kütüphanesi,
02303 numarada
Yazı türü: tâlık. 383 S.

TESHİL HAŞİYESİ

Millet Kütüphanesi Carullah Veliyyüddin Blm,
617 numarada
Emir Fazıl

HAŞİYETÜ MATLA-İ HUSUSİ'L KELİM Fİ MAANİ-İ FUSUSİ'L HİKEM

Süleymaniye Kütüphanesi Halis Efendi Bim.,
2985 numarada

Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Blm, 02574 numarada
Yazı türü. tâlik, 25 S., istinsah tarihi: 1280

Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Blm. 02874 numarada
Yazı türü: rika, 34 S.

Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Blm, 02841 numarada
Müstensihi: Ömer b. Osman (1115'de)
Yazı türü: nesih, 154-183 S.

Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Blm, 03052 numarada
Yazı türü: talik, 319 S. istinsah tarihi: 1267

Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Blm, 01441 numarada
Yazı türü: talik, 78-105 S.

Sülüymaniye Kütüphanesi İzmir Blm, 00767 numarada
Yazı türü: talik, 43-64 S. istinsah tarihi: 818

Süleymaniye Kütüphanesi İzmirli İ.H. Blm, 00304 numarada
Yazı türü: nesih, 42 S.

Süleymaniye Kütüphanesi İzmirli İ.H. Blm,
01222 numarada
Müstensihi: el-Hac Muhammed Azmi
Yazı türü: rika, 15 S.

Süleymaniye Kütüphanesi Hasan Hüsnü Paşa Blm,
00794 numarada
Yazı türü: nesih, 65 S.

Süleymaniye Kütüphanesi Haşim Paşa Blm,
00014 numarada
Müstensihi: Ali Haydarzade Molla Hafid
Yazı türü: rika, 35 S.

Süleymaniye Kütüphanesi Carullah Blm,
01683 numarada
Yazı türü: nesih, 30 S.

Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Blm,
01463 numarada
Yazı türü: rika, 1a-23a S.

Nuriosmaniye Kütüphanesi,
04336 numarada
Müstensihi: Ahmet Gülşenî (1672'de)
Yazı türü: talik, 39-56 S.

Millet Kütüphanesi Ali Emiri Blm,
04651 numarada
Yazı türü: nesih, 12 S.

Türkçe Yazmaları Toplu Ktl., Sü. Amcazade Hüs., 00282 numarada
Yazı türü: talık, 164b-174b

Mevlana Müzesi Yazmaları, 00206 numarada
Yazı türü: talik, 14 S.

Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Blm, 00019 numarada
Yazı türü: talik, 79 S.

KİTABU HAKİKATÜ'L HAKÂİK Fİ ŞERHİ KEŞFİ ESRÂRİ'D DEKÂİK (şerh)

Süleymaniye Kütüphanesi 1. Serez Blm, 1103 numarada
İskilipli Yavsî Muhammed Muhyiddin İmadî

Yenikapı Mevlevihanesi, 1234 numarada
İskilipli Yavsî Muhammed Muhyiddin İmadî

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Hazine Blm, 01733 numarada
(Bu nushada yazar adı mevcud değildir.)
Müstensihi: Derviş Musa el-Kadirî (1751'de)
Yazı türü: nesih-talik, 197 S.

KEŞFU'L VARİDAT Lİ TALİBİ'L KEMALAT

Millet Kütüphanesi Ali Emirî Blm, 1055 numarada
İlahî

LETAİFÜ'T TAHKİKAT Fİ ŞERHİ'L VARİDAT

İ.Ü. Kütüphanesi Arapça Yazmalar Blm,
103 numarada

ŞERH

Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi
Blm, 02338 numarada
Bâli es-Sofyevî
Yazı türü: nesih, 96 S.

Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Blm,
645 numarada
Nureddin Zade

İ.Ü. Arapça Yazmalar Blm,231 numarada
İlahî

VARİDAT TERCÜMELERİ

İ.Ü. Merkez Kütüphanesi, 00231 numarada
Trc.:Muhammed b. Ahmed
yazma, Osmanlıca

Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Blm,
002661 numarada
Osmanlıca, 17 S.

Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Blm,
00197 numarada

Osmanlıca, 49-73 S.

Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Blm,
00113 numarada
Osmanlıca, 27 S.

Millet Kütüphanesi Şerriyye Blm.981 numarada
Musa Kazım
Osmanlıca
Yazı türü Talık

Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Blm,
00564 numarada
Trc.:Musa Kazım
Yazı türü: rika, 1+96 S. istinsah tarihi:1959

Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud
Efendi Blm, 02771 numarada
Müstensihi: Muhammed Vasfi (13157de)
Yazı türü: talik, 59 S.

Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi
Blm,02557 numarada
Yazı türü: nesih, 44 S.

Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi
Blm, 02727 numarada
Yazı türü. rika, 42 S.

Varidat, trc: Vecihi Timuroğlu, Ankara 1979

Varidat Şerhi, trc: Seyyid Muhammet Nur, İstanbul 1979.

Varidat, Bilal Dindar, Basılmamış Doktora tezi, Paris 1975.

BEDREDDİN HAKKINDA YAZILANLAR

1. Asena Orhan, *Simavnalı Şeyh Bedreddin* (tiyatro), Ankara 1969.
2. Atabinen Saffet, *L'Decuménicté Des Turcs,* 2. bas, İst. 1964.
3. Babinger Faranz, "Schejh Bedr ed-din, der Sohn des Richters von Simaw", *Der İslam,* C. XI den ayrı-basım, Berlin ve Leiplig 1921.
4. Cem Semahaddin, *İslam İlahiyatında Şeyh Bedreddin*
5 Cerrahoğlu A.(Kerim Sadi), *Şeyh Bedreddin Meselesi*, İstanbul 1966.
6. Eyuboğlu İsmet Zeki, *Şeyh Bedreddin ve Varidat*, İstanbul 1980.
7. Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri, *Sosyalistler II: Şeyh Bedreddin*, İstanbul 1965.
8. Filipoviç Nedim, *Princi Şejh Bedreddin,* Sarajevo 1971.
9. Fiş Radi, *Ben de Halimce Bedreddinem* (roman), çev. Mazlum Beyhan, özgün adı: *Spyaşçie Probudyatsya*, İstanbul 1988,

10. Gölpınarlı Abdülbaki-Sungurbey İsmet, *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin*, İstanbul 1966.

11. Gürsel Nedim, *Şeyh Bedreddin Destanı Üzerine*, İstanbul 1978.

12. Kissling Hans J., *Das Menaqybname Scheich Bedr ed-Din's*, Wesbaden 1964.

13. Hafız Halil, *Menâkıbnâme-i Şeyh Bedreddin*, Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Blm., K 157, çev: Abdülbaki Gölpınarlı-İsmet Sungurbey, İstanbul 1966.

14. Kaygusuz Bezmi Nusret, *Şeyh Bedreddin Simavenî*, İzmir 1957.

15 .Kurdakul Necdet, *Bütün Yönleriyle Şeyh Bedreddin*, İstanbul 1977.

16 .Nazım Hikmet, *Simavna Kadısıoglu Şeyh Bedreddin Destanı*, İstanbul 1966.

17. Öztoprak Fahreddin, *İlk Kaynaklara Göre (1412-1481) Şeyh Bedreddin ve Onun HakkındaYazanlar*, Basılmamış yüksek lisans tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Ens., İstanbul 1992.

18. Toy Erol, *Azap Ortakları* (roman), İstanbul 1973.

19. Yaltkaya M. Şerefeddin , *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin*, İstanbul 1924.

20. Yavuz Hilmi, *Bedreddin Üzerine Şiirler*, İstanbul 1975.

MAKALELER

1. A. Rıfkı, "Şüheda-i Hakikat: Bedreddin Simavî", *Alemdar Gazetesi*, Sayı 3064, 4.2.1337/1921.
2. Gökyay Orhan Şaik, "Şeyh Bedreddin'in Babası Kadı mı?", *Tarih ve Toplum*, Sayı 2, İstanbul 1984.
3. Konyalı İbrahim Hakkı, "Stalin'in Şeyhi Bedreddin Simavî", *Tarih Hazinesi Dergisi*, C I, s. 3-7.
4. Mehmed Zeki, "Taassup Kurbanları", *İleri Gazetesi*, No:1088, 2.1.1337/1921.
5. Öztelli Cahit, "Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin ve Yeni Buluşlar", *Türk Folklor Araştırmaları*, C II, sayı 1227,s. 4999-5001;
6. Öztelli Cahit, "Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin ile İlgili Yazıları Dair", *Papirus*, Sayı 37, İstanbul 1969.
7. Öztoprak Fahreddin, "Simavna Kadısı-Oğlu Şeyh Bedreddin'de Sosyal Düşünce ve Ekonomik Yaklaşım, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı 49-50, İstanbul 1991;
8. Öztoprak Fahreddin, "Şeyh Bedreddin'in Fıkhî ve Tasavvufî Görüşleri, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı 53-54, İstanbul 1991.
9. Saraç Tahsin, "Bir Eleştiri ve Şeyh Bedreddin Yorumu Üzerine", *Türk Dili Dergisi*, C XXI, Sayı 22, s. 398.

10. Sümer Osman, "Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin", *Belleten* (Turing Otomobil Kurumu), No 267-68, Nisan Mayıs 1964, s. 6-9.

11. Yaltkaya M. Şerefeddin, "Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin'e Dair Bir Kitap", *Türkiyat Mecmuası*, C III,1926-1933, s. 133-256;

12. Yaltkaya M. Şerefeddin, *İslam Ansiklopedisi*,C II, s. 444-446; "Şeyh Bedreddin'in Varidat'ı", *İnsan Mecmuası*, C I, Sayı 3, 1938.

13. Yelkenci Raif, "Şeyh Bedreddin Kimdir, nerede doğmuştur, gençliği, akide ve inanışı, eserleri ve ölümü?", *Tarih Dünyası*, C II, Sayı 18,19, 24.

Mehmed Şerefeddin YALTKAYA
(1879-1947)

M. Şerefeddin Yaltkaya 1879'da İstanbul'da Kocamustafapaşa semtinde Altımermer mahallesinde doğdu. Babası Cerrahpaşa Camii imam ve hatibi Mehmed Arif Efendi'dir. Sıbyan mektebinden sonra Davutpaşa Rüştiyesine kaydolundu. Burasını bitirince müsabaka (imtihan) ile Darülmuallimîn'e girdi ve dört senelik eğitimini bitirerek Rüştiye kısmından mezun oldu. Böylece elde ettiği diploma ona bütün orta öğretim müesseselerinde hocalık yapma imkanını veriyordu. Daha sıbyan mektebinde iken hafız olan Yaltkaya, rüştiye öğrenimi esnasında ve daha sonraki yıllarda, çevresinin de yardımıyla Arapçasını üst düzeye çıkardı; bu merakı Yaltkaya'yı bir süre sonrâ döneminin en iyi Arapça bilen uzmanlarından biri haline getirecektir.

Darülmuallimîn'i bitirdikten sonra Bayezıd Camii'nde cami derslerine devama başladı. Buradaki müderrisler tanınmış kişilerdi.

İcazet aldıktan sonra ruus imtihanına girdi ise de bu ilk defasında başarılı olamadı. Daha icazet almadan önce yayınladığı *İbn Esir*'ler hakkındaki kitabını gören ve takdir eden Saadettin ve Rebii Paşaların desteği ile Harbiye

Nezareti muhasebat dairesi tahrirat kalemine küçük bir maaşla tayin olundu. Bir süre burada çalıştıktan sonra istifa ederek Daru'l ilim ve't talim adlı özel okula ders nazırı olarak tayin olundu. (1909) ve kendi ifadesi ile bu senenin "15 Teşrin-i Sanî'sinde tedris hayatına" başladı. Bir yıl sonra Bandırma'da açılan Numune Rüştiyesi'ne başmuallim olarak tayin edildi. Bandırma'da iken üçüncü defa olarak girdiği "İstanbul ruus imtihanı musabakasını" başarı ile vererek yetiştiği Bayezıd Camii'nde derse çıkmağa başladı ve dersiam oldu (1912).

Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi'nin 1914'de gerçekleştirdiği yeni medrese teşkilatı tatbikat sahasına girdi. Bu esnada din eğitiminin tek elden ve tamamıyle medrese tarafından gerçekleştirilmesiyle 1900'de açılmış olan Darülfünun İlahiyat Fakültesi fiilî olarak kapatıldı. Bu yeni teşkilatta Yaltkaya aktif olarak çalıştı; Tefsir, Hitabet ve Mev'ize müderrisi oldu. Ayrıca medreselerin muhtelif derecelerinde Arap edebiyatı ve Mantık dersleri verdi. 1923 yılında (8 Mart 1339'da) Süleymaniye Medresesi'ne müdür muavini olarak tayin edilmek istendi, fakat öğretim hayatını bırakmak istemediğinden bu görevi kabul etmedi. Camide ve medreselerde talebe-i uluma ders verirken Darüşşafaka, Vefa, Gelenbevî ve Kandilli liselerinde Arapça, Farsça, Edebiyat ve Din dersleri okuttu. Yaltkaya Meşrutiyet yıllarında gazete ve dergilerde çalıştı ve pek çok yazı yazdı. Bu yıllarda Yaltkaya, adı bilinen, fikrî faliyeti takip edilen bir din adamıdır. S. Ünver o dönemdeki Yaltkaya'yı şöyle anlatır:

"Eski tabirle söyliyelim, Şerefeddin Efendi'yi Cerrahpaşa semtinde tanıdım. Kendisini o zamandan arızalı yürüyüşü ve kara sakalı ve ciddi tavurları ile daima hatırlarım. Lakin ona pek sokulamaz, gördüğümüz yerlerde de pek konuşamazdık. En sık olarak kendisini Bayezıd kütüphanesi müdürü İsmail Saip Efendi hoca yanında görürdük. Her iki alimin samimi ve sırf ilmi mevzularda konuşmaları bazan bir tarafın halimane, diğer tarafın şiddetlice münakaşalarına müttali olurduk. Bundan çıkan hakikatlerden muhakkak ki faydalanırlardı. Biz de istifade ile dinlerdik. 1929 sonunda Paris dönüşümden sonra Tıp tarihi ile meşgul olmağa başlamam kendisiyle temasımızı icap ettirdi..."

Tevhid-i Tedrisat kanunu mucibince medreselerin kapatılmasından sonra (1924) İlahiyat Fakültesi'nin yeniden kurulması düşünülmüş ve 1924 yılında Darülfünun içinde ikinci defa bir İlahiyat Fakültesi açılmıştır. Bu fakültede Şerefeddin Yaltkaya Kelam müderrisliğine tayin edildi; diğer öğretim üyeleri de İzmirli, Günaltay v.d. gibi Yaltkaya'ya yakın bir çevredir. Bu fakülte açık olduğu sürede (1924-1933) Yaltkaya yogun bir yayın faliyetine girişti. Dokuz yıl içinde her biri ikiyüz sayfalık yirmibeş sayı olarak yayınlanan Fakülte Mecmuası'nın aşağı yukarı her sayısında bir makalesi görülmektedir; bu arada diğer yayın organlarında da faaliyetine devam etti.

1933'te gerçekleştirilen İstanbul Üniversitesi Reformunda İlahiyat Fakültesi ikinci defa olarak kapatıldı. Kadrodaki üğretim üyeleri dağıldı, yalnızca Yaltkaya İslam Tetkikleri Direktorlüğüne Ord. Prof. olarak tayin edildi.

Ancak bu yıllarda ayrı bir bölüm olmayan ve Türk Dili Edebiyatı Bölümü içinde yan disiplin olan İslam Tetkikleri bölümüne öğrenci alınmamaktadır. Yaltkaya çeşitli yan disiplinlerde dersler verir, faydalı olmaya çalışır. Akademik çevrelerde Arapça bilgisinin derinliği, "ilim zevki ve heycanı" yabancı ve yerli bilim adamlarının kendisine başvurmalarına sebebiyet veriyordu. Ünver'in anlatımı ile:"Rahmetli kendisini üzecek ve meşgul edecek çetin, eski metinleri ele almaktan haz duyardı. O, on asır önceki Arap lisanını bu gününki kadar bilirdi. Metni eline alır bunu müellifi Arapça düşünmüş, bunu Türkçe düşünmüş Arapça yazmış diye fark edecek derin vukufu vardı."

Cumhuriyetin ilk Diyanet İşleri reisi, Milli Mücadele döneminin Ankara Müftüsü Börekçizade Mehmed Rifat Efendi'dir (1860-1941). Şerefeddin Yatkaya da 1938'den itibaren Cumhuriyetin ikinci Diyanet İşleri Başkanı olarak bu görevi tedvir etmeye başladı. Bu sıfatla Atatürk'ün vefatında cenaze namazını 19 Kasım 1938'de Dolmabahçe Sarayı'nda kıldırdı. 1941'de M.E.B. tarafından hem üniversitede hem başka bir devlet hizmetinde olanların bir tercih yapmaları istendi; böylece Yaltkaya Üniversitedeki görevinden tamamıyla ayrıldı ve yalnızca Diyanet İşleri Başkanı olarak çalışmaya devam etti.

Yaltkaya'nın hayat hikayesine baktığımız zaman öğrenim yılları dışında, 1909'dan 1924'e kadar Cami ve Medreselerde ve çeşitli mekteplerde ders okutmuş olduğunu görüyoruz. 1924-1941 arasında ise önce Darülfünun, sonra Üniversitededir. Böylece öğretim hayatı otuziki yıl sürmüştür. Diyanat İşleri Başkanı olarak da idari

çalışmaları yanında yayın faliyetini sördürmüştür. Bir süre hastalıktan sonra 23 Nisan 1947'de vefat etti. Vasiyeti mucibince kütüphanesi DTCF'ne verildi.

Ölümünden sonra olduğu gibi Yaltkaya hayatta iken de acı ve bizce haksız şekilde eleştirilmiştir. İkinci Meşrutiyet yıllarından beri arkadaşı olan Halil Edip, Mehmed Akif üzerine yazdığı kitapta ona hücum ederken; Nazım Hikmet de *Şeyh Bedreddin Destanı*'nda yine onu yermiştir. Tutucular onu laik çevreye fazla yakın olmakla suçlamışlar; laikler de onu gerici bulmuşlardır. Kısaca denilebilir ki Yaltkaya hayatının son onbeş senesinde sürekli hücumlara maruz kalmıştır. Fakat o şaşılacak bir tarihsellik kavramı içinde çalışmaya ve üretmeye devam etmiş ve yine şaşılacak bir görev ahlakı anlayışı ile kendi gerekli gördüğü şeyleri yapmış bir din adamı ve akademik zihniyeti olan bir kişidir.

Yaltkaya'nın üç çocuğu vardır. Büyük oğlu emekli deniz albayı Sayın Arif Yaltkaya; kızı Sayın Selma Uluç Hanımefendi; diğer oğlu Sayın Prof. Dr. Korkut Yaltkaya, Antalya Tıp Fakültesi Sinir Hastalıkları profesörü ve dört çocuk babasıdır.

Yaltkaya, kendisi ince yapılı, orta boyluydu; siyah kırlaşmış saçı ve sakalı, parlak canlı gözleriyle insanın derhal dikkatini çekecek bir görüntüye sahipti. Şerefeddin Yaltkaya eski bir İstanbul ailesinin çocuğudur. Büyük dedeleri Ürgüp şehrine 8-10 km. uzaklıkta günümüzdeki Damsa Barajı yolunda eski adı Sineson olan Mustafa Paşa nahiyesinden 18. yüzyıl sonlarında İstanbul'a gelmişler ve hemen hepsi nesiller boyunca çeşitli kademelerde din görevlisi olarak çalışmışlardır. Ailenin eski lakabı

Kalelioğlu veya Kalelizade olduğundan Mehmed Şerefeddin Bey buna nisbet ederek Yaltkaya soyadını almıştır.

ESERLERİ

Kısaca hayat hikayesini ve yaşadığı ortamı açıkladığımız Yaltkaya çeşitli sahalarda pek çok yayın yapmıştır. Yayınlarında bazan Şerefeddin, M. Şerefeddin, bazen de Şerefeddin Yaltkaya imzasını kullanmıştır.

1. *İbn-i Esirler ve Mehâsir-i Ulema*, İstanbul 1322/1906, 156 S.

2. *Mesâhir-i Mühendisin-i Arapdan Beni Musa'nın Tercüme-i Halleri*, Asır Mat., İstanbul 1323/1907, 31 S.

3. "Risale fi Fezâilü'l Etrak"Cahız'dan kısaltılmış çeviri, *Türk YurduMecmuası*, Seri I, Cilt V, İstanbul 1329/1913.

4. *Tarih-i Kur'an-ı Kerim*, Kader Mat., İstanbul 1331/1915, 45 S.

5. "Arap Edebiyatı",*Bilgi Mecmuası*, Yıl I, Sayı IV, Şubat 1330/1914.

6. "Cevazın Ahkam-ı Şer'iyeden Olmadığına Dair", *İslam Mecmuası*, Yıl I, Sayı 12,14, 1330/1914.

7. "İçtimai İlm-i Kelam", *İslam Mecmuası*, Sayı 15, 18, 19, 25 ve 26'da süreli yazı, 1330-1331/1914-1915.

8. "İbdâl", *İslam Mecmuası*, Yıl IV, Sayı 63, 1334/1918.

9. "İslam'da Say ve Emel", *İslam Mecmuası*, Yıl IV, Sayı 62, 1334/1918.

10. *Kelam Tarihi*, Darülfünun Mat., İstanbul 1340/1924, III Cilt.

11. *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin*, Evkaf-ı İslamiye Mat., İstanbul 1340/1924, 78 S.

12. "İbn Arapşah: Cengiz Han (çeviri), *DFEFM*, C IV, Sayı 1, 1925.

13. "Mütenebbî'den Evvel Şiir", *DFEFM*, C IV, Sayı 3-4, 1925.

14. "Mütenebbî", *DFEFM*., C IV, Sayı 5, 1925.

15. "Selçukîler Devrinde Mezâhip", *Türkiyat Mecmuası*, C I, 1925.

16. "Sencer ve Gazalî", *DFİFM*, Sene I, Sayı I, 1925.

17. "Mutezile ve Husn-Kubh", *DFİFM*, Sene I, Sayı 2, 1926.

18. "Yezidîler", *DFİFM*, Sene I, Sayı 3,4, 1926.

19. "Fatımîler ve Hasan Sebbah", *DFİFM*, Sene I, Sayı 4, 1926.

20. "Nasır-ı Hüsrev", *DFİFM*, Sene II, Sayı 5-6, 1927

21. "Karamita ve Sinan Raşid ed-Din", *DFİFM*, Sene II, Sayı 7, 1928

22. "Batınilik Tarihi" ,*DFİFM*, Sene II, Sayı 8, 1928

23. "İbn Tomart", *DFİFM*, Sene III, Sayı 10, 1928

24. "Kerramiler", *DFİFM*, Sene III, Sayı II, 1929

25. "İslamda İlk Fikri Hareketler ve Dini Mezhepler", *DFİFM*,
Sene III, Sayı 12, 1929
Sene III, Sayı 13, 1929
Sene IV, Sayı 14,1930

26. "Kaderiye yahut Mutezile", *DFİFM*, Sene IV, Sayı 15,1930

27. "Gazalinin Tevil Hakkında Bastırılmamış Bir Eseri", *DFİFM*, Sene IV, Sayı 16, 1930

28. "Ebu'l Berekat el-Bağdadî", *DFİFM*, Sene IV, Sayı 17,1930; Sene V, Sayı 18, 1931

29. "Kitabul-Muteber", *DFİFM*, Sene V, Sayı 19, 1931;Sene V, Sayı 20, 1931; Sene V, Sayı 21, 1931: Sene V, Sayı 22, 1932.

30. "Türk Kelamcıları", *DFİFM*, Sene V. Sayı 23, 1932.

31. "Kelam"savaşları"*DFİFM*, Sene V, Sayı 24, 1932.

32. "Tanrı Bu Varlığı Ne İçin Yarattı", *DFİFM*, Sene VI, Sayı 25,1933.

33. *İlahiyat* (Bağdatlı Ebulberekat namındaki feylosofun *Kitab-ül Muteber*'inin üçüncü kısmının tercümesini muhtevidir) ,Burhanettin Mat., İstanbul 1932, 33 S.

34. "Ebu Bekir Razî'nin Türklüğü", *Atsız Mecmuası*, Sayı 14.

35. "Bedreddin'in Oğlunun Kitabesine Dair", *Yeni Fikir Mecmuası* (Bursa), Sayı 6, Birinci teşrin 1932.

36. "Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin'e Dair Bir Kitap", *Türkiyat Mecmuası*, C III, 1926-1933.

37. "Mevlana'da Türkçe Kelimeler ve Türkçe Şiirler", *Türkiyat Mecmuası*, C IV, 1934.

38. "*Divan-ı Lügati't Türk*'den Türkçe Tıbbî Kelimeleri Tarama", *Ted. Klin. ve Lab. Mec.*, C IV, 1934.

39. "Türklere Dair Arapça Şiirler", *Tükiyat Mecmuası*, C V, 1935.

40. "Ebu Reyhan'ın Bir Kitabı", *Türkiyat Mecmuası*, C V, 1936.

41. "İbn Seb'in "Sicilya Cevapları"nın Tercümesi", *Felsefe Yıllığı*, C II, 1934-1935.

42. "İbn-i Sina'nın Tıpdan Bir Urcûzesi"(çeviri), *Türk Tıp Tarihi Arşivi*, C I, 1935.

43. "Ebu Reyhan'ın Bir Kitabı", *Ülke*, C VIII, 1936.

44. "Yat Yahut Yamur Taşı", *Gündüz Dergisi*, Sayı 3, 15 Haziran 1936.

45. "Hangi Meyveleri Yemekten Evvel Yemeli", *Türk Tıp Tarihi Arşivi*, C III, Sayı 12, 1939.

46. *Kitabu's Saydala fi't Tıp Mukaddimesi* (Birûnî'den çev.), İstanbul 1937, 40 S.

47. "İbn Sina'nın İbn Ebî Usaybia'nın Tabakatındaki Hal Tercümesi"(çev.), (Bölü V);

48. "İran Folklorunda İbn Sina", 27. makale; "İbn Sina'nın Basılmamış Şiirleri", 36. makale;

49. "İbn Sina: Hayy İbni Yakzan Tercümesi", *Büyük Türk Filozofu ve Tıb Üstadı İbn Sina*, İstanbul 1937.

50. "Kahveye Dair Türk Hekiminin Şahsi Mütalaaları"(çev), *Türk Tıp Tarihi Arkivi*, C II, İkinci Kanun 1937.

51. "(Eski) Türklerde (Resim ve) Dişçilik", *Ülkü*, C VIII, Sayı 48, 1937.

52. "Eski Türk An'anelerinin Bazı Dinî Müesseseler Üzernine Tesiri", *II. Türk Tıp Kongresi*, İstanbul 1943, Kenan Mat.

53. "Şeyh Bedreddin'in Varidat'ı", *İnsan Mecmuası*, C I, Sayı 3, 1938.

54. "Molla Lütfi", *İÜEF Tarih Semineri Dergisi*, C II, 1938.

55. "İlhaniler Devri İdarî Teşkilatına Dair", *TÜrk HUkuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, C II, 1932-1939.

56. "Tanzimattan Evvel ve Sonra Medreseler", *Tanzimat 100. Yıldönümü Münasebetiyle*, İstanbul 1940, Maarif Mat.

57. "Azzavî, Abbas:İbni Hassul'un Türkler Hakkında Bir Eseri", *TTK Belleten*, C IV, Sayı 14-15, 1940.

58. *İbn Seb'in*, Paris 1941.

59. *Tarih-i Muhtasarü'd Düvel* (Ebu'l Ferec'den bir bölüm çeviri), MEB 1041.

60. *Keşfü'z Zünun* (Kilisli Rıfat ile birlikte neşir), MEB 1941-1943, II Cilt.

61. "Tarihte Renk", *Türkiyat Mecmuası*, C VII-VIII, Cüz 1, 1942.

62. "Arap Lügat ve Gramercileri Arasında Türkler" *Türkiyat Mecmuası*, C VII-VIII, Cüz 1, 1942.

63. *Baypars Tarihi* (İbn Şeddad'dan çev.), Ankara 1941.

64. *Yedi Eski*, MEB 1943.

65. "Kara Ahmet Paşa Vakfiyesi", *Vakıflar Dergisi*, C II, Ankara 1942.

66. *Benim Dinim*, Ankara 1943, 44 S.

67. *Dinî Makalelerim*, Ankara 1944, 38 S.

68. *Yazılar*, İstanbul 1944, 127 S.

69. "Yunancadan Arapçaya İlk Tercümeler", *Tercüme*, C VI, Ankara 1945.

70. "İbn Bacce: Avempace", *İÜEF Felsefe Arkivi*, C I, Sayı 1, 1945.

71. *Hatiplik ve Hutbeler*, İstanbul 1946, 405 S.

72. "Şeyh Bedreddin", *İslam Ansiklopedisi*, C II.

73. "Alusi: Alusizade", *İslam Ansiklopedisi*, C I.

74. *Keşfu'z Zünun Zeyli* (Kilisli Rıfat ile birlikte), MEB 1945-1947, II Cilt.

Geniş bilgi için bakınız: Aykut KAZANCIGİL **"Mehmed Şerefeddin YALTKAYA (1879-1947)"** ***Bilim Felsefe Tarih,*** C I, İstanbul 1991. s. 113-143

SİMAVNA KADISI OĞLU
ŞEYH BEDREDDİN

M. Şerefeddin YALTKAYA

MUKADDİME

Bir iki sene evvel İstanbul'da münteşir yevmi gazetelerin bazılarında[1] Simavna Kadısı oğlu Şeyh Bedreddin'e dair birkaç makale intişar etmiş idi.

Bugüne kadar henüz lisanımızda hayat ve mesleği hakkında tetebbuat icra edilmemiş olan bu zata dair bu makalelerde görülen malumat *Şakaik-i Nu'maniyye* tercümesinin hemen hemen bir tekrarından ibaret olmakla bittabi tamamiyle yekdiğerine benziyor ve yine bittabi alelade bilinen malumatı tarihiyyeye fazla hiçbir şey ilave etmiyordu. Bu sırada idi ki bir gün kendileriyle şerefyab olduğum aziz ve muhterem arkadaşımız Köprülüzade Mehmed Fuat Bey, cidden tetkike muhtac olan bu simay-ı tarihinin âsarına müracaatla hakiki çehresini meydana çıkarmanın, müşarunileyh bütün eserlerini Arapça yazmış olmakla daha çok Arapça bilenlere ait olduğunu söylerken beni unutmamışlar idi.

Muharrir-i aciz bu teşvik saikasıyle o günden itibaren bu İslam ve Türk aliminin tercüme-i halini yazmak içün taharriyata başlamış idiysem de elde mütedavil olan eserlerin usul-i ilmiye ile yazılmamış olmasından dolayı işin

---

[1] *Alemdar*, 1 Şubat 1337, numara 1921; *İleri*, 31 Kanun-i Sânî 1337, numara 1088

müşkilat-ı adîde ile muhat olduğunu görerek tevakkuf etmiş ve bu babda yazmış olduğum yazıları bir tarafa bırakmış idim.

Bir müddet sonra Şeyh Bedreddin'e dair icra etmeğe başlamış olduğum bu ilk tetkik ile -her ne kadar nâtamam ve nakıs olsa da, her nakısın kâmile olan ihtiyacı göstermekde bir te'siri olacağından- istikbal alimlerinin vücuda getirecekleri mükemmel eserlere bir hizmet etmiş olacağımı düşünerek elde bulunan âsar-ı tarihiyyeyi tenkid ve tashih etmek suretiyle şu naçiz eseri vücuda getirdim.

Darülfünun İlahiyat Fakültesi **1 Teşrin-i Evvel 1340**

Kelam Tarihi Müderrisi

Mehmed Şerefeddin

1

ŞEYH BEDREDDİN'İN PEDERİ SİMAVNE KADISI KADI İSRAİL KİMDİR

Şakaik-ı Nu'maniye, Şeyh Bedreddin'in pederi Kadı İsrail'in Sultan Alaâddin Selçukî'nin karındaşı oğlu olduğunu söylüyorsa da, bu babda yegâne muracaatgâh olan *Tezkere-i Aksarayî*'de mezkur sultanın karındaşı oğlu olmak üzere bu namda bir kimse görülmediği gibi, *et-Tabakatü's Seniyye fi Terâcimi'l Hanefiye*[2] ve *Tarihi Cenabî*[3]'de yalnız Şeyhin ecdadından birinin Selçukîlere vuzeratta bulunmuş olduğu söylendiği mukayyed olmasına nazaran Kadı İsrail'in Selçuk hanedanına mensup olmadığı muhakkak addedilebilir.

Şakaik sahibi bu zatın futuhata iştirak maksadıyla Osmanlı diyarına gelmiş ve Simavne[4] fatihi olmakla buranın hem valiliğine ve hem ilim ve fazlına binaen kadılığına tayin

---

2 Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi: numara 1609

3 Nuriosmaniye Kütüphanesi: 3099

4 Bu kelime *Heşt Behişt* ve *Tâcü't Tevârih*'de Simavne ve Şeyh Bedreddin'in *Câmiu'l Fusuleyn* ve *Teshil* namındaki eserleriyle *Tarih-i Cenabî* diye meşhur *el-'Eylemu'z Zâhire fi Ahvali'l Evâil ve'l Evâhir*'de ve Şemdânî Zade'nin *Merîe't Tevârih* ve Katip Çelebi'nin Arapça *Fezleke* ve *Keşfu'z Zunun*'unda **Simavna** suretiyle görülür.

olunmuş olduğunu söylüyor. Kendinin "Simavne kadısı" şöhretiyle maruf olmasına bakılırsa sıfat-ı fıkhiyesinin sair evsafına galebe edecek derecede olduğu anlaşılmakla beraber müerrih İbn Arapşah'ın[5] *Ukûdü'n Nasiha*'sından

---

5 İbn Arapşah namıyla maruf olan bu zatın ismi Şihabeddin Ahmed b. Muhammed'ir.*Ukûdu'n Nasîha* namıyla metni ve şerhi kendi tarafından vücuda getirilmiş olan manzum tercüme-i halinde kendisinin aslen Dımaşk'a mensup olup orada doğduğu anlaşılmaktadır.Veladeti 791 ve vefatı 854 tarih-i hicrisine müsadifdir. Pek çok seyahat etmiş ve bir çok meşahir ile görüşmüştür. İptida Semarkand'da Kur'an-ı Kerim'i ve bilahere Seyyid Şerif Cürcanî'den okumuş olan bir zattan Sarf ve Nahvi ve bu şehre vurudunda Şemseddin ibn Cevzî'den İlm-i hadisi tahsil etmiş idi. Bundan sonra seyahate çıkup kendisinin ifadesine göre Çin'e kadar bütün Türkistan'ı dolaşmış ve bu esnada mülakî olmuş olduğu (Havace Abdülevvel ve bunun amcası oğlu 'Isâmuddin ve Şeyh Hısâmuddin, Havace Muhammed ez-Zahid, Mevlana Nurullah, Hafızüddin el-Bezzazî gibi) bir çok zevattan muhtelif ulum-i İslamiye ahz ve iktibas etmiştir. Osmanlı diyarına vurudunda dahi Mevlana Burhaneddin Haydar el-Havafî'den okumuştur. Kendisi bu esnada Çelebi Sultan Mehmed'in şahzadelerine, hususiyle Murad-ı sânîye muallim tayin olummuş idi ki bunun namına Farisiden *Câmiu'l Hikayât*'ı lisanımıza tercüme eylemiş idi. Aynı zamanda Çelebi Sultan Mehmed'in *Kâtibu'l İnşa*'sı olup etrafa Arapça, Farisi,Türkçe nameler yazıyor idi. Cidden alim, fazıl, edip ve müerrih bir zattır. İlm-i kelam ve Arap lisaniyatına dair eserleri olduğu gibi Timur'a ait matbu *Acâibu'l Makdur fi Nevâibi Timur* namındaki tarih-i hususi ve yine matbu olup Türk tarihi içün mühim malumatı muhtevi olan *Fâkihatü'l Hulefâ* tesmiye etmiş olduğu mültekatat-ı tarihiyesi meşhurdur.

Ebu'l Leys Semarkandî tefsirini lisanımıza tercüme suretiyle dahi bir eser vücuda getirmiştir.

naklen mezkur *et-Tabakâtü's Seniyye*'sinde Takıyyüddin Efendi bu zatın unfuvân-ı şebâbında [gençliğinde] taleb-i ilim hususunda fevkalade sa'y u ihtimamı olup sırf bu maksatla Semarkand'a kadar gitmiş ve ora ulemasından hasseten *Hidaye*[6] sahibinin ahfadından Sadr-ı Semerkand Havace Abdülmelik'ten tahsil-i ulum etmiş olduğunu söylüyor.

Münteha'l Ereb fi Lügati't Türk ve'l Acem ve'l Arab namındaki eserinin lisanımız nokta-i nazarından büyük bir ehemmiyeti haiz olduğu kuvvetle tahmin olunabilir.

6 Fıkh-ı hanefî kitaplarının en mühimlerinden olup müellifi 530'da Türkistan'da kâin Mergınan'da tevellüd ile 593'de Semarkand'da vefat etmiş olan Ebu'l Hasan Burhaneddin Ali'dir. Aslen *Bidâyetü'l Mübtedâi* namıyla yazmış olduğu bir eseri üzerine bilahere bu *Hidaye*'yi şerh olarak yazmış ise de şerhi de metin yerine geçmiştir. İstanbul'da Şeyh Yahya matbaasında ve 1234'de Kalküta'da ve Kazan'da muhtelif şerhleriyle beraber tab olunmuş olduğu gibi Hamilton namında bir İngiliz tarafından İngilizceye tercüme olunarak 1791 miladide Londra'da dört cilt üzerine tab edilmiştir.

2

ŞEYH BEDREDDİN NEREDE DOĞDU

Yine *Şakâik*'te görüyoruz ki: "Bilâd-ı Rumiyye'den Simavne nam kal'a babasının elinde feth olunmuş ... Ve evvel câm-i merasim-i tebağ ve Kalem-i saâdet-i riyasetîn ile müstesi'd iken merhum Şeyh Bedreddin vücuda gelmişti." Buradan Şeyh Bedreddin'in Simavne kal'asında dünyaya geldiği anlaşılıyorsa da, bu kal'anın mevkii mechul kalıyor. Buna rağmen Hammer[7] bu kal'anın bila tahkik Kütahya civarındaki Simavne olduğunu söylemiş ve Murad Bey vesaire gibi son dört Osmanlı müerrihi buna tabiyet eylemişlerdir.[8] Halbuki tetkikat-ı tarihiyyeye nazaran bu kal'anın Kütahya'daki Simav olamıyacağı aşikardır. Çünkü Simav, *Şakâik* sahibinin haber verdiği gibi Osmanlılar tarafından fethen alınmış olan memalikten olup Germiyanoğlu Yakup Bey'in Yıldırım Bayezid'e verdiği kerimesi Devlet Şah Hatun'un çıhazı [çeyiz] meyanında Kütahya, Eğrigöz, Tavşanlı ve sair mahaller ile birlikte

---

[7] Kütahya sancağında pederinin kadı bulunduğu Simav'da doğmuş olan Bedreddin . . . (Hammer tercümesi, C. II, s. 114)

[8] Keşiş dağının cenub-i garbîsinde kâin Simav'da doğmuştur. (*Tarih-i Ebu'l Faruk*, C I, S. 236)

sulhan ve hatta tekaddümeten Osmanlı memaliki a'dadına dahil olan yerlerdendir.[9]

Bu mülâhaza-i tarihiyye bize son dört Osmanlı müerrihlerine ittiba etmemek hususunda kafi gelmiş ve bu kal'anın mevki-i hakikisini tayin içün tetebbuata saik olmuş idi.

Şeyhin Mısır'dan avdetini müteakib peder ve validesini Edirne'de bulması[10] nazar-ı dikkatimizi Rumeliye celbeylemiş olmakla bu kal'anın Anadolu'da değil Rumeli'de olacağına dair kuvvetli bir zan istihsal etmiş idik. Bu esnada idi ki yine mezkur *et-Tabakâtü's Seniyye* sahibi Takıyyüddin Efendi'nin İbn Arapşah'ın *Ukûdu'n Nasiha*'sından naklen Şeyhin meskat-ı re'si [doğduğu yer] olan Simavne'nin Edirne kırında olduğunu tasrih ettiğini gördük.

Esasen Şakâik sahibi Simavne kal'asının nerede olduğunu söylemediği gibi, bilfarz söylemiş bile olsa Takiyyüddin Efendi'nin mezkur eserinde dediği gisi *Şakâik* sahibinden "evsak ve a'raf" olduktan başka kıdem-i tarihî itibariyle Şakâik sahibi pek geride bırakmış ve bizzat İsfendiyar b. Ebî Yezid/Kötürüm Bayezid nezdinde Şeyh Bedreddin ile mülakat etmiş olan İbn Arapşah'ın bu hususdaki ifadesinin fevkinde kıymet-i tarihiyyeyi haiz diğer bir ifade olamıyacağı bedihîdir. Bununla beraber 1860'da Paris'de tab edilmiş olan *Atlas Dufor* namındaki tarihî coğrafyanın umumî atlasında Edirne kırında yani Balkanın ön tarafında Yanbolu, Eski Zağra ve Kozanlık arasında Gıranoviç [Gıraniç]'e nazaran takriben 26.5 ve Paris'e

---

[9] *Aşık Paşazade Tarihi* s. 57: ve Hammer tercümesi C. I. s. 225

[10] *Tarih-i Cenabî* ve *Şakâik*

nazaran 24 derece tûl-i şarkîde kâin Simavlı suretiyle yazılmış Simavne kal'ası görülmektedir.[11]

---

[11] *Mehemmü'l Fukaha* sahibi Edirneli Kâmî Efendi dahi Simavne'nin Edirne kırında olduğunu söylüyor. *Mehemmü'l Fukaha*, Umumî Kütüphane, numara 5061.

Şeyh Bedreddin'in meskat-ı ra'si hakkında son dört Osmanlı müerrihlerine muhalif olan bu tetabbuatımızı evvelce *İkdam*'ın 27 Haziran 1337 tarih ve 8723 numaralı nüshasıyle neşretmiş idik. Şeyhe dair yazmış olduğu eseri Köprülüzade Ahmed Cemal Bey tarafından sebk eden ricamız üzerine *Dergah* mecmuasında tefrikaten tercüme edilmiş olan Mösyö Babinger bu kere müze müdîri muhteremi Fazıl Yegane Halil Beyefendiye göndermiş olduğu bir mektupta şöyle diyor imiş: "Şeyh Bedreddin'in Anadolu'daki Simav'de tevellüd ettiğine katiyyen kaniyim. Binaenaleyh Şerefeddin Bey'in nazariyesine şiddetle muarızım. Çoktandır bu meseleye dair bir makale hazırlamış idim. Fakat tab olunmadı ve olunamayacaktır (?). Şerefeddin Bey'in verdiği me'hazler ikinci derecedir (?). Bu me'hazlerin Taşköprülüzade'nin mazbutatından müktebes bazı âsarından alındığını isbat edebilirim (?). Vaktiyle fikrimi Doktor Mortman'a da arz etmiş idim, oda fikrimi tasvip eyledi. Şerefeddin Bey'in telif ettiği eserin intişarına sabırsızlıkla müntazırım."

Biz şimdilik buradaki bilvasıta me'hazımız olan İbn Arapşah'ın *Ukûdu'n Nasıha*'sının Taşköprülüzade'nin mazbutatından ve ondan müktebes âsardan çok akdam olduğunu Mösyö Babinger'in şimdiye kadar öğrenmemiş olduğuna teessüfle iktifa ederiz.

3

ŞEYH BEDREDDİN NE ZAMAN DOĞDU

Şakâik ve Şakâik sahibinden iktibas eden eserler Şeyh Bedreddin'in Murad Hüdâvendiğar zamanında tevellüd etmiş olduğunu söylemeleriyle beraber bu hususda bize bir ifadede bulunmuyorlar demekdir.

Bunlara göre bu padişahın otuz seneden ziyade devam eden sinîn-i saltanatının her hangisini Şeyhin sene-i viladeti olarak kabul etmek caiz oluyor ki tayini icap eden bir senenin böyle otuz veya daha ziyade ihtimalle beyanı adem-i beyanla müsavi demektir. Bu hususdaki mesuliyeti bizim eski müerrihlerimize atıp geçmekten ise Şeyh Bedreddin elimizde bulunan *Câmiu'l Fusûleyn*'nin mukaddimesinde kendisinin bu kitaba 813'de başlamış ve buna daha evvel telif etmiş olduğu *Letâifu'l İşârât*'ından ilaveler icra etmiş olduğunu söylemesine bakarak *Letâifu'l İşârât* gibi mütebahhirâne yazılmış bir eser fıkhiyeyi otuzbeş ve hatta kırk yaşlarından dûn birisinden vucude getirmeğe kudret-i beşere müsaid olmadığından her halde 813'den evvel otuzbeş, kırk yaşlarında bulunan Şeyh Bedreddin'in tevellüdü 770 etrafında olmak lazım geleceğini, kuvvetle tahmin etmek mümkündür.

4

ŞEYH BEDREDDİN'İN TAHSİLİ

Bu hususda yine bizzarure *Şakâik* sahibini takıp edelim. Bu zat iptida Şeyh Bedreddin'in pederinden okumağa başlayıp bunun "Himem-i ulyâsı (âlî himmet) bereketinden Kur'an-ı Kerim'i hıfz etmiş" olduğunu zikr ile bundan sonra Mevlana Şahidî ve Mevlana Yusuf namlarında iki zatın isimlerini irad ederek bunların birincisinden Mebâd-i ulûmu ve ikincisinden Sarf ve Nahiv okuduğunu söylüyor ki Sarf-Nahvi Mebâdi-i ulûmdan ne itibar ile tefrik etmiş olduğunu tayin etmek bizim içün mümkün değildir. Bu zatların hüviyetleri de tayin olunmayup yalnız isimleri zikredilmiş olduğundan bu hususda muhafaza-i sükut edeceğimiz gibi, *Künhü'l Ahbar* sahibinin Mevlana Şahidî'yi Şeyh Bedreddin'in ceddi olarak göstermesini muhtac-ı te'yid buluyoruz.[12] *Şakâik*'i bir kaç satır daha okuyacak olursak, bunlardan sonra "pederinin amcazadesi Mevlana Müeyyed b. Abdülmümin ile berây-ı tahsil-i Mısır'a giderken Konya'da Mevlana Fazlullah'ın telâmizesinden Feyzullah nam fazıldan bazı ulûm ve ilm-i nahvi dört ay mikdarı tahsil üzere olduğunu" görüyoruz. Bu üstadların kimler olduklarını bildirmeyen bu kitap gibi, Konya'dan başka bir mahal-i tahsil dahi zikretmiyor. Mahall-i tahsilleri ve

---

[12] *Künhü'l Ahbar*, C. V, s. 142.

hasseten esâtizesinin hüviyetlerini tarif bizi bir çok noktalarda tenvir edeceği içün, pek büyük kıymet ve ehemmiyeti haiz olabilir idi.

Konya'da kendisinden ders aldığını söylediği Feyzullah nam zatın üstadı olan Fadlullah'ın hurûfîlerin reisi bulunan Fadlullah olduğunu öğrenmemiz, Bedreddin'in meslek-i tasavvufîsini tahlilde müstesna bir ehemmiyete mâlik olur idi. Eğer Şeyh Bedreddin elimizde bulunan *Varidât*'ında hurûfîlik karışdırmış olsaydı, bunun Fazlullah Hurûfî olduğuna zemin ve zaman müsaid olduğundan bizce hiçbir şübhe kalmayabilir idi.

Yine bu kitap sahibi Konya'daki üstadı Feyzullah'ın vefatıyla diyar-ı Mısır'a varup Seyyid Şerif Cürcânî (740-817) ile bitarîkişşirke Mübarek Şah Mantîkî (816 vefatı)'den telemmuz ettiğini [öğrenim gördüğünü] yazıyor.

Seyyid Şerif, Mübarek Şah'dan Kadı Sıracuddin Urmevî (689 vefatı)'nin Hikmet ve Mantıktan bahis olan *Metâleu'l Envâr*'ı üzerine Kutb-i Tahtânî namıyla maruf Kutbuddin Mahmut b. Muhammed (766 vefatı)'in *Levâmiu'l Esrar* namındaki şerhini okumuş olduğundan Şeyh Bedreddin'in dahi Mübarek Şah Mantıkî'den bu kitabı yani Mantık, Hikmet ve ilm-i ilahi derslerini okumuş olduğunu anlayabiliriz.[13] Hammer ise Şeyh Bedreddin'in Mubarek

---

[13] Seyyid Şerif bu kitabı iptida, hayatta bulunan şarih Kutb-i Tahtânî'den okumak azmiyle Şiraz'a gitmiş idiyse de, şarih kendisinin yaşlılığı münasebetiyle bir tavsiye mektubu yazarak, Seyyid Şerif'i kölesi ve tilmiz-i hâssı buluna bu Mubarek Şah Mantîkî'ye göndermiş idi. O tarihde Mısır'da bulunan Mubarek

Şah Mantıkî'den değil bizzat Seyyid Şerif'den okumuş olduğunu ifadeten, "meşhur Curcânî'nin mantık derslerini takip etmiştir"[14] diyor.

Şakâik ibaresindeki müşkilatın büyüğü bundan sonra başlıyor. Diyor ki: "Merhum merkum Şeyh Bedreddin, Mubarek Şah ile hac edip, Mekke-i Müşerrefe'de Şeyh Zeylaî' hazretlerinden okuduktan sonra, geri Kahire-i Mısır'a gelip Şeyh-i ekmel hazretlerinin mahfil-i fedâil-i hâfil ve meclis-i maârif-i kâmillerinde Seyyid Şerif ile tahsil-i ulûm-u âliye ve tekmil-i fünûn samiye eyledi."

Şah üstadı ve efendisi olan Kutb-i Tahtânî'nin tavsiyesi mucibince bu kitabı Kadı Urmevî'nin *Metâleu'l Envar*'ı üzerine Kutb-i Tahtanî'nin şerhi olan *Levâmiu'l Esrar*'ı Seyyid'e okutmağı kabul etmiş idiyse de, yalnız sâmiîn sıfatıyla bulunup kıraet ve mubaheseye iştirak etmemesini şart koşmuş idi. Seyyid kemâl-i tevazu ile bu şart dahilinde derse devam ediyor idi. Bir gece medrese içinde dolaşan Mubarek Şah, hücrelerin birinden işittiği bir mübahase-i ilmiye nazar-ı dikkatini celb eylemiş olmakla, tevakkuf ile dinlemeğe başlamış idi.

Devam eden mubahasede her an bir dereceye yükselen bâhisin bu yeni zâir olduğunu anlayınca faziletine ve aynı zamanda yalnız istima ile iktifa etmesinden dolayı, tevazuuna hayran olmuş ve böyle bir fazıl tilmize nâiliyyetinden dolayı, sevincinden oynamış ve ertesi günü kendisini kıraete me'zun etmiş idi. Seyyid, bu kitabı okurken icra etmiş olduğu tetkikatını bir haşiye suretiyle tesbit etmiştir.

[14] Hammer tercümesi, C. I, s. 114.

Tarih-i Ebu'l Faruk'taki C. I, s. 237 de "meşhur Cürcânî'nin mümtaz talebesinden idi" suretiyle olan Curcan ism-i hâssını Cûrcan'a tahvil ile malumatın Hammer'den alınmış olduğu meydanda ise de, Hammer'in bunu nereden almış olduğu tayin olunamadı.

Zeylaî'nin[15] tarih-i vefatı 743 ve Bedreddin'in tarih-i idamı 823 olmasına nazaran, Zeylaî'den sonra Bedreddin seksen sene yaşamış oluyor ki, asgarî olarak yirmi yaşında iken Zeylaî'den okumuş olduğunu kabul edecek olursak, kendisi tam bir asır yaşamış olmak lazım gelir. Şeyh Bedreddin idamına tekaddüm eden senelerdeki faliyeti kendisinin pek yaşlı olmadığını göstermeğe kafi olduğu gibi, bu takdirde, yani Zeylaî'den hiç olmazsa yirmi yaşında iken ders almış olması itibariyle de, 722'de dünyaya gelmiş olması icap edecek ki, bu da yine *Şakâik* sahibinin Şeyh Beddreddin'in Murad-ı Hüdavendigâr zamanında doğmuş olduğunu söylemesiyle kabil-i telif degildir.

Malûm olduğu üzere, Murad Hüdavendigâr 761 tarihinde cülûs etmiş idi ki, bu tarihten tam on sekiz sene sene Zeylaî vefat etmiş bulunuyor idi.

Biz bu müellifi düçar olmuş olduğu tezattan kurtarmak içun bu birinci Zeylaî'nin tilmizi *Nasbu'r Râye li Ehâdisi'l Hidâye* sahibi, ikinci Zeylaî Cemaluddin Abdullah b. Yusuf'u der hâtır ettik ise de, yine tezad ve tenakuzu kaldırmak kabil olmadı. Çünkü; bu ikinci Zeylaî de 762'de vefat etmiş olmakla, Şeyh Bedreddin'in tarih-i idamına nazaran bundan sonra da 61 sene daha muammer olması ve asgarî olarak yine bundan da yirmi yaşında ders almış olduğu takdirde, bu adede yirmi daha zamedilmek suretiyle

---

[15] Hafuzuddin Nesefî (701 yahut 910 vefatı)'nin *Kenzu'd Dekâik* nam eserinde şarihi olan Fahruddin Ebu Muhammed Osman b. Ali ez-Zeylaî'dir. Kütub-i fıkhiyemizin en meşhurlarından olan bu kitap, 1309'da Kahire'de tab olunmuş olduğu gibi, evvelce Giyorton tarafından 1843'de Londra'da tab edilmiş idi.

bulunacak olan tarih-i velâdetin 742 etmesi icap ediyor ki, yine Murad Hüdavendigâr'ın zaman-ı saltanatından evvel Şeyh Bedreddin'in doğmuş olması lazım geliyor.

Mekke'den avdetinden sonra, Kahire'de Şeyh Ekmeluddin'den[16] okumuş olmasına gelince, Şeyh Ekmeleddin Zeylaîlerin her ikisinden de hayli zaman sonra, yani 786'da vefat etmiş olmasıyla şayan-ı kabul görülebilir.[17]

---

[16] Bayburtlu'dur. İsmi Mahmud b. Muhammed'dir. Mezkur *Hidaye* üzerine *'Inaye* namında bir şerhi vardır.Mısır'da Hangâh-ı Şeyhuniye meşihatında iken Sultan Berkuk tarafından teklif edilen hanefî Kadılkudatlığı kabul etmemiş idi. Pek vakur ve muhterem bir ömür geçirip, 75 yaşında vefat etmiş ve cenazesi, başta mezkur padişah yayan olarak dahil olduğu halde, bütün Mısır halkı tarafından kemal-ı ihtiram ile teşyi' edilmiştir.

[17] Ekmeluddin'in vefatıyla Bedruddin tarih-i idamı arasında 37 senelik bir zaman olmasına nazaran, bundan da 25 yaşında iken ders almış olduğu kabul edilecek olursa, Bedreddin'in tarih-i tevellüdü Murad Hüdavendigar'ın ilk sene cülusuna veya müteakib senelerden birkaçına müsadif olacağından, yukarıda 770 etrafında olduğu hakkındaki tahminlerimizin kuvvetini bu vasıta ile burada bir kere daha isbat etmiş oluruz.

5

ŞEYH BEDREDDİN MUALLİM

Tahsilini Mısır'da ikmal etmiş olan Şeyh Bedreddin senelerce burada kalmış ve hiç şüphesiz bu muhitte büyük bir şöhret-i ilmiyeye mazhar olmuş idi. Kendisinin burada bulunduğu esnada mülûk-i Mısriyeden el-Meliku'z zahir Seyfuddin Berkuk'un oğlu Ferec'e[18] muallim intihab olunmuş olduğunu görüyoruz.

Fakat hiçbir vakit bu intihabı kendi fazl-ı bî-payanıyla alakadar addetmeyeceğimiz gibi, bunu Şeyh Bedreddin'in Seyyid Şerif Cürcani'ye ilmen sebeb-i faikiyyeti addetmek hususunda müerrih Âlî'ye asla iştirak edecek değiliz.[19]

Sinn-i rüşde vasıl olmazdan evvel pederinin vefatıyla taht-ı saltanata geçmiş olan Ferec'in kıllet-i din ve kesret-i cehil (dini az, cehaleti çok) ile tavsif edilmesine[20] bakılırsa Şehzadeliğindeki ta'lim ve terbiyesinin ciddiyetle cereyan etmemiş olduğu tazahür eder ki bu hal, padişah-ı ilm ve

---

[18] Hammer bu Ferec kelimesini yanlış olarak Faruk suretiyle zabt etmiştir. C. II, s. 114. Murad Bey dahi Tarih-i Ebu'l-Faruk'unda Ferec diyor. C. I, s. 236

[19] Bu hakir mütalaasınca molla-yı mezbur Şerif Cürcani'ye galib olduğu bundan malum oldu ki, zira talim-i sultana efdal ve a'lam... akl-ı kamil ile tayin bulur. *Künhü'l-Ahbar*, C. V, s. 146

[20] *İbn-i İyas Tarihi*, C I, S. 356

daniş olan Seyyid Şerif'e sebeb-i faikiyyet olmak şöyle dursun, Şeyh Bedreddin'in dahi defter-i hasenatına geçirilmemek lazımdır.

Şehy Bedreddin'in Ferec'e muallim tayin olunmasının sebebi, Şeyh Hüseyin bin Ahlati[21]ye Sultan Berkuk'un

---

[21] Bu zat hakkında İbn Hacer *ed-Dürerü'l-Kamine*'sinde şu malumatı veriyor: Hacer-i Lajordu halletmek usülünü bildiğinden dolayı Lajordi deniliyordu. Memleketi olan Ahlat'tan yayan olarak Dımaşk'a ve oradan Kahire'ye gelip Sultan Berkuk'un fevkalade mazhar-ı ihtiramı olmuş ve bu padişah tarafından kendisine tahsis olunan hane ve aylığı kabul etmemiş idi. Bununla beraber daima halka vasi surette infakta bulunur idi.

Muhaddis eş-Şeyh Burhaneddin'in hatt-ı destiyle şöyle gördüm: "Ben Şam'a birinci seferimde kendisiyle görüşmüş idim. Bana, "işlerini bitirince memleketine dön!.." diye bir tavsiyede bulundu. Ben kendisine Kahire'ye gidip Bulkini'den okumak arzu ettiğimi söyledim. "Hayır.. Haleb'e git. Orada Ezrai'den oku... Çünkü, Kahire sıcaktır. Senin mizacına uymaz" dedi. Ve bu tavsiyeden sonra benden iki hadis-i şerif sordu. Ben bu babda muhaddislerin söylemiş oldukları sözleri söyledim. "Bunlar cevap değil" diye istihfaf etti. Cevabın ne olacağını kendisine sordum. "Başka vakitte söyleriz", dedi. Kendisinden çok şayan-ı taaccub şeyler rivayet olunmaktadır." Uzun müddet Kahire'de ikamet etmiş olmasına rağmen kimse ahvaline muttali olamamış idi. Nereden geçindiği malum olmadığından, Lajord taşını halle muvaffak olduğunu ve kimya bildiğini söylerler idi. Velayetine mu'tekid olanlar olduğu gibi tababet ve emsali uluma vakıf olduğundan, kendisini etibba ve hukemadan addedenler dahi var idi. Yanına ümera ve ekabir vesair nasdan birçok kimseler münavebe ile girüp kimi deva ve kimi dua talcb eder idi. Şeyh Hüseyin ibn Ahlati'nin dahil olduğu sekizyüzüncü asr-ı hicri ricalinin teracim-i ahvalini havi olan İbn Hacer'in *ed-Dürerü'l-Kamine*'sinde bu zatın

fevkalade itikad ve hürmeti olması ve Şeyh Bedreddin'in de Hüseyin bin Ahlati'nin müritlerinden bulunmasıdır.

---

tercüme-i hali mevcut olmasına rağmen Mösyö Babinger bunun için "Faaliyet ve hayatı hakkında maalesef malumatımız mefkud gibidir" diyor. Bununla beraber *Encümen-i Daniş-i Kıraliyenin Felsefe-Tarih-i İctimai Raporu*, C. XXXII, 1859, Viyana 1860, s. 171'de Seyyid Hüseyin'in Timur hadisatını evvelden keşf ile kendi tarafdarlarından onikibin aile ile Mısır'a azimet etmiş olduğu, okuduğu söyleniyorsa da İbn Hacer'in bunu zikretmemiş olması bizce keyfiyyetin sıhhati hakkında kuvvetli bir şüphe teşkil eder.

6

ŞEYH BEDREDDİN DERVİŞ

Şeyh Bedreddin Kahire'de iken, orada bulunan meşayıhdan Seyyid Hüseyin bin Ahlati'ye intisab etmiş idi. *Heşt Behişt* sahibinin dediğini kabul edecek olursak Şeyh Bedreddin'in fıtratı zaten sülûk ve mükaşefata mail idi.[22] Öyle olmasa bile, asrındaki en büyük alimlerin ifade ettikleri felsefe ve ulûm-ı ilahiyeden mütefeyyiz olduktan sonra kendisi için riyazat ve mükaşefe tarikine zaten sıra gelmiş demek idi.

Bedreddin'in zahiri olan sima-yı ilmisini takdir ve tayin içün üstazlarını öğrenmemiz ne kadar haiz-i ehemmiyet idiyse; daha ziyade dai-i merak olan sima-yı manevi ve tasavvufisini bilmemiz için de şeyhin hüviyetini öğrenmek bittabi daha ziyade ehemmiyeti haizdir.

Şeyhinin muasırları tarafından, hakim tabib ve veli olmak üzere telakki edilmiş olması, bu zatın yalnız sufi olmayıp aynı zamanda bir tabib ve filosof olduğunu da göstermektedir. Senelerce hikmet ve felsefe okumuş olan Şeyh Bedreddin'e de zaten filosof olmayan diğer bir şeyh kafi gelmez idi.

---

22 "Ve çün asl-ı fıtrat o mail betûr-i sülûk ve mükaşefat bud." *Heşt Behişt*, Es'ad Efendi Kütüphanesi, Numara 2197

Şunu da söylemek lazımdır ki: Şeyh Bedreddin'in safha-i ruhiyesinde bu şeyhinin eliyle yazılmış hikmet ve felsefe ile karışık malumat-ı tasavvufiyye olmak lazım gelirse de, *Vâridât*'ında sırr-ı kader'e esas olarak kabul ettiği; esma ü ef'al ve sıfatın istidadata tabiiyetini söylerken, bu gibi mesail-i gamizede (kapalı) hiçbir talim ve taallüm-i suriye müntedar olmadığını ifade etmesi[23] bu ruh-ı sırr-ı azadın şeyhi Hüseyin ibn Ahlati'ye de tamamiyle münkad olmamış olduğunu pek aşikar olarak göstermektedir.

23 "Elhamdü lillahi'llezi Atla'ani ala hazihi'l-umur min indihi, la bi-ahzin min mütaaati'l-kütübi, vela min ta'limin ve taalumin suriyyin." *Vâridât*

7

ŞEYH BEDREDDİN TİMUR HUZURUNDA

Şakaik'in "hikaye olunur ki..." diye başladığı bir menkıbeye göre Şeyh Bedreddin, Seyyid Hüseyin ibn Ahlati'nin emriyle bir ay irşad-ı Tebriz'e gitmiş idi.

O sırada Timur Tebriz'e gelerek adet-i vech üzere buradaki ulemaya dahi huzurunda ilmi mübahaseler icra ettirmiş ve bir meselede mevcut ulemanın cümlesi izhar-ı acz etmiş olduklarında, Timur ile beraber bulunan Cezerî[24]'nin tavsiyesi ile Şeyh Bedreddin celb olunup meseleyi halleylemiş ve bundan dolayı Timur kendisine fevkalade

---

24 751'de Dımaşk'ta dünyaya gelmiştir. Memleketinde ve Mısır ve İskenderiyye'de kıraat ve ulum-ı arabiyye ve şer'iyyeyi tahsil ve ikmal ile Şeyhulislam Bulkini ve saireden iftaya me'zun olmuş idi. Kendisi ulum-ı kıraatte zamanının feridi idi. Mısır ve Şam'da birçok kimseler bu ilmi kendisinden ahz etmişlerdir. 798'de maruz kaldığı bir zulm-ü te'addiden dolayı o tarihde Osmanlı payi tahtı olan Bursa'ya gelmiş ve burada dahi kendisinden bu ilmi bir çok kimseler ahz ü iktibas etmiş idi. 805'de vukubulan Timur hadisesi üzerine bu hükümdar kendisini alıp Keş'e götürmüş olduğundan, bura ve Semerkand'ta ve Timur'un vefatından sonra Herat ve Yezd ve Isfahan ve Şiraz'da dahi bir çok kimseler bu ilmi kendisinde ahz ve telakki eylemişlerdir. Kendisi 833'de bu son beldede vefat etmiştir. İlm-i kıraate dair kıymetdar bir çok asarı olduğu gibi, *Gayetü'n-Nihaye* namında bir de tarih-i kıraeti vardır.

hürmetle birçok ihsan ve in'amda bulunmuş idi. Gördüğümüz Timumame'lerde bu vak'a aynıyla mevcut değilse de, Timur'un Tebriz'e vuruduyla yirmi gün devam eden müddet-i ikameti esnasında ulemaya huzurunda mübahasat-ı ilmiyye icra ettirdiği mevcut olmasına nazaran[25] vak'anın sıhhatine hükmetmeye bir mani' yoktur. Gerçi Timur'un huzurunda Şeyh Bedreddin'in böyle faik bir meziyet-i ilmiye izhar edişi Timurname yazanlar tarafından bilhassa kaydedilmek lüzumu varid-i hatır olursa da Bedreddin'in bir Osmanlı alimi olması vak'anın adem-i kaydına sebeb olabilir zannındayız.

[25] *Zafername*. Şerefeddin Ali el-Yezdî. Nuriosmaniye Kütüphanesi. numara 3266

8

ŞEYH BEDREDDİN TEKKE ŞEYHİ

Yine *Şakaik* sahibi: Şeyh Bedreddin'in Tebriz'den Tebliş'e ve oradan tekrar Kahire'ye gelip şeyhiyle mülakat ettiğini ve şeyhinin vefatıyla onun yerine şeyh olarak altı ay kadar o makamda kaldıktan sonra, hiç bir sebeb bildirmeyerek Halep, Konya ve Tire'ye gittiğini ve müteakiben de "rivayet olunur ki.." diye Sakız Adası reisinin bera-yı ihtida şeyhi davet eylediğini ve şeyhin oraya giderek reis-i merkumun ihtida ile şeyhe inabet getirdiğini yazıyor ki, şeyhin Halep ve Konya gibi büyük şehirlere bizzat gitmesi ve Sakız'a dahi kendisi gitmiş değilse bile Hammer'in yazdığı gibi[26] Börklüce'nin muhtediler celbi için bu adaya adamlar göndermiş bulunması, her inkılabcı için fikir ve maksadın neşr ve tamimi zımnında zaruri hareketlerden olacağı aşikardır.

[26] Hammer tercümesi, C. II, s. 154

9

ŞEYH BEDREDDİN'İN TARİKAT SİLSİLESİ

Osmanlı Müellifleri nam eserde Şeyh Bedreddin'in tarikat silsilesi şu suretle zabt edilmiştir:

Şeyh Bedreddin, Hüseyin Ahlatî, Eba'l Feth es-Saîdî, Ebu Medyen Mağribî, Ebu Said Endülüsî, Ebu'l Fazl Bağdadî, Ahmed Gazali, Ebubekir Nassah, Ebu'l Kasım, Ebu Ali Kâtibî, Ali Davud Yarî, Cüneyd-i Bağdadî[27]...

Bu silsilede kendisinden itibaren olmak üzere *Tabakat-ı Münavi*'nin üstad-ı a'zam ünvanıyla yad ettiği Muhyiddin ibn Arabi ve saire gibi ekabirin şeyhi ve üstazı olan Ebu Medyen Şuayb hazretleri gösterilmiş ise de, 586'da vefat etmiş olan bu zat ile sekizinci asr-ı hicri evahirinde berhayat olan Bedreddin'in şeyhi Hüseyin ibn Ahlati arasında iki asırdan ziyade bir zaman boşluğu vardır ki bunu doldurmak için arada diğer bir ve hatta iki zatın eksikliğine hükmetmek icab eder.

Bundan başka, bu kitaptaki silsilede Hüccetü'l-İslam Muhammed Gazali'nin biraderi Ahmed Gazali'den itibaren yukarıya doğru üçüncü olan Ebu'l-Kasım ile dördüncü Ebu

---

[27] Sondan evvelki isimlerden birincisinin **Ebu Ali Rudbarî** ve ikincisinin **Ebu Ali el-Kâtib** suretiyle tashihi lazımdır.

Ali el-Katib arasında dahi, Ahmed Gazali'nin *Ketâib*'deki[28] tercüme-i halde Ebu Osman Mağribi namında bir zat daha meşhudumuz olmakla, bu zatın dahi silsileye idhali lazım geleceğine hükmedebiliriz.

[28] *Kitabu'l-A'lam fi Ehyari Mezhebi Ebi Hanife en-Nu'mani'l-Muhtar*, Ragıb Paşa Kütüphanesi, Numara 1041

10

ŞEYH BEDREDDİN'İN *VÂRİDÂT*'INA NAZARAN TARZ-I SÜLÛK VE TESLÎKİ

Şeyh Bedreddin, Vâridât namındaki eser-i marufundan anlaşıldığı vech üzere bilumum sufiyenin umde-i esasiyesi olan riyazat ve mücahedat ile iştigal ediyor[29] ve "mebna-yı tarikat la-alettayin riyazat ve mücahede-i mutlaka" olduğunu[30] söylüyor idi.

---

[29] Kutbuddin el-Mekki en-Nehruvani'nin *Müntehabu't-Tevarih*'inde Şeyh Bedreddin'in Musa Çelebi'ye kadıasker olduktan sonra terk-i mensıb ederek tarikata sülûk ile Edirne'de yedi sene tahte'l-arz riyazat ile meşgul olmuş olduğu görülür. Mösyö Babinger'in nakliyle (Leiden nüshasında) halbuki evvelce tarafımızdan yazılmış olduğu vech üzere Şeyh Bedreddin, Kahire'de iken tarikata sülûk etmiş ve şeyhi Hüseyin ibn Ahlati'nin vefatında bunun makamında şeyh dahi olmuş idi. Biraz aşağıda keramat ve vakıatı sırasında görülecek olan bir vakıasında Berkukiyye ve Şeyhuniyye Medreseleri müdarrislerini zikretmekte olması dahi, Kahire'de iken tarikata sülûk etmiş olduğunun ayrı bir delili olduğu gibi vakıanın şekli itibarıyla bu şehirde iken kendisinin meratib-i sülûku itmam etmiş olduğunu dahi kabul etmek mümkündür.

[30] "Va'lem enne mebne'l-emri ale'r riyâzati ve'l-mücahedeti'l-mutlakati la-ale't-ta'yin." *Vâridât*.

"Dünya meşguliyetini bırakmayı mübtediler için vesail ve vusûlün a'zam-ı usûlü" olarak kabul ediyordu.[31]

"Havarik-i adat izharına terk adatı esas adeder[32]" ve mevt-i iztirariden evvel mevt-i ihtiyari tavsiye eyler[33] dedi.

Şeyhin tarikatında dahi turuk-i saire gibi kesret zikr-i variddir.[34]

Keşfin ancak kuvvet-i tevecciih ve tasaffi ve enbiya-i kirama ittiba ile husul bulacağını söyler idi.[35]

Talib için şu tavsiyelerde bulunuyor:

"Talib, kemalat-ı azimesini istisgar ve en küçük uyub ve zünübünü istikbar etmelidir; yoksa ondan bir hayır umulmaz."[36]

"Bilumum kullara layık olan, Kur'an-ı Kerim'in dünya ve uhraya müteallik olan ayat-ı kerimesine bakıp aralarında nisbeti öğrendikten sonra, evkat-ı ömürlerini o nisbet dahilinde taksim ve tanzim etmeleri olduğu gibi talib dahi ulum-ı uhreviyye ve dünyeviyye ile o nisbete nazaran meşgul

---

[31] "Terku'l-iştiğal bi'd-dünya min a'zami usuli vesaili'l-vusul ile'l-hakk" *Vâridât*.

[32] "Ahraku'l-adat tenellu harika'l-adat." *Vâridât*.

[33] "Mut kable en temûte hatta tuhyî ebeden" *Varidat*

[34] "Zikru'llahi kesîran miftahu cemi'i'l-kemalat." *Vâridât*

[35] "Ve tariku'l-keşfi la yekunu illa bi-kuvveti't-tasfiye ve't-tevecciih ve'ttiba'i'l-enbiya aleyhimü's-selam." *Vâridât*.

[36] Yenbegi li't-talibi en yera azime hayratihi ve kemalatihi sağiran ve sağira zünübihi ve uyubihi ve medarrihi kebiran." *Vâridât*

olmalıdır. Malumdur ki Kur'an-ı Kerim otuz cüz olup mucmuundaki dünyaya müteallik olan ayat-ı kerime bir cüzden biraz fazla veyahut biraz eksiktir. Mütebaki ale't-takrib yirmidokuz cüzünü teşkil eden ayat-ı kerimenin cümlesi ahirete müteallıktir. Kur'an-ı Kerim'in bu vechile inzali nasın dünya ve ahiret ve ulemanın ulum-u dünyeviyye ve uhreviyye ile bu nisbet dahilinde meşgul olmalarına bir işaret ve tenbihtir."[37]

"Bil ki ulema-i ahiret, ahiret yolunu ve bu yolun vakayını kitab ve sünnetten istinbat etmişlerdir. Fukahanın bu iki esastan dünya ilmini ve malumat-ı mesailini istinbat etmiş oldukları gibi. İmdi, bir kimse ahiret yoluna ve bu yolun tefasiline muttali olmak isterse, ehl-i ahiretin musannefatıyle meşgul olmak gerektir. Nitekim mesail-i fıkhiyede tefekkuh etmek isterse, kütüb-i fıkhiye ile meşgul olması lazım olduğu gibi."[38]

---

[37] [٤] اعلم أن العبد ينبغي أن ينظر الى القرآن ما جاء مما يتعلق بامور دنيا ومعاشه وما جاء فيه مما يتعلق بامور الآخرة فيعلم النسبة بينهما ويقسم اوقات عمره بين الأشتغال بالدنيا والآ]رة على تلك النسبة وينبغي ان يكون الطالب كذلك يقسم اوقاته بين الأشتغال بعلوم الآخرة وعلوم الدنيا على تلك النسبة. والقرآن ثلاثون جزؤاً وما يتعلق فيه بمعاش الدنيا يكون جزؤاً من ثلاثين جزؤاً او اكثر قليلاً او اقل والباقي وهو تسعة وعشرون جزؤاً بالتقريب كلها للاخرة . وتنزيل القرآن على هذه النسبة التنبيه على العباد على أن اشتغالهم بالدنيا والآخرة وكذا اشتغال العلماء بعلوم الدنيا والآخرة ينبغي ان يكون على هذه النسبة والله اعلم وهذا وارد من واردات الحق على .. *Vâridât.*

[38] [١] اعلم ان علماء الاخرة استنبطوا طريق الاخرة ووقايتها من الكتاب والسنة كما ان الفقهاء استنبطوا منها علم الدنيا ومسائل المعاملات فاذا اراد الرجل ان يصرف ويطلع على طريق الاخرة وتفاصيلها ينبغي له ان يشتغل بمضفات اهل الاخرة كما انه اذا اراد التفقه في مسائل الفقه ينبغي له ان يشتغل بكتب الفقه *Vâridât.*

Bidayette taliblerin pek çoğunda hakayik-i mahzayı hazme kabiliyet olduğunu söyleyerek bunların ilm-i tahkik ile ilm-i taklit arasında vasıta addettiği kitaplardan bir kaçını tavsiye ediyor ki:

"*İhya-i Ulum* ve *Kimya-i Saadet*[39] ve emsali kitaplar ilm-i tahkik ile ilm-i taklit arasında berzah olduğundan taliblerden çoğunun ve âlemi irşad için bunlar güzel bir tariktir. Çünkü ibtidaen,, onlarda mahz-ı tahkika kabiliyet yoktur. Bidayeten, kendilerine hakayiki tasrih olunacak olursa, tabiatları bunları kabule yanaşmayarak, ashab-ı hakayıkı tadlil ve tekfir ederler. Bu mütevassıt tarikler ise, kendilerine muvafık ve muhalif mevad ile mümtezec olduğundan, sayd ü şikar aletleri gibi farkına varmadan bunlar ile kendileri kendileri elde edilirler."[40]

Bütün sufiyyenin saliklerde aradıkları 'şeyhe teslim-i nefs' etmek lüzumunu da şöyle izah ediyor:

---

[39] Birinci kitap, kütüb-i mevaizin en mühimlerinden olup, İmam-ı Gazali'nin eşher-i asarıdır. Kardeşi Ahmed Gazali ve sair zat tarafından ihtisar edilmiş olduğu gibi, üzerine *Tacu'l-Arus* sahibi Seyyid Murtaza Zebîdî gayet güzel bir şerh yazmıştır. İkinci kitap dahi Gazali'nin âsarından olup, lisanımıza bir kaç kimse tarafından tercüme edilmiştir.

[40] [٣] احياء العلوم وكيمياء السعادة وامثالها برزخ بين علم التحقيق والتقليد وهذا طريق حسن لارشاد العالم وكثير من الطلاب اذ ليس لهم قابلية بمحض التحقيق ابتداءً فلو صرح لهم الحقائق ابتداءً ينفر طباعهم من قبولها ويضلوا ويكفروا اصحابها واما هذا الطريق فمختاط مما يوافقهم ومما يخالفهم فيستدجون من حيث لا يعلمون كالآت الصيد (واردات).

"Talib hasta, ve kemalat-ı matlube sıhhat ve cehl ü bu'd da maraz gibidir. Hasta: nefsini nasıl tabibe teslim eder de tabib onun arzusunda dilediği gibi tasarruf ederse ve nasıl edviyenin müraretine türlü türlü âlâm ve ilâcâta sabreder ve asla şifayab olamaması dahi hesaba dahil olduğu halde, bir gün gelir de ifakat bulurum diye tabibin her emrine nasıl itaat ederse.. çünkü hakiki surette sıhhat-ı talep vesile-i sıhhat olan evâmire imtisal ile kaimdir. Eğer türlü türlü iktihamdan sonra nail-i sıhhat olursa ne âlâ!.. Olmazsa bu hususta kendisine düşen vazifeyi icra etmiş olur. Yoksa tabibe "sen beni iyi et de, sonra senin tavsiyelerini yapayım" demesi taleb-i sıhhat hususunda aklın kabul etmeyeceği bir sözdür. Salikin de bu suretle kat'ı avâika sa'y etmesi lazım olduğu gibi "matlubum hasıl olmadan meşayıhın sözleriyle meşgul olmam" demeye hakkı yoktur. Çünkü bunu demek adem-i talep emârâtındandır."[41]

41

[١] الطالب كالمريض والكمالات المطلوبة كالصحة والجهل والبعد كالمرض فكما ان المريض يسلم نفسه الى الطبيب ويتصرف فيه كيف يشاء ويصبر على مرارة الأدوية وانواع الآلام والعلاجات ويأتمر بامر الطبيب لعل الصحة يحصل له يوماً قد لا يحصل اصلا لكن من شرط طلب الصحة الأمتثال بما يؤمر لانه وسيلة اليها فبعد أنواع المقاساة ينالها لوبنالها والأفعلية لاسعى صح اولا حتى لو قال للطبيب لا اتمثل بما تأمر حتى تشفيني فهذا امر يأباه العقل في طلب الصحة فكذلك السالك له ان يسعى في قطع العوائق وليس له ان يقول لا اشتغل بما قال المشايخ حتى يحصل لي المطلوب لانه من امارات عدم الطلب

II

ŞEYH BEDREDDİN'İN KERÂMÂT VE VÂKIÂTI

Heşt Behişt'in muhtelif nushalarında[42] gördüğümüz vech üzere "keşf ü keramet havârık-ı âdât" ile tanınmış olan Şeyh Bereddin'in bu kerâmâtının bazılarını bizzat kendinden de dinlemek kabildir.

Vâridât'ında bir pervaneye suret-i ihyasını şöyle hikaye ediyor: "Geceleyin oturmakta idim. Bir pervane geldi, kandilin etrafında uçmaya başlayıp biddefaat kendisini kandile çarptı ve nihayet yanmış gibi yere düştü ve hiç bir hareketi kalmadı. Bir müddet tetkik ettim, kendisinde bir alâka-i hayat göremedim. Öldüğüne tamamıyla kâni' oldum. Ebu Yezid Bestamî'nin bir nefha ile karıncayı ihya etmiş olduğu hatırıma geldi. Ben de bu pervaneyi elime alup nafhamla diriliceğine sadık bir kalp ile azm ederek

---

42

[٢] وبا وجود تجردر علوم ظاهردر طريق سلوك ومقامات اهل حال بارث واكتساب، مسلم جمهور اصحاب؛ ودر مجارئ احوال واقوال بخوارق عادات اورا اشتهار وانتساب

Heşt Behişt, Esat Efendi Kütüphanesi, numara 2197.

وباوجود فضائل علمي در طريقت وسلوك مقامات اهل حال بارث واكتساب مسلم جمهور اصحاب واز مجارى احوال واقوالش ببعض خوارق عادات.

Heşt Behişt, Rıza Paşa Kütüphanesi, numara 888.

nefh ettim. Bu nefhamın akabinde derhal dirildi ve eskisi gibi uçtu."[43]

Dûçar olmuş olduğu şiddetli bir hastalıktan halas bulacağını hıtab-ı ilahiye mazhar olarak istibşar etmiş idi.Bunu da yine kendisinden öğreniyoruz. Diyor ki:

"810 Saferi içinde bir gece hasta oldum. Ve hastalığım kesb-i iştidât etti. Hayatımdan kat-ı ümit etmiş idim. Mâsivadan tamamıyla halî olarak Allah Teala'ya teveccüh ile kalben "Allahım! Bu hastalıkla kendine alacakmısın?!" dedim. Bir suret-i meşhûdum olmıyarak bana bu marazdan halas bulacağım hitab-ı ilahi ile bildirildi. Ve müteakıben kalbim mutmain ve mütebeşşir olarak kendime geldim."[44]

Diğer bir vakıasından şöyle bahsediyor:

"Kendimi gâib ettiğim bu gece beni bir vecd aldı. Ve vale alup azim bir lezzet içinde bende idtırab ve gaybetler hasıl oldu ki bu halet arasında şu beyti inşa ediyordum:

43

[١] وكنت قاعداً بالليل وجاءت فراشة وطارت حول السراج وضربت نفسها على السراج مراراً حتى كانها احترقت فوقعت على الأرض ولم يبق لها حركة فتأملت فيها زماناً ولم اجد فيها شيئاً من علاقة الحياة فحكى قلبي بأنها قد ماتت. ثم تذكرت قصة ابي يزيد مع النملة فيها فحيت فاخذت تلك الفراشة ونفخت فيها عازماً على انها يحيى بنفختى بقلبٍ صادق فحيث في الحال عقيب النفخ فطرت كما كانت تطير اولا *Vâridât.*

44

[٢] مرضت ليلة من ليالي صفر سنة عشر وثمانمأة واشتد مرضي حتى ايست من حياتي فتوجهت الى الله تعالى خالياً عن سواء فقلت بقلبي الهي اتأخذني بهذا المرض وخاطبني الله بلا مشاهدة صورة حاصلة اني اتخلص من هذا المرض فعدت عن غيبتي الى نفسي مستبشراً مطمئناً قلبي وهو الشافي

Vâridât.

Şiir

Ey nefsim! ilel ebed esbih eyle

Ey nefsim! hüzün ve kederden öl

Ve hiç kimseye hinîn ve inîn etme

Yalnız celil ve samed olan Allah'a !..

"Bu sırada etrafımda bulunan fukaha-ı talebe halimden müteessir oldular. Bunların arasında Mısır'ın Berkûkiye medresesi müderrisi Mevlana Seyfüddin ve oğlu dahi var idi. İlk bakışımda karşımda Şeyhûniye medresesi müderrisi Mevlana-zâde'yi gördüm. Saniyen bakışımda onun yerinde mezkur Seyfuddin'i buldum."[45]

Bir müşahedesini de ber vec-i zir kaydediyor:

"Bazı kereler kendimi gâyetülgâye letafetinden dolayı kabili müşahede olmayan bir şey gibi müşahede ederim; şu kadar var ki suret-i bedenim mer'î olmama sebeb olur. Ve bedenim o letafetin suretini iktisab eder. Ve yek diğerleriyle mübayenetleri bulunmaz, yalnız o letafet suret-i bedeniyem ile zuhur edip hissen meşhud olmuş olur. Nitekim: Buhar-ı latîf tekâsüf etmezden evvel letafetinden görülemez, tekâsüf

---

٤٩

[١] رأيت ليلة تنفدي هذه اخذني الوجد وتولهت وحصل لي غيبات واضطرابات ولذة عظيمة وكنت انشد في تلك الحالة هذا البيت شعر:

يا نفسي سبحي ابدا يانفسي موتي كمدا

ولا تحني احدا الا جليلاً صمدا

البر قوقيته في مصر وابنه اولا رأيت مولانا زاده مدرس الشيخونية ثم نظرت ثانياً وجدته سيف الدين المذكور

Vâridât.

edip bulut halini iktisab edince görülür. Bununla beraber bulut; tekâsüf etmiş olan buhar-ı latîfe mübâyin degildir. Belki tamamıyla tekâsüf etmiş olan buhar-ı latifin aynıdır. Kendisine başka bir mevcud izafe edilmemiştir. Eşhâsta olan latif de bunun gibidir. Tekâsüf etmiş ve suret-i mer'iye iktisab eylemiştir."[46]

Şu müşahedesini dahi kendisinden öğreniyoruz:

"Oturduğum yerde dayanarak hafif bir surette yuyuyordum. Vücudun tamamını yalnız Allah gördüm; lisanımla Allah,Ya Allah!.. diye sayha eyledi alemin cümlesi o; ve lisanımda onun lisanı oldu. Ve onunla Ya Allah!.. dedi, bundan dolayı kendimde vecd gaybet hasıl oldu."[47]

Kendi ziyaretcilerinin ziyaretlerini dahi kabululvuku' görüyor idi. Diyor ki:

"Bazı vakitlerde bazı eşhasın suretleri parıldıyarak kalbime geliyor ki, bu hal mütalaat ile pek meşgul olduğum vakitlere tesadüf edecek olursa kalbimden def etmek

---

46 [٢] مشاهدة اشهدني في بعض الأحيان كاني شي لا يرى الغاية اللطافة لكن الصورة البنية هي السبب لا اكون مرئياً وهذا الصورة البدنية هي صورة ذلك اللطيف وليست بمباتيته له بل ذلك اللطيف ظهر بهذه الصورة فشوهد حسياً كما ان البخار اللطيف قبل ان يتكاثف لا يرى للطافته فاذا تكاثف وصار غيماً فحينئذ يرى صورة الغم ليست بمباينة لذلك البخار اللطيف بل هي البخار بعينه لكنه تكاثف تكاثف ويصير صورة مرئيته Vâbirûh.

47 [١] وكنت قاعداً متكئا في نوم خفيف فشاهدت الوجود كله هو الله تعالى فصاح تعالى على لساني قائلاً يا الله فكان العالم كله هو ولساني لسانه فتكلم به بيا الله فحصل لي وجد وغيبه بذلك

Vâbirûh.

istediğim halde bir türlü muktedir olamam ve nihayet ertesi günü o eşhas ziyarete gelir, kendisini hissen görürüm."[48]

Kendi mensuplarından bazılarının dahi müşahedatı ber vech-i âti hikaye ediyor:

"Salik hissiyatını gaib ettiği zaman –nevm tarikıyle değil– cisminin imbisat ve ittisa' ile bütün alemi imla ettiğini ve dünyada olan dağlar, nehirler, ağaçlar ve bostanlar vesaire ne varsa cümlesinin kendinde ittihat etmiş olduğunu ve kendisinin bütün bunların aynı bulunduğunu müşahede eder ve bu yolda kail olur. Ve her neyi görürse o; benim.. der, ve her neye bakarsa kendinden gayrisini görmez; belki her ne görürse onun kendinden ibaret bulunduğunu görür ve zerre ile şemsin her ikisini yekdiğerinin aynı bulur ve aralarını tefrik etmez. Ve zamanı evvelsiz, ahırsız, ebedsiz ve ezelsiz bir vahid görür; ve bu Adem zamanıdır, Muhammed (sa) zamanıdır demeye teaccüp eder, çünkü evveliyet ve ahiriyetin müntefi olduğunu ve zamanda tebeddül bulunmadığını görmüşdür. Ve onların onun nazarında koya ki ân-ı vahid olmuştur. Bundan sonra bu müşahedat ve kesretten gaybubetle, diğer bir halete intikal eder ve bunda bazan alemin vücudiyetini ve bazan ademine meyl eder ve bu halette kendi de dahil olduğu halde, her şeyin hayran kaldığını görür.

Sonra bütün alemin adem-i sarf olduğunu ve hiç bir sınıfı kalmadığını müşahede eder.

---

[٢] وفي بعض الأوقات يقع في قلبي صورة بعض الأشخاص كأنها يتلألأ واني في ذلك الوقت قد اكون مشغولاً مستغرقاً بالمطالعة فيأخذني ذلك الخاطر ويشغلني صورة ذلك الشخص وكلما ادفعها عن قلبي لا يندفع ثم ان ذلك الشخص يزورني في الغد واراه حسب *Vâridât*.

Sonra yekdiğeri içinde alem-i kesreti görür ve bir müddet bu kesrette tevakkuf eder; ve nihayet bu gaybubet hissiyatına gelir ki, bu ahval benim ashabımdan bazılarının vakâyıındandır."[49]

Mensubînine ait diğer bir vak'a:

"Mensuplarımdan bir cemaati bağlarıma bekçi koymuş idim. Bunlardan biri şu vâkıa-i garîbeyi nakletti:

Avâm-ı nasdan birinin bir ufak çocuğu, bağdaki ağaçların birinden meyve koparmak istedi. Bu çocuğu görenlerimizden biri, çocuğun üzerine gidip bir tokat attı. Çocuk ile benim aramda epeyce bir mesafe vardı. O adam çocuğa tokat atınca, bana tokat atmış olduğunu hissettim ve tokatın tesiriyle yere düştüm; çocuğa ise bir şey olmadı. Bu tokattan, ben çocuktan ziyade müteessir oldum; ve hatta çocuk değil ben yere düştüm. Bununla beraber ki tokatı yiyen ben değil, çocuk idi."[50]

---

49 [١] مثلا اذا غاب السالك عن حسه وليس بنائم فشاهد ان جسمه قد انبسط واتسع حتى صار ملاء العالم كله وشاهد في نفسه جبالاً وانهاراً واشجاراً وبساتين وسائر ما في الدنيا ورأى في نفسه انه عين الكل وقال به واي شئ يراه يقول هو انا ولا يرى غير نفسه الى أي شئ نظر اليه بل يرى انه هو ورأى الذرة والشمس كلاً منها عين الآخر ولم يفرق بينهما ورأى الزمان واحداً لا اول فيه ولا آخر ولا ابدو لا ازل ويتعجب من ان يقول هذا زمان لم يتبدل ورأى ان الكل كانه آن وحد ثم غاب عن هذه المشاهدة والكثرة وانتقل الى حالة اخرى يميل فيها تارة الى وجود العالم وتارة الى عدمه ويرى فيها ان كل الأشتباء بقي حيران حتى الرئى ايضاً ثم رأى ان الكل صار عدماً حرفاً بحيث لا يقدران يصفه ثم رأى عالم الكثرة بعضها في بعض فتوقف في هذه الكثرة ساعة ثم حضر الى حسه عن غيبته وهذا من وقائع بعض اصحابي *Vâridât.*

50 [٢] جعلت جماعة من اصحابي في كرم لي ليحرسوا فحكى لي بعضهم ان صبياً من صبيان العوام

قصد ان يتناول ثمرة من شجرة قرأوه فقصد واحد منهم فلما لطمه احست انه لطمني فوقعت من تلك اللطمة مع ان الصبي لم يقع وكان بيني وبين الصبي مسافة ولكنه كان في مرئ عيني فتأثرت من تلك اللطمة أكثر من الصبي حتى وقعت أنا لا الصبي مع ان الملطوم هو الصبي فهذا امر عجيب غريب لان الكلي اذا اعتبر بلا شرط شئ فهو لا يصير جزئياً الا بانضمام شئ آخر يغاير ذلك الكلي كالانسان مثلاً اذا انضم اليه مشخصات يصير جزئياً كزيده مثلاً فانه انسان ذو مشخصات وتلك المشخصات مغايرة لحقيقة الانسان والوجود لا يصير جزئياً الا بانضمام شئ يغايره ولا شئ في الوجود يغاير الوجود.

Vâridât.

12

ŞEYH BEDREDDİN'DE VAHDET-İ VÜCÛD

Şeyh Bedreddin'in vahdet-i vücudundan evvel kendisinin vücudu nasıl telakki ettiğini öğrenmemiz lazımdır. Gerçi bilumum mutasavvıfadan bu hususda Şeyh Bedreddin'in ayrı bir siyak-ı nazarı yoksa da bahsi yalnız onun lisanından dinlememiz mevzuumuzun icabatındandır. Şeyh Bedreddin şöyle söylüyor:

"Itlak ve takyîd ve bunların beynini cem'den hali olan vücud-i sarf ve baht ; Hak Teala ve tekaddesdir ki ne küllî ve ne cüzîdir. Çünkü külliyet ve cüziyet mefhumlardaki iştirak ve adem-i iştirakke nazaran itibarı sanî iledir.

{Mesela, insan mefhumunun efrad-ı insaniyenin iştiraki bulunduğundan küllî ve Ahmed'de bulunduğundan cüzîdir.} Gerçi itibar-i sanîde hakikat-i cüziyyet ve külliyetten halî bulnmazsada bu itibar-ı saniye: İ'tiyârattan mücerret olan bir hakikat-ı mütekaddimedir ki, o hakikat-i gayrisinden kat'ı nazar ile hakikata nazaran hakikattır."[51]

---

[١] الوجود الصرف البحث عن الاطلاق والتقييد والجمع بينهما هو الحق تعالى وتقدس ليس بكلي ولا جزئي اذا الكلية والجزئية باعتبار ثان بالنظر الى الاشتراك وعدمه وهو مسبوق بالحقيقة من حيث هي حقيقة مجردة عن الأعتبار نظراً الى الحقيقة من حيث هي هي مع قطع النظر عن غيرها وان كانت لا يخلو عن احدهما باعتبار ثان. . *Vâridât.*

Şeyh, vücud-u sarfın ahadiyyetten vahidiyyete, yani lataayyünden ta'yine tenzilini şu yolda beyan ediyor:

"Bil ki: Hakda zuhura bir meyl-i zati vardır. Çünkü hakkın tahakkuku ancak cüz'iyyatta taayyünle mümkün olur. hadis-i kudsisindeki 'bilinmeyi istemek' bu meyil ve iktiza-yı zatından ibarettir. Ve 'bilineyim diye halkı

Şerh-u Mukaddimeti'l Fusus olarak on iki fasıl üzerine: *Metlai' Hususi'l Kelim fi Meâni-i Fususi'l Hikem* namıyla yazmış olduğu eserinin "fi'l vücud ve ennehu huve'l hakk" diye başladığı birinci faslında Davud-u Karsî (751 vefatı) dahi vucudun kullî ve cüz'î olamıyacağını ifade ediyor ki Şeyh bedreddin bu kitaba yazmış olduğu haşiyede bu noktayı biraz daha izah ettiğinden ber vechi âtî naklediyoruz:

"Çünkü: Küllî bilâ şart-ı şey nazar-ı itibare alındığı takdirde cüzî olması için mutlaka ona mugayir bir şeyin kendisine inzımamı (bitişmesi) lazımdır. Hakikat-ı insaniye mefhumundaki külîyet gibi, ki bunun ifrad-ı insaniyeden bir ferd-i cüziye itlakı için teşhisin inzımamı lazımdır. Ve de insan kelimesini mesela Zeyd gibi teşhîsi olan bir ferde itlak ettiğimiz zaman cüzî olan bu Zeyd, hakikat-ı insaniyedeki küllîye mügayirdir. Çünkü bunda teşhis vardır. Hakikatte ise teşhis yoktur. Vucudun dahi cüzî olaması için ona mugayır bir şeyin kendisine inzımamı lazımdır. Halbuki vucudda vucuda mugayır bir şey yoktur.

Haşiyetü Matla-i Hususi'l Kelim fi Meâni-i Fususi'l Hikem, Halis Efendi Kütüphanesi, numara 2985.

yarattım' demek 'halkı yarattım; ta ki tahakkuk ve taayyun ve zuhur edeyim' demektir."[52]

Eşya-yı muhtelifenin mevcudiyyetine rağmen bunların cümlesinin hak olduğunu da ber-vech-i atî söylüyor:

"Elem, lezzet ve ukubet, merhamet ve bunların emsali yekdiğerine münafi ve mübayin olan her ne varsa bunlar küllün hak olmasına mani değildir. Çünkü hak külden münezzehtir. Mübayenet-i zahireye tenezzülatın muktezıyatından olmakla nisbidir. Görülmez mi ki: İnsan ile yılanın ağızlarındaki mayilerin kendilerine mülayim olduğu halde, yekdiğerlerine nazaran sem [zehir] olur. Hakikat-ı hayvaniye ise, her ikisinde müşterek olduğu halde her ikisinden de münezzehtir."[53]

Şeyh Bedreddin'in bu ifadelerinden anlaşılan şudur ki:

Vücud; yalnız hakkın vücudundan ibaret olup gayriyet bihasebi'l-meratib nisbi ve itibaridir. Yani vücud da zaten vahdet vardır. Bunu kendisinin şu ifadesiyle de anlıyoruz:

"Zat-ı hak, kül kendisinde ve kendisi külde olduğu halde külden münezzehdir. Ve kaffe-i atvarında vacib olup vücub

---

52
[١] واعلم ان في الخلق ميلاً ذاتياً الى الظهور اذ لا يمكن تحققه الا بتعينه في الجزئيات والمحبة عبارة عن هذا الميل والاقتضاء الذاتي واليه الاشارة بقوله تعالى كنت كنزاً مخفياً فاحببت أن اعرف فخلقت الخلق لاعرف اي خلقته لاتحقق واتعين واظهر.
Vâridât.

53
[٢] ان العوبة والرمة والالم واللذة وامثالها لا يقدح في كون لكل حقاً فانه منزه عن الكل لانها من مقتضيات تنزلاته وهي نسبية الا يرى ان ما في فم كل واحد من الأنسان والافعى ملايم له وسم للآخر وحقيقة الحيوان مشترك فيهما منزه عنهما . *Vâridât.*

kendisinden müfarakat etmez. İmkan bi-hasebi's-sure bir hayalden ibarettir. Hudus ve imkan suretler üzerinde tevali ve teakub eder. Zat-ı hak ise bu suretlerde olmasıyla beraber bunlardan münezzehtir. Surete nazaran ise muhdes ve halktır."[54]

Aynı fikri ber-vech-i atî tekrar eder:

"Vücud-ı mutlak Allah olup fiil ve tesir itibariyle ilah-ı halık ve teessür ve infial itibariyle abd-i mahluktur."[55]

Tefavütün (ayrılığın) yalnız zuhur i'tibariyle bulunduğunu da tekrar ediyor:

"Külden münezzeh olduğu halde külle sereyan etmiş ve kül ile insiyag eylemiştir. Aynı zamanda da külden münezzehtir. Şeref ve hasset ve zulmet ve kudûret-i mezahirde (kederlilik) zahir olup, mezahire nisbetle mütefavit olur. Ona nisbeten hepsi birdir. Ve hakikatte onun gayrı yoktur. Vahid odur. İsterse bin suretle zuhur eylesin."[56]

Şu ibare ile de efkar-ı sabıkasını itmam eder:

---

[54] [١] ذات الحق منزه عن اكل والكل فيه وهو في الكل وواجب لا يفارقه الوجوب في كل اطواره والامكان خيال يحسب الصورة والحدوث والقدم يتعاقبان على الصور وهو منزه عنها مع أنه فيها فوجود المكن محدث وخلق باعتبار الصورة . *Vâridât*.

[55] [٢] والوجود المطلق هو الله الآله الخالق باعتبار الفعل والتأثير والعبد المخلوق باعتبار التأثر والأنفعال. *Vâridât*.

[56] [٣] سار في الكل انصبغ في الكل وهو منزه عن الكل والخسة والشرف والظلمة والكدر يظهر بالمظاهر ويتفاوت بالنسبة اليها والكل سواء بالنسبة اليه وليس في الحقيقة غيره وهو الواحد ولو ظهر بالف صورة .Vâridât

"Vücud-ı mutlak, kendisinden bi'l-umum ef'alin zuhuru ve cemi'-i kemalat ile ittisafı itibarıyla Allah tesmiye olunur. Ef'al ve sıfat ve şuun ve kemalatta yalnız mezahir vasıtasıyla zahir olur. Bina-i bir'in cemi'-i kemalatı, cemi'-i mezahir ile tamam olur. Ve kendisinden, zahir olduğu her mazharda, mezahirin ihtilafı hasebiyle eşya-yı muhtelife sadır olur. Ve onlardaki zahirde değil yalnız mezahirde kesret vakı olur. Vahid Sübhanehü ve Te'ala cemi'-i mezahirde tecelli eder ve mezahirin her biri sureti itibariyle diğerine muhaliftir, fakat bi'tibari'l-hakika birbirlerinin aynıdırlar. Suret itibarıyla mezahirin her birinden eşya-yı mahsusa zahir olur ki bu eşya-yı mahsusa bi'tibari'l-hakika birdir."[57]

Şeyh mezahirin kesreti vahdete mani olmadığını ve bi'tibari'l-hakika eşya-yı muhtelifenin birliğini ve her şeyin bir şey ve bir şeyin her şey olduğunu ber-vech-i ati bir misalile izah eder:

"Kül küldedir. Yani mevcudatın cümlesi her şeydir; bil ki her zerrededir. Görülmez mi ki: ağacın tamamı çekirdektir. Ağacın her cüz'ünde tamamıyla çekirdek tahakkuk eder. Çünkü nema, çekirdeğin tamamıyla ağacın her cüz'ünde tahakkuk etmesiyle vuku bulur. Ağacın her cüz'ünde çekirdek vardır. Ve 'bi'l-mukabele' çekirdeğin her cüz'ünde de ağaç vardır. Bundan dolayıdır ki, ağacın cüzlerinde zahir

[١] الوجود المطلق باعتبار ظهور جميع الأفعال عنه واتصافه بجميع الكمالات يسمى بالله ولا يظهر الأفعال والصفات والشئون، والكمالات إلا بواسطة المظاهر فبجميع المظاهر يتم جميع الكمالات ويصدر عنه كل مظهر يظهر اشياء مختلف بحسب اختلاف المظاهر ويقع الكثرة فيها لا في الظاهر فيها قائم حد سبحانه وتعالى يتجلى في جميع المظاهر وكل واحد من المظاهر باعتبار صورته يخالف الآخر وهو عينه باعتبار الحقيقة فيظهر من كل واحد من المظاهر اشياء مخصوصة باعتبار الصورة وكل الأشياء واحد باعتبار الحقيقة.

olur. Bunun gibi. avalimin cümlesi de aslında mütehakkık olup, bu asılda külliyetiyle avalimin her birinde mütehakkıktır. Binaenaleyh. avalimin küllü külde. bil ki her zerrede mütehakkıktır."[58]

Bu siyak-ı nazara göre hulul ve ittihada mahal yoktur. Çünkü, arz ve izah olunduğu vech üzere Şeyh Bedreddin'e göre; 'hakikat-i vücud bir olup, yekdiğerine mügayir efrad-ı hakikiyye yoktur. Eşyadaki mübayenet-i zahiriye nisbidir. İmkan bi-hasebi's-sure bir hayalden ibarettir.

"Vücud, yalnız zat-ı hakkın vüçud-u vacibî olup 'hareket-i hayye' ile makam-ı ehadiyyetten tedelli ve tenezzül ederek müteaddid mezahirde zuhur etmiş ve esma ve sıfatıyla tecelli etmiştir. Ve bundan dolayı kesret vaki'. olmuştur."

58

[٢] الكل في الكل اي الموجودات في كل شئ بل في كل ذرة الا يرى ان الحبة فيها كل الشجر بكليته يتحقق في كل جزء من الشجر اذ النمو بكليته يتحقق في كل جزء من الشجر ففي كل جزء من اجزاء الشجر حب لفيه كل الشجر ولذا يظهر فيها وكذلك كل العوالم.

متحقق في اصله وذلك الأصل متحقق بكليته في كل واحد من العالم في العوالم متحقق في الكل بل في كل ذرة.

Vâridât.

13

ŞEYH BEDREDDİN'DE KIDEM-İ ALEM

Zat-ı barinin mahlukatından "bâin-ayrı" olduğunu kabul etmeyen Şeyh Bedreddin yukarıda zikretmiş olduğumuz "tecellî ve sudur" nazariyesiyle zaten kıdemi alemi itiraf etmiş demek idi.

Kendisi bu babda hiç gizlenmeye lüzum hissetmeyerek "alemin mutlak olan cins ve nevi ve şahıslarıyla kadîm bulunduğunu ve hudusunun hudud-u zamanî ile değil hudus-u zatî olduğunu"[59] söylüyor ki, bu telakkiye göre âlem yoktan var olmuş değildir. Yalnız; vücudda istinadı zatına olmayıp, zatının gayrınadır ki bu zatının gayrına olan istinadı ister bir zaman-ı muayyene munhasır olsun, isterse bütün zamanlara müstemir bulunsun ...

Demek ki; Şeyh Bedreddin'e göre âlem herhangi şekilde bulunursa bulunsun, hakkın kıdemiyle kadîm olup hâdis-i bizzaman değildir. Yalnız vücudunu hakka medyun olduğunda hâdis-i bizattır.[60]

---

59 *Vâridât.* [١] العالم قديم بجنس ونوع وشخص مطلق وحدوثه ذاتي لا زماني.

60 Aristo'ya göre alem: "mücerredât ve mâddiyât" olmak üzere iki kısım olup mücerredâtdan; ukûl ve nufûs-u felekiye kadîm ve nufüs-u beşeriye hâdistir. Mâddiyattan da felekiyât suver-i cismiye ve neviyesiyle ve mevâd ve şekil ve ziya gibi bazı ârazıyla kadîmdir. Hareket ve vazı'ları hâdistir. Mâddiyattan unsuriyat dahi her-

hangi bir suret-i neviye ve cinsiyesiyle kadim olup, ateş ve hava ve su gibi suret-i hususiyeleriyle hâdistir. Bu feylosofu takip eden İslam felâsifesi bundaki ber vechi ma'ruzu kıdem-i alem fikriyle İslamdaki bütün eczasıyle hudud-u âlem fikrini tevfik için, hudusu zatî ve zamanî diye ikiye ayırmış ve bununla yeni bir vaziyet ihdas etmişler ve âlemin kıdemiyle beraber hâlıkdan müstağnî olmasını tevfîğe çalışmışlardır. Şeyh Bedreddin dahi âlemdeki hudusun zatî olduğunu söyleyerek kendi vahdet-i vücuduna göre hâlıktan müstağnî olduğunu kabul ile beraber, aynı zaman da Aristo ve muakkîleri gibi suver-i neviye ve cinsiye ile kadîm olduğunu söylemiştir.

14

ŞEYH BEDREDDİN'E GÖRE İRADE

"Hâkda zuhura meyl zâtî" olduğunu kabul etmek ve "alemin mutlak olan cins ve nevi ve şahıslarıyla kadîm olduğunu" söylemek; zât-ı bârinin telakki-i İslam mucebince "fâil-i muhtar" olduğunu, yani dilediği vakit alemi ihdas ettiğini ve yine dileyeceği zaman alemi i'dam edeceğini kabul etmek olmayıp bilakis -güneşten ziyanın suduru gibi- ihdâs-ı alem zât-ı bârinin bizzat mucib bulunduğunu kabul etmek demektir.

Biz tamamıyla felâsifenin telakkîsi gibi bu, zat-ı bârinin fâil-i muhtar olmayıp, mucib-i bizzat olması neticesine ve neticetü'n netice olmak üzere de iradesinin meşrut olmasına, Şeyh Bedreddin'de dahi arz ve izah olunduğu vech üzere, kıdem-i aleme kail olmasıyle zaten vasıl olmuş idik. Bunula beraber ber vech-i âtî bu neticeye müevvelen kendi lisanından işidiyoruz:

"Hakkın irade ve meşiyet ve ihtiyarı alemin istidadı hasebiyle vaki' olur. Ve "Yefalu'llahu mâ yeşâu"- Allah Teâlâ dilediğini yapar- (Sure-i İbrahim), "İnne'llahe yehkumu mâ yürîd"--Allah teala istediğini hükmeder-- (Sure-i Maide) ayet-i kerîmelerinin manaları, küfür ve İslam, zulum ve adl, hacer ve şecer, ve saire gibi tasavvur ve tehayyül olunan herhangi ezdâdî bir şeyde irade etmek ve istemek salahiyeti kendisinde vardır, demek değildir.

Belki bu ayetlerin manası Allah teâlâ o şeyin istidadında olanı irade eder ve ister, demektir. O şeyin istidadında olmayanı istemeğe Allah teala'nın salahiyeti yoktur. Meşiyyet istidada tabidir. Ve kainatın tamamı bihasebi'l istidat sadırdır. Meşiyyet eşyaya ancak bu suretle tealluk eder. Bunun hılafında bir suretle tealluku sahih olamaz. Evet, ancak dilediğini yapar ve ancak istidadda olanı diler. Diler de dilediğini yapar. nasıl yapmaz ki istidadda zahir olan da kendisidir."[61]

61

[١] فان ارداته ومشيته واختياره يقع على حسب استعداد العالم وقوله تعالى « ويفعل الله ما يشاء وان الله يحكم ما يريده ليس معناه ان له ان يريد ويشاء في الشئ الواحد اي شئ يتصور ويتخيل من الأضداد ككفر واسلام وظلم وعدل وحجر وشجر وغيرها بل معنا انه تعالى يريد ويشاء ما في استعداد ذلك الشئ وليس ان يريد ماليس في استعداده والمشيئة تتبع الاستعداد والكائنات كلها صادرة بحسب استعدادها ولم يتعلق المشيئة إلا هكذا ولا يكاد يصح ان يتعلق بخلافه يفعل إلا ما يشاء ولا يشاء فكيف لا يفعل وهو الظاهر فيه.

Vâridât.

15

ŞEYH BEDREDDİN'E GÖRE AHİRET

Zâtı bâriyi mucebun bizzat olarak kabul etmek, âlemin yok olduğu bir zamanı kabul etmek demek olduğu gibi, aynı zamanda âlemin yok olacağı zamanı dahi adem-i kabulu mucepdir. "Mutlak olan nevi, cins ve şahıslarıyla kadîm" ve ezelî olan âlemin aynı suretle ebedî olacağı tabiidir. Ezel, mebde' noktasının ademi demek ise, ebed de münteha noktasının ademi demekdir. Birinde nokta-i ademi kabul eden bir fikrin, diğerinde nokta-i ademi adem kabulune mantîken bir sebeb yoktur. Biz yine Şeyh Bedreddin'in kıdem-i âlemi kabulünden, ahiret ve kıyameti ve eşrât-ı saa'ti telakki-i umûmiye göre kabul etmemekte olduğunu anlamakta güçlük çekmediğimiz halde bunları da yine kendisinden dinliyoruz:

"Kevn ve fesad ezelîdir ve ebedîdir. Dünya ve ahiret itibarîdir. Zahir dünya fâniye ve bâtın ukbâ bâkiyedir. Ve bunların ikisi de ezelen ve ebeden mevcuddur. Şu kadar var ki, bunlardan hangisi galip ise ona itibar olunur".[62]

Dünya ve ahiret farklarını bir nisbet-i itibariye addeden Şeyh Bedreddin ervah ve saire gibi mücerredâtın da âlem-i ecsâmdan bir nisbet-i itibariye ile ayrılmış olduğunu kabul

---

[٦٢] اعلم ان الكون والفساد ازليان ابديان والدنيا والآخرة اعتباريان فالظاهر دنيا فانية والباطن عقبي باقية فيهما موجودان ازلاً وابداً ولكن الأعتبار بالغالب.

eder. Ve bilumum merâtibin âlem-i ecsâmda müntavî olduğunu ve bilfarz âlem-i ecsâm kalkacak olursa ervah ve saire mücerredâttan hiç bir şey kalmayacağını söyler.[63] Demek ki Şeyh Bedreddin'e göre dünya ve ahiret ve alem-i ecsâm ve ervah, yekdiğerine muvâzîdir. Ve aynı zamanda cümlesi ezelî ve ebedîdir.

Kıyamet ve eşrât-ı saat hakkında da şöyle söyler:

"Zaman-ı saadette bazı kimseler Deccal ve Dâbbetü'l arz ve emsalini ve kıyamet-i mefhumeyi beklerler idi ki bu zatların kendi zamanlarında bunların vukuunu beklemeleri kitaplarda mestur ve meşhurdur. Sonra müteahhirler de yine kendi zamanlarında bunlara muntazır oldular. Ve hatta bu babda kitaplar tasnif ettiler. Bunlardan bazıları da zaman-ı saadetten sekizyüz sene sonra vuku bulacağını tevkıt ve tayin etmişlerdir. İşte bunların söylemiş oldukları sözlerden avamın tehayyül ettikleri vech üzere bir şey zahir olmamıştır. Binlerce sene de geçse bunların za'm ettikleri surette bir şey vaki olmıyacaktır."[64]

---

63 [٢] وجميع المراتب منطوية في عالم الأجسام حتى لو ارتفعت لم يبق شئ من الأرواح وغيرها من المجردات . *Vâridât.*

64 [٣] وكان بعض الناس في زمن الرسول (ع.م) يتوقعون الدجال والقيامة المفهومة ودابة الأرض وامثالها وقوعها بزمانهم وتوقعهم هذا مشهور مسطور في الكتب ثم المتأخرون توقعوها في زمانهم حتى صنفوا فيها كتباً وبعض منهم وقت بثمانمأة من زمان النبي ﷺ ولم يظهر شئ مما قالوا على ما تخيله العوام ويمضي على هذا الوف سنين ولا يقع شئ مما زعموا. *Vâridât.*

16

ŞEYH BEDREDDİN'E GÖRE HAŞR-I ECSÂD

Şeyh Bedreddin'in bu babdaki fikri çok menfîdir. Bundan dolayıdır ki meşâyih-ı kiramdan Sofyalı Bâlî (960 vefatı) ve halifesi Nureddin Zâde (981 vefatı) Efendiler ile Aziz Mahmud Hüdâî (1038 vefatı) Efendiyi Şeyh Bedreddin'in aleyhinde ileri gitmiş buluyoruz. Kitabımızın zeylinde mevcud mektupların birincisi ki Sofyalı Bâlî Efendi tarafından Süleyman Kânûni'ye verilmiştir, bunda Sofyalı Bâlî Efendi Şeyh Bedreddin'e "Şeyh Bedreddin el-maslub ve indellahi'l mağdûb" diyor.

Aziz Mahmud Hüdâî Efendi de I. Sultan Ahmed'e Anadolu'da zuhur eden celâlîlerin tedmîri ve İran üzerine yürünmesi münasebetiyle kızılbaşlar ile müttefik olduklarını söylediği "Semâvîler" üzerine gidilip islah edilmeleri hususunda mezkur padişaha vermiş olduğu, zeylde mevcud ikinci mektupda "*Vâridât* adlı bir kitap telif edip içinde haşr-ı ecsâdı ve eşrât-ı saatı inkar edip ilhad ve ibâhat üzere olup ..." diyor.

Nureddin Zâde ise *Vâridât* üzerine yazmış olduğu şerhin her noktasında hususiyle haşr-ı ecsâd meselesinde Şeyh Bedreddin'e şiddetli hücumlar etmiştir.

Şeyh Bedreddin'e göre: "Bu beden için beka yoktur. Ve fenadan sonra eczâ-i bedenin tekraren terkîbi de yoktur."[65]

Burayı *Vâridât* şârihlerinden Muslihiddin Yavsî –ki meşhur Ebu's-Suud Efendi'nin pederidir[66]– Şeyh Bedreddin'in bazı risalelerinden naklen şu yolda şerh ediyor:

"Bazı rasailinde, sultanu'l muhakkikin der ki: İnsan, bedenindeki terkibin butlanıyla aslına iltihak eder ve kable't-terkib olduğu gibi, şuur ve ilim ve marifetsiz kalır. Çünkü

---

65 *Vâridât*. [١] ليس لهذا البدن بقاء ولا لاجزائه تركب كما كان بعد الفنا.

66 Kutbuddin el-Mekkî,en-Nehrüvânî *Müntehabu't Tevârih*' inde bu zatın Ebu's Suud Efendi'nin pederi olduğunu söylediği gibi yine bu müellifin eseri olup Kahire'de 1303 ve 1305 tarihlerinde mükerreren tab edilmiş olan *el-E'lâm bi l'lâmi Beledillahi'l Haram* namındaki Mekke tarihinin Osmanlı padişahlarına tahsis etmiş olduğu yedinci babında dahi Bayazıd Velî'den bahsederken, müşarün ileyh için "Salihân ve salikleri gibi riyazat ile meşgul olur ve halvet ve erbeî'nlere girerdi. Kendisiyle müfti-i müfessir Ebu's Suud Efendi'nin pederi Mevlana Şeyh Yavsî Muhyiddin Efendi de halvete girdi." diyor ki buradan da Şeyh Yavsî'nin Ebu's Suud Efendi'nin pederi olduğu anlaşılmaktadır. 959'da Mekke şerifi Seyyid Hüseyin bin Nema tarafından sefaretle Kanuni Sultan Süleyman'a gönderilmiş ve Ebussud Efendi ile görüşmüş olan bu zatın, Şeyh Yavsi'nin Ebussuud Efendi'nin pederi olduğu hakkındaki ifadesi elbette şayan-ı kabul görülür. *Şakaik* sahibi bu zatın Ebussuud Efendi'nin pederi olduğunu söylemiyorsa da kabrinin üzerine bir kubbe bina etmiş olduğunu yazıyor. Kutbuddin Mekki'nin Mekke'den İstanbul'a kadar olan bu sefaretine aid sefaretnamesi, Veliyyuddin Efendi Kütüphanesi'nde, 2440 numaralı mecmua dahilinde olup, Osmanlı tarihi için gayet faidelidir. Kendisi 988 veya 990'da vefat etmiştir.

bunlar bu suretin hassalarındandır."[67] Ve bundan sonra da bu cümleyi ber-vech-i atî ikmal ediyor:

"Beden iltihak edince, anasır-ı basîtada olduğu gibi, yekdiğeriyle temyizi kalmayarak, bila-teşehhus vela taayyün aslıyla müttehid olur. Ve aslıyla müttehid olunca, taayyün-u evveliyle avdet ihtimali yoktur. Zira avdet, terkibin butlanından evvelki taayyün gibi bir ta'yini muktezidir. Bu ise asla rucua münafidir."[68]

Haşr-ı ecsadın vuku bulacağını inkar eden Şeyh Bedreddin'in fikrini bu şarihin tamamıyla teyid ettiği görülüyor.

Gerçi Bursalı İsmail Hakkı Efendi merhum, kendi şeyhinin şeyhi olan Aziz Mahmud Hüdayi Efendi'nin hilafına olarak Şeyh Bedreddin'i müdafaaten:

"*Vâridât* nam kitabın evvelinde "umur-ı ahiret cühhal zu'm ettiği gibi değildir" dediği haşr-ı ecsadı nefy değildir. Belki umur-ı uhreviyyenin tabii ve suver-i a'mal olduğun bilmeyip anasıra kıyas edenlere tarizdir. Mesela niam-ı cennet gerçi mahsustur, feemma ruhaniyet galibtir. Zira

---

67 [١] قال سلطان المحققين في بعض رسائله والانسان ببطلان تركيب بدنه يلحق الى اصله فيصير كما كان قبل التركيب بحيث لا شعور ولا معرفة ولا علم لانها من خواص هذه الصورة.

Muslihiddin Yavsî'nin *Kitabu Hakîkatü'l Hakâik fi Şerhi Keşfi Esrari'd Dekâik* namındaki *Varidat* şerhi, Yeni Kapı Mevlevîhanesi, numara 1234.

68 [٢] اذا الحق الى اصله صار متحداً به بحيث لا يتعين ولا يتشخش ولا يتميز عن الآخر كسائر العناصر البسيطة فكيف يمكن للعود بتعينه الأولى العائد يقتضى التعين كتعينه قبل بطلان تركيبه وهو مناف للرجوع الى الأصل.

Kitabu Hakîkatü'l Hakâik fi Şerhi Keşfi Esrari' d Dekâik Yeni Kapı Mevlevihanesi Kütüphanesi, numara 1234.

dünyada batın-ı kamilin safası suretidir ki, sülûk ile hasıl olur. Sülûkü olmayanların letafet-i cenaniyeleri bihasebi'l-mekadir ve'l-meratib-i kamile tâbi'dir. Pes, eğer neim ve eğer cahim-i uhrevi yoktur. Safa, letafet ve cefa, eziyyetle âlem-i enfüsten müstenbat olduğunu mükaşefeye kadir olmayıp, gaibi şahide kıyas eyleyen hakikat üzere umur-ı uhreviyyeyi idrak etmiş olmaz. Ve kuru ümniye berzahında kalan derecat ve kurubat menziline vasl bulmaz."[69] diyorsa da, haşr-ı cismaniyi isbat sadedinde bunun da hiç bir şey ifade etmemiş olduğu meydandadır.

Şeyh Bedreddin'e göre: "Bedenden müfarekat eden cevher yine bu suret-i bedeniyede zahir olmuş olan cevherdir ki bunun bedenden müfarakati ile beden fesada uğramamış olup, belki beden ve suret o cevhere tebeddül etmiş ve bu suretle beka bulmuştur. Suret o cevherin tayyünü için mukteza idi, çünkü her hangi bir suretsiz cevherin taayyünü mümkün değildir."[70]

Mevt-i ıztırarî ile hasıl olmuş olduğu anlaşılan bu suretin cevhere tebeddülünün mevt-i ihtiyarî ile de suret-i vukûunu kendisinden şu yolda anlıyoruz:

"Sahib-i *Mirsâd*'ın[71] ibaresi vücud ve tahakkukta ervahın ecsamdan müfrez olduğunu îham ediyor. Halbuki

---

69 *Ferahu'r-Ruh*, C. II, s. 8, Bulak tab'ı

70 [٢] والجوهر الذي يفارق البدن هو الذي ظهر في تلك الصورة ولا يفسد الصورة بل الصورة تتبدل عليه وهو الباقي ولا بدله من صورة ماذا ليس له تعيين بدونها. *Vâridât*.

71 Dâye namıyla ma'rûf Şeyh Necmedddin'dir ki *Mirsâdu'l-'İbâd mine'l-Mebde' ile'l-Me'âd* namında olan bu eser-i Farisisini 620'de itmam etmiştir.

böyle değildir. Belki beden-i insanı esasen ruh, daha doğrusu hak olup, teraküm-i suver ile tekasüf etmiştir. Suretler ref' edildikçe kesb-i letafet ede ede nihayetü'n-nihaye, hak 'vahdehû lâ şerîke lehû' kalır."[72]

Terkîb-i ecza tarikiyla haşr-ı cismaniyi kabul etmeyen Şeyh Bedreddin'in *Hulleu'n Na'leyn* sahibi Şeyh Ebu'l Kasım Ahmet b. Kassî[73] gibi "nev-i insaniyeden hiç bir fert

---

[72] وصاحب المرصاد ضرب مثلاً... يوهم هذا ان ان يفرز الأرواح عن الأجسام في الوجود والتحقيق وليس كذلك بل كان بدن الإنسان روحاً بل حقاً تكاثف بتراكم الصورة كلما رفعت صورة تلطف الى ان يبقى الحق وحده لا شريك له. *Vâridât.*

[73] Zehebî, *Mizânü'l l'tidal*'inde bu zat hakkında "Felsefi't tasavvuf ve bidat sahibi idi, ihtilal çıkarmak istediyse de, Abdülmümin kendisini derdest edip haps eyledi."diye pek muhtasar bir tercüme-ihal icmal ediyor. İbn Hacer ise, *Lisan-ü Mizânü'l l'tidal*'inde bu muhtasar tercüme-i hali ber vech-i âtî tafsil ediyor:

"Ahmed b. Kassî: Ebu'l Kasım Ahmed b. Hüseyin b. Kassî (mağrib cimmesinden bazı kimselerin yazısından okudum) ibtida halinde cumhur-u müslimin meslekinde idi. Bilahere bu mesleği terkle tasavvuf tarikini tutup, nususu tahrif ve zahiri tevilde mutasavvıflara iktifa eyledi. Ve Merye'de bulunan İbn Arîf'in (kibâr-ı evliyadan olup mülessimînden Yusuf b. Taşfin kendisini ve de kendisi gibi meşâhir-i evliyadan olan Şibliyeli İbn Bercan'ı siyaseten merkez-i hükümet olan Merakeş'e celb eylemiş ve ikisi de 536'da bu beldede vefat edip yanyana defn olunmuşlardır.) yanına gidip, onun nezdinde ikamet eyledi. Bunların adeden çoğalmarı üzerine Yusuf b. Taşfin bunları Merakeş'e celb ettiği zaman İbn Kassî, Şibl'e avdetle bu beldeye muzâf köylerin birinde bir mescid bina eyleyerek; meyvelerin içinden altun çıkarmak ve keçisinin sütünden halka bal tadı tatdırmak suretleriyle ibâtıyla tesaddî eyledi. Ve de ayan ve eşrafdan bir çok kimseler kendisine tabi oldu. Ve Meretle ahalisini Mülessimîn aleyhine kıyama davet

kalmayıp, yeni baştan peder ve validesiz topraktan bir insan tevellüd ve ondan tenasül tarikiyle" vuku bulacağını mümkün addetmekte olduğu da görülmektedir.[74]

---

eyledi. Şibl. Leble ve Meretle şehirlerini elde etti. Kendi kumandanlarından Muhammed b. Vezir namında biri bunu derdest ettiyse de firar ile Fas'da bulunan Muvahhidin'den Abdülmümin'e iltica etti. Ve 540'da Fas askeriyle Şibl'e gelip muharebe ile İbn Vezir'i itaate mecbur etti. Şibl'de bir müddet ikametten sonra yine harekete başlayıp Mülessimîn bekayasından bir emir ile ittifak eyledi. İbn Vezir bunların ittifaklarını bozmaya muvaffak olup emir-i mezkuru İbn Kassî aleyhine çevirdi. Bunu üzerine İbn Kassî ehl-i İslama karşı gizlice firenklerle birleşti. Buna müttali olanlardan bazıları keyfiyeti umuma haber verdiler. Ve bir isyan-ı umumî neticesinde kendisi katledildi."

Hulle'u'n Na'leyn'i Şeyh Muhyiddin b. Arabî hazretleri şerh etmiş olup, *Keşfu'z Zunûn*'da görüldüğü veçh üzere, kendisi hakkında pek çok medh ve sitayişte bulunmaktadır.

Zehebî'nin *Felsefe't Tasavvuf*'da bir kelime ile mahiyetini tarif etmiş olduğu bu zata Şeyh Bedreddin fikren müşabeheti olduğu gibi hayat-ı faliyetleri itibariyle de aralarındaki müşahebet çok şayan-ı dikkatdir.

Bu tercüme-i halde me'hazımız olan Zehebî'nin *Mizanü'l İ'tidal*'i 1884'de Hindistan'daki Lahor'da ve Mısır'da tab edilmiş ise de, bunun tevsi' ve tadil-i tashihi olan İbn Hacer'in *Lisan-ü Mizani'l İ'tidal*'i maatteessüf gayr-i matbudur.

[١] وحشر الأجساد على ما يزعم العوام لا يكاد يصح ولكن يمكن ان يجئ زمان لا يبقى فيه شخص من نوع الإنسان ثم يتولد انسان من تراب بلا اب ولا ام ثم التناسل .

\ *aridat.*

17

ŞEYH BEDREDDİN'E GÖRE CENNET VE CEHENNEM

Şeyh Bedreddin'in cennet ve cehennem hakkındaki fikri ve kanaatleri ber vech-i âtîdir:

"Cennet, âlem-i melekutdan ibaretdir. Ve Adem (as), cennetden çıkmıştır ki, bunun cennetden çıkması, bu suret-i beşeriyeye iktisab edinceye kadar mütenazilen tekâsüfîdir."[75]

"Bil ki: Gerek dünya ve gerek ahiret cihetiyle şerif olan her hal ve rutbe ve makama cennet ıtlakı sahih olduğu gibi; ateş, yılan ve akreb ve zakkûmun dahi hasis ve deni olan her hal ve makama ıtlakı sahihdir. Kitaplarda tarif ve tavsif edilen ve ağızlardan işidilen huriler, köşkler ve emsali şeyler, söylediğimiz suretlerdir. Nitekim kendisini rüyada güzel bir bostan veyahut âlî bir köşkde gören kimse, mazhar-ı şerif ve nail-i maksud olacağının suretini görmüş demektir. Süver-i menâmiye müşâhedat-ı uhreviye cinsindendir. Agah ol ve ahired ve cennet ve cehennem ve huri ve kusûrun (köşklerin) ne olduğunu bil ve gafil olma.

---

75 "el-Cennetü 'ibâretün an âlemi'l melekûti ve Âdemü (as) harece minhâ. Ve ma'nâ hurûcihî tekâsüfihî mütenezzilen hatta sâra bihindihi's süver." *Varidat*

İttıla' ve irfan hasıl etdikten sonra da sâkîn caddeyi ve riyâzatı ve mücahedâtı bırakma. Çünkü makâmât-ı seniyye ve ahvâl-i şerife ve kemâlât ve mükâşefât ve meârifin menşei riyazat ve mücahedaâtdır. Bir kimse aldanıp da "dünya ve ahiret ve huri ve kusûr böyle olursa mücahedât-da bulunmağa bir zaruret yokdur."diyecek olursa, dâll ve mudıll olup katli mübah olur."[76]

Men kâle lâ ilâhe illellah dehale'l cenneh - Lâ ilâhe illellah diyen cennete dahil olur. Hadis-i şerifini esas tutarak cennet âtîdeki manaları veriyor:

a) Manay-ı meşhuriyle olan, yani huriler ve köşklerden ibaret bulunan cennet manasınadır.

b) Küffar bu kelime-i tayyibeyi teleffuz etmekle katl ve esaret ve nehb ve garından (mağara) kurtulur ve hısn-ı emane (kurtuluşa) dahil olur ki lügaten bostan manasına olan cennet, bu hısn-ı emane girmelerinden kinaye olur.

76

[٢] اعلم الجنة يصح أن يطلق لكل حال ورتبة ومقام شريف دنيا وآخرة وكذلك النار والحيات والعقارب والزقوم يطلق على كل حال ومقام خسيس دني والذي يوصف الكتب ويسمع من الحور والقصور وغيرهما صورة قلنا والدليل على انه صورة ما قلنا ان الشخص اذا رأى في المنام انه في بستان مزين او قصر عال فان له شرف ونيل مقصود والصور المنامية هي من جنس مشاهدات الآخره فتنبه واعرف الآخرة والجنة والنار والحور والقصور ماهي ولا تغفل فاذا اطلعت وعرفت واعتقدت وياك ان تترك الجادة والمجاهدة والرياضة فانها منشاء المعارف والمكاشفات والكمالات والأحوال الشريفة والمقامات السنية فمن اغتر وقال اذا كانت الدنيا والآخرة والحور والقصور هكذا فلا حاجة ولا ضرورة الى هذه المجاهدة فهو منال ومضل مباح قتله.

Varidat

c) Küffar bununla tesettür ile bunu kendisine ve malına ve ehl ü iyaline cünne[77]/kalkan yapmış ve cennete girmiş olur. Yani gavâilden masûn ve mestur kalır.

d) Kevneyn ve âlemeynde kendisinden başka olmaması suretiyle Allah'ı bilen, tefrik-i mahsusattan kurtulmuş ve cennet-i vechiyeye girmiş olur.

e) Allah ile tahakkuk edip kendi vücudunu Allah'da fenayâb eden kimse kudûretli olan vücud-i zulmanî-i cehennemîsinden kurtulmuş ve vücud-i baka-i firdevsîye dahil olmuş ve bununla tesettür etmiş olur.

f) Her şerif olan hale cennet ve hasis olan hale ateş ve cehennem denilir. Hal-i tevhid şerif ve hal-i iştirak ise hasisdir. Bu kelime-i tayyibeyi telaffuz eden hal-i hasisden hal-i şerife ttehavvül eder.

g) Bu kelime-i tevhidi söyleyen kimse, zahir ve mahsus olan esnâma (puta) ibadetten a'raz ile havas ile mahsus olmayan ve hisse nazaran gaib olan ilâha döner. Binâberin mahsusdan bütün münasebetiyle cennet kelimesiyle tabir edilmiş olan gayri mahsusa dahil olmuş olur.[78]

---

[77] Arapçada "C" ve "N" harflerinden mürekkep olan bütün kelimeler tesetüre delalet eder. Cünne/kalkan: cenîn/henüz doğmamış ve binâen aleyh meşime ile mestur olan çocuk, cin/görülmeyen ve binâen aleyh mestur olan bir nevi mahlukat, cennet/etrafı setredilmis bostan ve saire gibi

(٢) من قال لا اله الا الله دخل الجنة اما اولاً وهو المعنى المشهور من الحور والقصور. اما ثانياً فان الكفار يقصدون بالاسر والنهب والقتل والحرب فمن نهلل تخلص عن هذا ودخل في حصن الأمان ويكنى عن مثل هذه الحالة بدخول الجنة وهي البستان واما ثالثاً فانه تستربه وجعل جنة لنفسه وماله

Batlamyus'un kadîm nazariyesine tatbikan cennetin sekiz ve cehennemin yedi kapısını ecrâm-ı semaviyede bulmağa çalıştığı da görülmekdedir.[79]

واهله فقد دخل الجنة اي تستر عن الغوائل واما رابعاً فان من عرف الله بانه ليس في الكونين والعالمين غيره فقد تخلص عن تفريق المحسوسات ودخل الجنة الوجهية واما خامساً فان من تحقق به وفني في الله تعالى عن وجوده تخلص عن وجوده الظلماني المكدر الجهنمي ودخل في الوجود الباقي الفردوسي وتستربه اما سادساً فان كل حال شريف يسمى جنة وكل خسيس يسمى ناراً وجهنم وحالة التوحيد حالة شريفة وحالة الإشراك حالة خسيسة فمن قال لا اله يتحول من حال خسيس الى حال شريف واما سابعاً فمن قال لا اله الا الله الا أعرض عن عبادة الأصنام وهي المحسوسة الظاهرة الى غير محسوس بالحس الغائب عنه فدخل من المحسوس الى غير المحسوس المعبر عنه بالجنة لمناسبة البطون. *Varidat.*

79 [١] جاء في الخبران للجنة ثمانية ابواب ولجهنم سبعة ابواب وظهر في وجوهه ان العرش سقف الجنة وارشفها فلك المنازل وهو سقف النار وكل ما تحت كل منها من الأفلاك باب فتكون للجنة ثمانية ابواب لان ما تحب الفلك الأطلس ثمانية افلاك وهي فلك المنازل وفلك زحل ثم المشتري ثم المريخ ثم الشمس ثم الزهرة ثم عطارد ثم القمر توهو فلك آخر الافلاك فذا كان مقعر فلك الثوابت سقف النار يسقر ما تحته من الأفلاك سبعة فاعتبر كل فلك باباً فصارت ثمانية للجنة وسبعة للنار.. *Varidat.*

18

ŞEYH BEDREDDİN'E GÖRE ŞEYTAN VE MELEK

Şeyh Bedreddin'in şeytan ve melek hakkındaki fikirleri ber-vech-i âtîdir:

"Seni hakka tehyîc eden her şey melek ve rahmândır. Ve hakkın gayrisine -ki gayrisi de yoktur tehyîc eden her şey de iblis- ve şeytandır. Şu halde seni Allah Teala'ya sevk eden kuvvetlerin melâike ve cismânî ve şehvanî lezzetlere sevk eden kuvvetlerin şeyâtîndir. Ve sen melâike ve şeyâtîn ile dolusun, hüküm galip olan tarafa göredir. Cin de bu ikisinin arasındadır."[80]

"Melâike melekûttandır. Ve bunlar ancak meleğin zımnında tahakkuk edebilirler. Çünkü melekût meleğin bâtınıdır. Ve bilumum sevâik-ı hayra melâike ve sevâik-ı şerre ebâlisî ve şeyâtîn tesmiye olunur."[81]

---

[٢] كلما يهيجك الى الحق فهو فلك ورحمان وكلما يهيجك الى ما سواه وليس ما سواه فهو ابليس وشيطان فقواك التي تبعثك عن الميل اليه تعالى ملائكة. فقواك التي تبعثك على اللذات الجسمانية الشهوانية شياطين فانت مملو من الملائكة والشياطين والحكم للغاب والجن بينهما. *Varidat.*

[٣] الملائكة من الملكوت فليس لهم تحقق الا في ضمن الملك اذا الملكوت باطن الملك فكل بواعث الخير تسمى ملائكة وبواعث الشر تسمى شياطين وابالیس.

Varidat.

"Bazen; haktan îrâza sebeb olan şahs-ı cüz'iye de şeytan denildiği vardır."[82]

"Bil ki: Kuvve-i felekiye ve unsuriye ve emsali kuvvetler melâikedir. Bunlara dair embiya-i kirâmın kavilleri benim indimde, dediğim vechile bu kuvvetlere mahmüldür. Cahillerin zuûmları gibi diğil ..."[83]

"Semâvat ve arza ve anâsıra ve saireye müekkil olan melâike, onlara mevzu' olan kuvvetlerden ibaretdir ki bu kuvvetler ile onlardan hakkın irade ettiği şeyler sadır olur. Ve tarafatü'l ayn mikdarı bir an gayr-ı münkasımda hakka taatten halî kalmazlar. İşte onların tesbih-i ezelîyeri de budur.

Ve inne min şeyin illâ yüsebbihu bi hamdihî- Mahlukattan hiç bir şey yoktur ki Allah Tealaya hamd ile tesbih etmez olsun ... (Suretü'l Esra) kavl-i ilâhisi buna işaretdir. Kanın cereyanı gibi insanda cereyan eden şeyâtîn ise dem-i insaniye mevzu' olan kuvvetlerden ibaretdir ki, bu kuvvetler nefs-i hayvaniye icra-i şehavatda muîn olur şer'a ve hakka muhalefet eder. Rasul-i Ekrem'in: "Şeytan, kanın cereyanı gibi cereyan eder", hadis-i şerifi de buna işaretdir."[84]

---

82 [٤] وقد يسمى الشخصي الجزئي المرغب عن الحق شيطاناً. *Varidat.*

83 [٥] اعلم ان القوى الفكية والقوى العنصرية وامثالها هي الملائكة وقول الأنبياء فيهم محمول عند على ما قلت من القوى لا كما زعم الجهال. *Varidat.*

84 [١] والملائكة المؤكلة على السموات والأرض والعناصر وامثالها عبارة عن القوى الموضوعة فيها التي يصدر عنها بها ما ارادة الحق عنها طاعة الحق طرفة العين وهذا هو تسبيحهم الأزلي واليه الأشارة بقوله تعالى وإن من شئ الا يسبح بحمده واما شياطين التي تجري مجرى الدم فانها عبارة عن القوى الموضوعة

Ru'yetimizde meriyatın haricinden dahile doğru in'ikas etmesi hal-i taabisine muhalif olarak dahilden harice doğru in'ikas vuku bulup, bazen bu sevâikın haricde teşahhus ettiği zan olunduğunu dahi ber-vech-i zîr kayediyor:

"Bazen bu bevâis ve sevâikden insanın istidadına göre haricde bir şeyi teşahhus edip, onun sair eşhas-ı mütehakkıka gibi vücud-ı şahsî ve zahirî ve hissisi olduğunu zan eder. Halbuki öyle değildir. Bu teşahhus ve müşahede bazen de bi hasebi'l bâtınî olur. Bundan dolayı râî gözlerini yumsa da ru'yet devam eder."[85]

فيه التي تعيين ا لنفس الحيوانية على شهواتها ويخالف الشرع والحق واليه الأشارة بقوله عليه الصلاة والسلام. انه يجري مجرى الدم . *Varidat.*

85 [٢] وقد يتشخص ويتخيل شئ من هذه البواعث بحسب استعداد الرجل فيظن ان له وجوداً شخصياً ظاهرياً حسياً كسائر الأشخاص المتحققة وليس كذلك وقد يكون ذلك التشخيص والمشاهدة بحسب لباطن ولهذا قد يري ولو اغمض الرائي عينه . *Varidat.*

19

ŞEYH BEDREDDİN VE HAYAT-I İSA

İsa (as)'ın hayat-ı ruhiyeye malik olup, cesed-i cismanisiyle ölmüş olduğunu ber vech-i âtî söylemektedir.

"İsa (as) ruhuyla diri olup cesed-i unsurîsiyla ölüdür. Kendisi ruhu'llah olmakla ruhaniyeti galipdir. Ve ruhun ölümü yoktur. Galip olan ruhaniyet tarafı i'tibariyle ölmemiştir, deniliyorsa da cesed-i unsuriyesi ölmemiş değildir. Cesed-i unsuriyesinin ölmemesi muhalifdir."[86]

İsa (as)'ın ceseden ölmüş olduğu ber-vech-i zîr keşfiyle de teyid ediyor: "808 senesinde bir cuma günü önüme iki âdemin geldiğini gördüm ki birinin elinde ölü olarak Hz. İsa vardı. Güya ki bunlar bana İsa'nın bedeniyle ölmüş oluğuna işaret ediyorlardı."[87]

---

[86] [١] عيسى عليه السلام حي بروحه ميت بجسده العنصرية ولما كان روح الله والروحانية غالبة ولا موت على الروح لان لم يمت حكماً للغاب لا بمعنى انه لم يمت جسده العنصرية وهو محال فافهم. *Varidat.*

[٢] رأيت سنة ثمان وثمانمأة يوم الجمعة رجليني حضرا بين يدي وعلى يد احدهما وهو ميت كانهما يشيران على على أن عيسى توفي بدنه *Varidat.*

20

ŞEYH BEDREDDİN VE İNSAN-I KAMİL NAZARİYESİ

Mutasavvıfe, bilumum mezahirede tecelli eden hak ise de, vech-i etem ve ekmel üzere hakkın kamilde zuhur etmiş olduğuna kail olduklarından rüesa-yı tarikatı kendilerine kıble-i hacat ittihaz ederler ve ona itaatle ibadet birleşir. Çünkü; o, hakkın mazhar-ı etemmidir ve onda zahir olan haktır.

Şeyh Bedreddin dahi bu nazariyeye işaretle şöyle söylüyor:

"İnsanlar zaman-ı cahiliyette, sanem-i mahsuse ibadet ediyorlardı. Zamanımızda da sanem-i mevhume ibadet ediyorlar. Me'muldür ki Allah, hakkı izhar eder de kendine insanlar hakk-ı ibadetle ubudiyette bulunurlar."[88]

Buradan, bizce hiç şüphe yoktur ki Şeyh Bedreddin kendisini kasdetmektedir. Kat'-ı merahil ile derecat-ı kurbî itmam etmiş olan Şeyh Bedreddin sanem-i mahsus ve mevhumdan sonra halka kendisini sanem ittihaz ettirmeği

---

[88] [٣] وكان الناس في الجاهلية يعبدون صنماً محسوساً وفي هذا الزمان يعبدون صنماً موهوماً لعل الله يظهر الحق فيعبدونه كما هو حق عبادته.

kurmuş ve bir sözüyle ordular teşkil ederek istediği hükümetleri devirmeyi aklına koymuştu.

21

ŞEYH BEDREDDİN FAKİH

Şeyh Bedreddin'in Mısır'da iken iştigal etmiş olduğu ilimler asarında birinci olarak fıkhı keydetmemiz lazımdır. Bu zat, her ne olursa olsun en evvel bir fakihtir. Hem de yalnız mesaili hıfz ve nakil ve rivayet eden alelade bir fakih olmayıp, gerek ibadet, muamelat ve ukubatı cami' olan *Letaifu'l-İşarat*'ına şerh olarak yazmış olduğu *Teshil*'inde ve gerek yalnız muamelattan bahis olan *Cami'u'l-Fusuleyn*'inde sayfaları kendi şahsiyet-i fıkhiyyesiyle doldurmuş bir fakih-i müctehiddir.[89] Bu zatın sima-yı fıkhiyyesini tayin için bu eserlerinden bahse lüzum gördüğümüzden, evvela bunlar hakında ber-vech-i âtî malumatı derc ediyoruz:

Şeyh Bedreddin ibtida, ebvab-ı fıkhiyyenin cümlesinden bahis olan *Letaifu'l-İşarat* namındaki metni yazmıştır. Bunu *Cami'u'l-Fusuleyn*'in mukaddimesinden anlıyoruz. Çünkü bu mukaddimede *Letaifu'l-İşarat*'ından bu kitaba

---

[89] Yukarıda Şeyh Bedreddin'in meskat-ı re'si hakkındaki tedkikatımızı yazarken Kötürüm Bayezid nezdinde kendisiyle görüşmüş olduğunu söylediğimiz İbn Arapşah, şeyhi, 'bilumum ulumda ve bilhassa fur-u fıkhiyede derya gibi vasi' bulunduğunu ve kendisinden *Hidaye* sahibine 1090 i'tirazı olduğunu duyduğunu' söylüyor. *et-Tabakatu's-Seniyye*, Veliyyunddin Efendi Kütüphanesi, Numara 1609

zamîmeler aldığını söylediği gibi, yine bu kitabın Damanu'l-Cenin bahsinde ve diğer bahislerinde dahi *Letaifu'l-İşarat* ismi geçmektedir. Şeyh Bedreddin bu metinde *Mecmu'u'l-Bahreyn*'in[90] tertibini takib eylemiş olduğu bu kitab ile *Muhtar*[91], *Kenz*[92], *Vikaye*'deki[93] mesailin cümlesini irad ve bu kitaplarda mezkur olmayan mesaili 'Tekmile', 'Müteferrika', 'Şetta' vesair namlar ile fasıllarına derc ve ilave etmiştir. Bazen suhulet olmak için mezadi-i

---

[90] Bu kitap, İbnü's-Sa'ati (694 vefatı)'nin eser-i meşhuru olup, Ebu'l-Hasen el-Kudûrî (428 vefatı)'nin *Muhtasar*'ıyla *Manzume-i Nesefi*'yi muhtevidir ki bunlardan birincisi mesail-i mezhebiyyemizin , diğeri hilafiyyatın en mühim kitaplarındandır. Yakut el-Hamevî (626 vefatı) *İrşadu'l-Ereb*'inde (C. V. s. 408) diyor ki: Hulefa-i Abbasiyeden el-Kadir bi'llah eyyam-ı hilafetinde mezahib-i erbe'anın meşahir-i eimmesinden dört zata kendisi için mezhebleri hakkında birer eser-i muhtasar telif etmelerini teklif etmiş ve şafiilerden Maverdi *el-İkna*''ını ve malikilerden Kadı Ebu Muhammed Abdulvahhab b. Nasr *Muhtasar*'ını ve hanefilerden Ebu'l-Hasan el-Kuduri de yine bu namdaki eserini yazmıştı.

Ebu'l-Hasan el-Kudûrî'nin bu *Muhtasar*'ı kütüb-i fıkhiyyemizde ma'rufiyet ve ehemmiyetine binaen *el-Kitab* diye yad edilmektedir.

Yakut Hamevî, Hanbelîlerden eser telif eden zatın kim olduğun söylemiyor.

[91] Ebu'l-Fadl Mecidüddin Abdullah b. Mahmud el-Mevsilî (683 vefatı)'nin eseridir. Müellif tarafından şerh edilmiş olduğu gibi bir çok kimseler tarafından dahi üzerine şerhler yazılmıştır.

[92] Bu eser hakkında yukarıda malumat verilmişti.

[93] Bu eserin ismi *Vikayetü'r-Rivaye fi Mesaili'l-Hidaye* olup Burhanu'ş-Şeria Mahmud b. Sadru'ş-Şeria el-Evvel'indir.

münasibede aynı meseleyi olduğu gibi veya cüz'î ziyadat ile tekrar ettiği de olur. 'Esah', 'Ekva' gibi tabirat-ı mahsusa ile mesâilin kıymetlerine işaret ettiği gibi, 'Ma aleyhi'l fetva'ya da tenbih etmektedir.[94]

Şeyh Bedreddin fıkıhdan ikinci eseri olmak üzere aşağıda zikredeceğimiz *Cami'u'l-Fusuleyn*'i ve üçüncü ve son olmak üzere de *Letaifu'l-İşarat* üzerine şerhi olan *Teshil*'ini vücuda getirmiştir. Bu üçüncü ve son eserini 816 sal-i hicrisi Şevvalinin sekizinci pazartesi günü Edirne'de yazmaya başlayıp, 818 Cemaziyelahire'sinin yirmi yedinci salı günü İznik'te mahbusiyeti esnasında itmam eylemişitir. Bu şerhin mukaddimeseni birkaç cihetle şayan-ı dikkat bulduğumuzdan ber-vech-i âtî tercüme ediyoruz:

Simavna Kadısı Oğlu diye müştehir, abd-i zaif Mahmud b. İsrâil –Allah Taâlâ kendisini zalimler ve zalimlerin yardımcıları ellerinden kurtarsın ve ayıplarını setr ve âlâm ve felâketlerini def ve izale eylesin– der ki:

"Vakta ki Canab-ı Hak beni, furu' ve usul ve makul ve menkulu cami' *Letaifu'l-İşarat* namındaki eser-i fıkhimi telife muvaffak etti, bunu anlamak taliblere güç geldi. Makasıd-ı mahsusasına vukufu teshilen muğlakat-ı

---

94 [٤] ورتبت ترتيب الكاب على ترتيب مجمع البحرين واوردت فيه جمع مسائل المجمع والمختار والوقاية كلها وفي اثناء كل فصل اوردت مسائل تجانس ذلك الفصل لم يذكر في ا لكتب المذكورة وما صدرته بلفظ التكملة او المتفرقة او شتى او نحوه مسائل خلا عنها النسخ المذكورة إلا نادراً وكررت بعض المسائل تسهيلاً للطالب لان له مناسبة لكل موضع اوردت فيه او تتمياله بزيادة مالم يذكر في موضعه الآخر واشرت الى الاصح والاقوى ونبهت على ماعليه الفتوى(لطائف الاشارات) مقدمة سى.

Letaifu'l İşarat mukaddimesi.

künûzünü feth ve akd-i rumuzunu halleylemek istedim ve kitaba, adem-i rağbete bâis olmamak üzere tatvilden mücânetle şerh ve izaha şuru' ettim ve bunda karîhamdan bine yakın nükteler zikredildi. 'Ekûlu' diye tasdîr ettiğim sözler bir karine-i mania olmadıkça akval-i hususiye ve zatiyelerimdir ki belid ve gabiden fatin ve zeki olan zatların medar-ı imtiyazı da bu gibi akval-ı şahsiyedir, yoksa rivayâtı nakil ve hıfz değil...

Nitekim, Zemahşerî (538 vefatı) zîrdeki kavliyle buna işaret eder:

«Bil ki, her ilmin metninde ve her bir sanatın umudunda alimlerin dereceleri yekdiğerlerine yakın ve sanatkarların kademeleri birbirlerine karib veya müsavidir. Bir alimi diğer bir alim geçecek olursa ancak birkaç adım geçebileceği gibi bir sanatkâra da diğer bir sanatkar az bir mesafe ile takaddüm edebilir.

"Derecelere imtiyaz-ı tam veren ve ona doğru açdığı meydanda bir kimsenin bin kimseye mukabil addolunmasına kadar ulema ve sanatkarları müsabakaya davet eden nokta, ulum ve sanayideki mehasin-i nüket ve letaif-i maani ve vera-i estarda gizli olup, ancak havass-ı ulema içerisinde yegane ve o zümre arasında ferzane olanların keşfedebilecekleri gavâmiz-i esrardır."[95]

Sair fenlerde tassarrufa kadir bir çok fudalayı bu fende –fıkıhta– taklid elinde esir kalmış sağır ve dilsiz görürsün

---

[95] *el-Keşşaf an Hakaiki Gavamizi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Te'vil* namındaki tefsir-i marufunun mukaddimesinde.

bunda tasarrufa kâdir olmaları şöyle dursun, bir çok gavâmizi bile anlayamazlar.

"Metindeki elfazın tahtında mesaile işaretler ve ekavile tenbihler vardır. Tatvilden hazeran şerhde bunları tasrihden sarf-ı nazar ettim. Ümid ederim ki vera-i estardan bunlar zeki müteemmile münkeşif olur. 'Zi'l-yed ve haric' meselelerinde bana yedibin yetmiş mesele ihtirâ-ı müyesser oldu. 'Kitabu'd-Da'va'da tatvilden ihtirazen bir tafsil-i ahkamını zikr etmeksizin takriben bir varakda isbat ettim. İsteyenler 'zi'l-yed ve haric' mesailinde mezkur olan kavaide müracaat etsinler. Şerhe şuru'um 816 sene-i hicriyyesi Şevval'inin sekizinci pazartesi günü Edirne'de vuku' bulup, ferağım 818 Cemaziyelahire'sinin yirmiyedinci salı günü vaki' oldu. Ki bu sırada bela-i hapis ve gurbet ve devam-ı hüzün ve kürbet ile müdayaka ve beliyyeler içinde puyanım kalbimin içindeki ateş düşüyor ve günden güne artıyor. O surette ki kalbim demir de olsa salabetine rağmen eriyecek... Ey eltaf-ı hafiyye sahibi!... Korktuklarımızdan bizi kurtar..."[96]

96] الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على نبيه افضل المرسلين وعلى آله وصحبه اجمعين وبعد
قال العبد الضعيف محمود بن اسرائيل الشهير بابن قاضي سماونه بخاه الله من ايدي الظالمين ولاعونه
ستر عيوبه وكشف كروبه لما وفقني الله بتأليف لطائف الأشارات في الفقه جامعاً للفروع والأصول
والمعقول والمنقول وصعب فهم معانيه على طالبية اردت ان احل عقد رموزه وافتح مغلقات كنوزه
يسهل الوقوف على مقاصده والأطلاع على مراصده فشرعت فيه معرضاً عن الاطناب لئلا يهجر لاجله
الكتاب وذكر فيه قريباً من الف نكته من نتائج قريحتي وكل ما صدر بلفظ اقول فهو لي الا اذا صرفته
القرينة عني ولم انسب الى ووقع فيه الأشتراك بالتوارد نادراً وبمثله يمتاز الفطن الذكي من البليد الغي لا
يحفظ الروايات ونقلها كما اشار الزمخشري بقوله اعلم ان متن كل علم وعمود كل صناعة طبقات
العلماء فيه متدانية واقدام الصناع فيه متقاربة او متساوية ان سبق العالم لم يسبقه الا بخطا يسيرة او تقدم
الصانع لم يتقدمه الا بمسافة قصيرة وانما الذي تباينت فيه الرتب وتحاكت فيه الركب ووقع فيه

Şeyhin *Letaifu'l-İşarat* namındaki ilk eser-i fıkhiyesinin şerhi olan bu *Teshil*'i, Birgivî Mehmed Efendi (981 vefatı) 'kütüb-i mütedavile-i gayr-i mu'tebere'den addediyorsa da,[97] Emir Fazıl namında bir zat tarafından bunun üzerine bir haşiye yazılmıştır.[98]

للفكر ومن غوامض اسرار محتجبة وراء استار لا يكشف عنها من الخاصة الا اوحدهم واخصهم والا واسطتهم وفصهم ثم ان المتصرف في غير هذا الفن كثير لسهولته بخلاف هذا الفن ترى كثيراً من الفضلاء يتصرفون في سائر الفنون وهم في هذا الفن صم بكم اسارى في ايدي التقليد لا يفهمون كثيراً من غوامضه فضلاً عن التصرف فيها ثم في مطاوى الفاظ المتن اشارات الى المسائل وتنبيهات على الأقاويل طويت التصريح بذكرها في الشرح تحرزاً عن التطويل وارجو ان ينكشف للمتأمل الذكي اسراره من وراء الستار يتسر لي اختراعي سبعة آلاف وسبعين مسئلة في مسائل ذي اليد والخارج اثبتها في ورقة واحدة تقريباً في كتاب الدعوى ولم اذكر احاكمها على التفصيل حذراً عن التطويل ومن ارادها فعليه الشرح يوم الأثنين الثامن من شوال سنة ستة عشر وثمانمأة هجرية في بلدة ادرنه ووقع الفراغ

Teshil, Atıf Efendi, Kütüphanesi, numara 885.

[97] *Keşfu'z-Zunun*'un *Letaifu'l-İşarat* maddesi

[98] Millet Kütüphanesi dahilindeki Carullah Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi, Numara 617

Evvelce *İkdam*'da neşretmiş olduğumuz bir makalede (15 Cemaziyelahire 1340/13 Şubat 1338 ve 8950) izah ettiğimiz vech üzere Taşköprizade Ahmed Efendi *Mevzu'atu'l-Ulum* namıyla İkdam matbaasında tab'edilmiş olan *Miftahu's-Sa'ade*'sinde 'ikisini dahi İznik'te mahpusda iken tasnif eylemiştir' (C. I, s. 750) diye, gerek *Letaifu'l-İşarat* ve gerek bunun şerhi *Teshil*'i İznik'te mahpusiyeti esnasında yazmış olduğunu söylemek hatasına düşmüş ve Cenabî (999 vefatı) *el-'Aylemu'z-Zahir*'inde

(Nuruosmaniye Kütüphanesi, Numara 3099) '*.Letâifu' Işârat fi'l Fikh* ve *Şerhü't Teshil* sannefe hümâ ve hüve mahbûsun fi İznik' ibaresiyle aynı hatayı tekrar eylemiştir. Katib Çelebi de 've kad ellefehu hal-i kevnihi mahbûsen bi beldeti İznik' (*Keşfu'z-Zunun*'un *Letaifu'l-Işarat* maddesi) diye yalnız *Teshil*'i İznik'te telif etmiş olduğunu söylüyorsa da bunun da, verdiği mulamat tam değildir.

Künhü'l Ahbar sahibi Âlî dahi "telifât ve âsar-ı kerâmât-ı velâyet şiârı gibi gayet çok idi; meşhur olanları fıkha müteallik *Letâifu'l Işârât*'dır ki İznik'de mahbus iken telif etmiştir". *Künhu'l Ahbar*, C V, s. 134 diye İznik'deki mahbusiyeti zamanıyla hiç alakadar olmayan bir eserini zikretmiştir. Bu metin ve şerhi "**Ve'l hakku inne hazeyni'l kitabeyni min acâibu'd dünya fi husni't telif ve cezâletü'l ma'na ve kesretü'l ihtivâi ale'l fevâidi ve'd dekâik**"- *el-ümü'z zahir*- diye hüsn-ü telif ve cazalet-i mana ve fevâid ve dekâik kesret-i ihtivada acâibu'd dünyadan addeden Cenabî ve diğerleri *Teshîl* mukaddimesini bir kere okumuş olsalardı, bu hatalara düşmeyeceklerdi.Çünkü yukarıda yazdığımız vechile *Letâifu'l Işârât* namındaki metni evvelce telif etmiş olduğunu söylediği gibi *Teshîl* namıyla bu metne yazmış olduğu şerhe 816'da Edirne'de şurû' ile (başlamakla) 818'de İznik'de itmam etlemiş bulunduğunu dahi bu şerhin mukaddimesinde söylemiştir.

Muasırlarımızdan *Osmanlı Müellifleri* nam eser sahibi de Şeyhin mecmu' üzerine şerhi olup, hatt-ı destiyle muharrer nushasının Şahzade Camii Şerifi Kütüphanesi'nde olduğunu yazıyorsa da; bu hatada mezkur camii şerif dahilindeki Kadı Zade Mehmed Efendi Kütüphanesi'nin 151 numaralı kitabı olan bu şerh mecmuun dış kabında âdi bir yazı ile yazılmış olan "*Kitab-ı Şurû'-u Mecmu' bi hattı müellifihî Bedreddin b. Kâdî Simavne*" yazısına aldanılmaktan ibaret bir eser-i zuhuldur. Eser, sonunda müellif tarafından gösterilmiş olan tarih-i itmamdan anlaşılacağı vech üzere Bedreddin'in tarih-i idamından sekiz sene sonra telif edilmişdir. Bu eserin Şeyh Bedreddin ile münasebeti keyfe mâ

ittifak yazılmış olan o iri ve çirkin yazıdan ibarettir. Bu kitap Murad-ı sânînin evâhir-i saltanatında vefat etmiş olan Ayasolug Çelebi Mehmed Efendi'nin *Şerh-i Mecmu'u*'dur.

22

ŞEYH BEDREDDİN KAZASKER

Yukarıda *el-'Aylemu'z Zahir –Tarih-i Cenabî*-den nakletmiş olduğumuz vech üzere Şeyh Bedreddin Mısır'dan Edirne'ye avdetinde ebeveynini burada ber hayat bulmuştu.[99] Kendisinin buraya vurudu, peder ve validesini ziyaret maksadıyla olabileceği gibi, bu şehirde tasaltun etmiş olan Musa Çelebi'nin davet vakıasıyla olmak ihtimali de vardır. Bu iki ihtimalden birini tayin etmek mümkün olmadığı gibi bu şehre Musa Çelebi'nin tasallutundan ne kadar müddet evvel gelmiş olduğunu tayin etmek dahi mümkün değildir. Murad Bey'in *Tarih-i Ebu'l Faruk*'unda "Sultan Musa'nın nazar-ı takdirini celb etmiş, kadıaskerliğe kadar terfi edilmiş."[100] demesini görenler şeyhin bittedric kat-ı' merâhil ile bu mevkiye geldiğini zannedebilirler.Halbuki hiç de böyle olmamıştır.Musa Çelebi'nin ilk sene-i cülûsu olan 813'de Şeyh Bedreddin bu mevki-i refi' derhal ihraz etmiş idi. Bunun delili de o vakit için bir *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye* demek olan *Câmiu'l Fusuleyn*'ni Musa Çelebi'nin ilk sene-i culusu olan olan 813 tarihinde

---

[١] ثم جاء الى ادرنه ووجد والديه هناك حيين ثم لما تسلطن موسى چلبي نصبه قاضياً بعسكره العليم ء لزاخر.

. *el-'Aylemu'z Zahir*, Nuriosmaniye Kutuphanesi, numara 3099.

[100] *Tarih-i Ebu'l Faruk*, C 1, s. 236.

yazmaya başlamış olmasıdır. Zaten Musa Çelebi'nin iki buçuk sene devam eden devre-i saltanatında Şeyh Bedreddin'in tedricen bu mevkiye gelmesine zaman müsaid olmadığı gibi bu mevkiye kendisinden daha layık ve kendisine faik diğer bir kimse yok idi.

Sabıku't tercüme Kutbuddin Mekkî'de dahi "kadıasker oluncaya kadar menâsıbda terakki etti."[101] diye aynı hatanın vaki olmuş olduğunu görüyoruz.

Şeyh Bedreddin Musa Çelebi ile beraber bu mevkiye gelmiş ve bunun Çelebi Sultan Mehmed'in galebesiyle hitam bulan zaman-ı saltanatıyla beraber şeyhin kadıaskerliği de hitam bulmuş ve bundan sonra İznik'e sevk olunmuş idi.

Bunun kadıaskerliği esnasındaki faliyetini az çok anlamak için *Câmiu'l Fusuleyn*'ni bilmek lazım olduğundan, bu kitap hakkında ber vech-i âtî malumatı derc ediyoruz:

Yukarıda söylediğimiz vechile fıkıhtan en evvel yazmış olduğu eser *Letâifu'l İşârât* namındaki metindir. İkinci olmak üzere bu *Câmiu'l Fusuleyn*'i yazmıştır. Üçüncü ve son olmak üzere de *Letâifu'l İşârât* şerhi olan mezkur *et-Teshîl*'i telif etmiştir.

et-Teshîl'i yazmadan evvel vücuda getirmiş olduğu bu *Câmiu'l Fusuleyn*'i 813 Cemâdiye'l ûlâsında yazmaya başlayıp bu kitabın mukaddimesinde söylediği vech üzere on aydan az bir müddet zarfında yani 814 Saferinin yirmi

---

101 (٣) وترقى في المناصد الى ان صار قاضيعسكر عند السلطان ابن عثمان.

Mösyö Babınger'in Şeyh Bedreddin'e ait kitabı vasıtasıyla *Müntehabü't Tevârih*'in Leydın nushası.

sekizin'de ikmal eylemiştir. Bu eserini böyle az bir müddet zarfında ikmal etmiş olması, fıkıhdaki yed-i tulasını gösterir ise de, aynı zamanda buna idare-i hükümet zaruretiyle isti'câle mecburiyetini de ilave etmek lazımdır.

Bu eser-i fıkhiyesi, fukaha tarafından vücuda getirilmiş olan fasl-ı duavî ve husûmâtı cami' *el-Fusul*[102] namındaki feteva mecmualarından ikisini camidir.Ve bunun içün *Câmiu'l Fusuleyn* tesmiye etmiştir ki, bunlardan biri mârü't tercüme *Hidaye* sahibi Ebu'l Hasen Burhaneddin Ali'nin telâmizesinden olup 636'da vefat etmiş olan Muhammed b. Mahmud el-Üstüroşnî'nin yalnız muamelattan bâhis otuz fasıl üzerine tertip etmiş olduğu *el-Fusul*'u diğeri de yine aynı isim ve mevzudaki kırk fasıl üzerine mürettip olan ve *Fusul-i İ'mâdî*[103] namıyla meşhur bulunan Ebu'l Feth b. Ebî Bekir el-Mergınânî es-Semerkandî'nin 651'de itmam etmiş olduğu eserdir.Şeyh Bedreddin bu eserini *Fusul-i İ'mâdî*

---

[102] Bu namda ulema tarafından muhtelif mevzularda eserler vucuda getirilmiştir. Nahivden İbn Duhan'ın,tıpdan tabîb-i maruf İbn Zuher'in, ferâizden İbnü'l Hayim'ın eserleri gibi

[103] Kütüphane-i Umumi'de menzûrumuz olan bu eserde müellif ismi olmak üzere yukarıya naklctmiş olduğumuz Ebu'l Fetih ibn Ebî Bekir b. Abdülcelil el-Mergınânî es-Semerkandî görülüyor. Katip Çelebi'nin *Keşfu'z Zunûn*'da *Fusulu'l İ'mâdî* maddesinde müellif ismi olmak üzere gösterdiği Cemaleddin İ'mâdeddin doğru olmayıp asıl müellif bizim zikretmiş olduğumuz zattır. Nitekim kendisi de aynı maddede Müftî Cûy-i Zade Efendi'den müellif olmak üzere bu zatı dahi zikretmektedir. *Câmiu'l Fusuleyn* mukaddimesinde Şeyh Bedreddin'in dahi müellifi İ'mâdüddin diye göstermesi yanlıştır. Bizce bu kitaba *Fusul-i İ'mâdî* denilmesi müellifî değil müellif-i lehî itibariyledir.

gibi kırk fasıl üzerine tertip etmiş ve her fasıldaki akval üzerine tamamıyla kendi şahsiyetini temsil eden itirazlar ve tercih ve tevcihler ilave etmişdir ki bu efkar-ı zatiye ve ictihâdât-ı hususiyelerini "ekûlu, ve'l hakku indî, el-asvabu indî, ez-zâhiru indî,ez-zâhir" diye muhtelif kelimeler ile serd ü ityan eder.

Bazen de **yenbeğî, yeterâ lî, fihi nazar** diye meseleyi münakaşa eyler.[104] Şeyhin şahsiyeti fıkhiyesini gayet kuvvetli ve bariz bir surette gösteren bu efkar-ı hususiyesi diger fukahanın akvali gibi bir çok kimseler tarafından takip ve tenkid edilmişdir. Fazla olarak vaziyet-i siyasiyesi kendi hakkında hücümları teşdid etmişdir.Tarihen en evvel kendisine ilişmiş olan Molla Hüsrev (885 vefatı)'dir. Bu müellif *Dürer*'inin ikinci cildinin ikiyüzbirinci sahifesinde (şirket-i Sahafiye tab'ı) "Kitabu'l buyû'un" mesâil-i şettasında (çeşitli) "şart-ı fasid"i beyan ederken "ba'du'l mütesallifîn " diye Şeyh Bedreddin'i kasd etmekte olduğunu bu kitabın muhaşşisi Ehîzade Abdülhalim Efendi[105] haşiyesinde tasrih etmektedir. Molla Hüsrev'in *Dürer*'de Şeyh Bedreddin'e bir çok itirâzatı vardır. *Câmiu'l fusuleyn*'i

---

[104] Usul ve furu' mezhebiyemizde İmam-ı Azam'a muhalefete kadir olmayıp, bu suretle kavâid-i mezhebiyemiz dahilinde ictihadatda bulunanlara **müctehid fi'l mesele** denilir ve bunlar alelekser yedi tabakaya taksim edilen tabakat-ı fukahanın Hassaf, Tahavî ve Kâdıhan gibi üçüncü tabakasını teşkil ederler. Şeyh Bedreddin'in dahi bu tabakada addedilmesi icap eder.

[105] Zenbilli Ali Efendi'nin oğlu olan Fadîl Cemâli'den okumuşdur. *Dürer*'e haşiyesi olduğu gibi *Hidaye*'ye şerhide vardır. 1013'de vefat etmiştir.

tenkid edenlerin en kuvvetlisi olan İbn Nüceym,[106] Şeyh Bedreddin'in bu kitaptaki efkar-ı hususiyesinin bazılarına muhik itirazlarda bulunmuş ise de, "Ebhâs-ı şerife ve nükte-i latîfe" diye tavsif etmiş olduğu bir çok akvâlini takdir etmiş olduğundan, bunlarda hakimiyetin Şeyh Bedreddin'de kaldığını itiraf mecburiyeti vardır.

Nuru'l Ayn fi İslâh-ı Câmiu'l Fusuleyn diye bu kitabı ıslaha kıyam etmiş olan zat dahi bu kitaba "kadılar içün

---

[106] Zeynel Abidin b. İbrahim b. Nüceym el-Mısrî; Şerefuddin el-Bülkînî ve Şihabuddin eş-Şiblî ve Şeyh Eminuddin b. Abdulâl'den tedris ve iftaya me'zun olup kendisinden de bir çok kimseler istifade eylemiştir. *el-Bahru'r Raik* ismiyle *Kenz*'i şerh etmiş olduğu gibi bizim *Mecelle*'mizin baş tarafındaki "Kavaid-i külliye"nin me'hazı olan meşhur *el-Eşbah ve'n Nezâir* namındaki eser-i muhimmi de vucuda getirmiştir. Tarih-i vefatı 960 olmak üzere zabt edenler hata etmiş olup, *er-Resâilu'z Zeyniyye* namıyla risalelerini cem etmiş olan oğlu Ahmed'in dediği gibi sene-i vefatı 970'tir. *el-Eşbah* haşiyesinde Hamevî de bu tarihi zabt ediyor. Fetevası dahi vardır.

İbn Nüceym kendisinin elinde bulunan *Câmiu'l Fusuleyn* nushasının etrafına tenkitlerini yazmış ve bir kitap haline koymadan evvel vefat etmiş idi. Bilahere mahdumu mezkur Ahmed pederinin vefatından sonra 972'de bu tenkidatı pederinin nushasından nakil ile bir kitap haline koymuştur. İbn Nüceym'in hatt-ı destini havi olan bu nüsha elyevm Bayezit Camii Şerîfi dahilindeki Veliyyuddin Efendi Kütüphanesi'nde 972 numarada bulunmaktadır. Bu nushayı İbn Nüceym'in mahdumu Ahmed 922'de Mekke-i Mukerreme kadısı bulunan Mirza Mahdum'a satmış ve bu bey u şirâ muamelesini kendi hattıyla nüshanın kabına yazmıştır ki bu nushada hem İbn Nüceym'in ve hem mahdumunun hatt-ı destlerini görmek mümkündür.

fetva kitaplarının en nafii" demekten kendini alamamıştır.[107]

İbn Nüceym'den başka bu kitabı Zenbilli Ali Efendi'nin oğlu Fazıl Cemâli Efendi (920-991), Hacı Fakih, Mustafa Ebu'l Meyamin, Şafiî' Zade, Molla, Muhammed b. Âzâdlı gibi meşhur ve gayri meşhur bir çok zatlar tenkid etmişlertir. Bu zatların içinde itirâzatını Şeyh Bedreddin'in akvaline tahsis etmeyip *Fusuleyn*'e teşmil edenler de vardır.

Şeyh Bedreddin'deki hürriyet-i fikriyeyi bildirmek ve aynı zamanda mehacimlerinin yegane kuvvetli bulundukları nokta olmak itibariyle şeyhin efkar-ı şahsiyelerinden birincisi ve bunun tenkitlerini bervech-i âtî naklediyoruz:

Câmiu'l Fusuleyn'in birinci faslında Şeyh Bedreddin *Fusuleyn*'in birinden şu "Zamanımız müftilerinden sorulan mesele **kutub-u zahiru'r rivaye**[108] de ashabımız İmam-ı Azam ve İmameyn'den bila hilaf mervi ise, onların kavliyle

---

[107] Cebertî tarihinde Sultan Ahmed'in oğlu Sultan Mustafa'nın Cebertî'nin pederine *Ankaravî Fetevası* ve *Kitabu'Kuhistani'l Kebir* ile bu *Nuru'l Ayn*'ı hediyyeten göndermiş olduğu mezkurdur. İbnü'l Esîr'in *Tarihu'l Kamil*'i kenarında tab edilmiş olan *Acâibu'l Âsâr fi't Teracim ve'l Ahbâr* namındaki , *Cebertî Tarihi*, C III, s. 165.

[108] Kutub-u zahiru'r rivaye: İmam-ı Muhammed'in *el-Mebsût, ez-Ziyâdat, el-Câmiu's Sağır, el-Câmiu'l Kebir, es-Siyeru's Sağır, es-Siyeru'l Kebir* namındaki altı kitabıdır ki fukaha-i hanefiyyece mesailin taksim olunmuş olduğu üç tabakadan birinci tabakadaki meseleler demekdir.Bu birinci derecedeki meselelere "zahiru'r rivaye" denildiği gibi "mesâilu'l usul" dahi deniliyor.

fetva verir. Re'yi zatisiyle onlara muhalefetde bulunmaz. İsterse mücteh-i mütkin olsun.Çünkü hak bizim ashabımızda olup onların gayrında olmadığı zahirdir. Ve zamanımız müftisinin ictihadı onların ictihatları derecesine balığ olmaz. Ve bunlara muhalefet etmiş olanlara bakılmaz ve muhalifin hücceti kabul edilmez. Çünkü onlar edilleyi görüp sahih ve gayr-ı sahihi temyiz etmişlerdir. "sözü nakil ettikten sonra bunun üzerine "akval" diye şu: "Bu bir hüsnü itikada mebnidir. Yoksa Mâlik onlardan akdemdir. Ve onların Mâlik ve Şafiî'den zabt ve ahraz ve ahbar ve âsar-ı tetebbuuda ekser olduklarına delil yoktur. Ve ehâdis-i Ebû Hanife ve sahabiyetin zamanında müdevven değildi. Kutub-u sitte ve emsali hadis kitapları onlardan sonra tedvin edildi. Ve bir müctehidin re'yi kitap. sünnet ve icma' ve kavl-i sahabî ve tâbiiye muhalif olmayip da yalnız onların re'yine muhalif olacak olursa fetvası kabul edilir. Nitekim sahabe zamanında Şureyh'in fetvaları kabul edilirdi. Madem ki kendi re'yinin hakkıyetine ve gayrin kavli üzerine râcihiyetine zahipdir ona kendi re'yiyle amel vacip olur. Gayrin re'yiyle amel nasıl helal olur ki *Zehîre-i Sarahsî*'de müctehidin ictihadıyla ameli vacip olup gayri taklidi haram olduğu zikredilmiştir."suretle serd-i efkar eylemiştir.

Sabıku't tercüme İbn Nüceym burada yalnız; İmam-ı Mâlik'in Ebû Hanife'den akdam olduğunu ve hatta Ebû Yusuf'a mütekaddem bulunduğunu söylüyor ki kendisinin tarih-i ricale adem-i vukuf'u olduğunu beyan ile iktifa etmiştir.

Fudayl Cemali Efendi ise pek hararetli davranmış ve "bu; *Câmii*'in bir cüreti ve cehlidir. Her mukallid kendi

imamının gayri mezhebi sevaba imkanı olan bir hata telakki eder. Yoksa, taklidden de mana kalmaz. Hemde imamın ve sahibiyetin hadisteki mertebelerini bilmemektedir. Fazla olarak kutub-i sitte'nin zaman-ı teliflerini dahi bilmiyor. Bunların zaman-ı telifleri imamımızdan sonra olduğu gibi İmam-ı Şafi' ve İmam-ı Ahmed'den de sonradır. Müctehidlerin yalnız ehadisin Rasul-i Ekrem Efendimize sihhat u vusulunde değil ahval-i rivayetinde dahi uzun uzadıya sözleri olduğundan da haberdar olmadığı görülüyor.

Hulasa: Bu sözün menşei ve mevlidi fesad-ı fikir ve mahz-ı cür'et ve sarf-ı temvihat ile müctehidlere iştirak emeline düşmektir. Bundan dolayıdır ki, bilcümle telifatı ahval-i mectehidine ta'n ile doludur. Evet!.. Sail için mezheb yoktur.. demişler ise de, edeb de yok değildir ya... Bunlara su-i zandan Canab-ı Hak bizleri korusun..." demiştir.

Fatih Kütüphanesi'ndeki 2288 numaralı *Cami'u'l-Fusuleyn* haşiyesinde bu noktaya **Munla** imzasıyla manzurumuz olan tenkit de şudur: "Sözümüz nefs-i ictihaddadır. Mahza fazl-ı ilahi ile ashabımız, zaman ve mekan itibariyle havadisi tettebu ve ekyiseyi (kıyalları) temeyyüz ve edilleyi maarrifindeki ziyade-i taammuklarıyla onlardan –İmam Malik ve Şafii– istihrac cihetiyle, ahkem ve istinbat itibarıyla eşeddirler ki, bunda kesret-i zabtın dahli yoktur. Kesret-i zapt ictihadda evveliyyeti istilzam eylemez. Ebu Hüreyre, ehadis-i kesire rivayet etmesiyle beraber müctehid değildi. Bu söz, mücerred hüsn-i zan ve itikade mebni değildir. Her tarafa münteşir olan kütüb-i mebsute bunların

ahkam-ı şer'iyyedeki delail-i mütkaneleriyle doludur. Nitekim sebil-i sedada yol bulmuş olan ulemanın hakaik ve dekaik ehli olanları bunu bilirler.

Hasmın –Şeyh Bedreddin– kütüb-ı ahadisin imamdan sonra tedvin edilmiş olduğunu söylemesine mukabil biz de imamın sahabe-i kiramdan yedi zatdan ve de sahabe-i kiram vasıtasıyla Nebiyy-i Ekrem'den ahz-ı ilmetmiş ve marifet-i fıkıh ile iştihar eylemiş olan tâbiînden bir çok ricalden telakki-i ilim eylemiş olduğunu söyleriz. *Kütüb-i sitte*'de, imamın kendilerinden ahz-ı ilim etmiş olduğu zatların muttali olamamış oldukları hadisler bulunabileceği sözüne mukabil de, bilakis imamın kendilerinden ahz-ı ilim etmiş olduğu zatların muttali olup da *Kütüb-i sitte* ashabının muttali olamamış oldukları hadisler de bulunabiceğini ileri süreriz. Şunu da söyleyelim ki İmam Şafii "en-Nâsu iyâlü Ebî Hanife fi'l-fıkh/Nas, fıkıhta Ebu Hanife'nin iyalidir" demiştir.

Müctehidin kendi ictihadıyla ameline gelince: bunda dahi söz vardır. Kendi ictihadıyla amel edecek olan müctehid, kendisinden başka diğer kimseyi ictihada evla görmüş olmamakla beraber, ictihadı da kimse tarafından red ve inkar olunmamak lazımdır. Mesela, Şüreyh gibi ki Hazret-i Ali'ye muhalefetle, Hasret-i Hasan'ın şehadetini red eyledi ve Hazret-i Ali de bunu inkar etmedi ve kendisine "Ey abd-i nafizi'n-nazar !... Söyle bakalım..." der idi.

Münye'in Kitabu'l kada'sında "Müctehid re'yini terk etmez. Fakat fıkıh ve vucuh-i istidlalde başkası kendisinden akva olursa, terk edip onun re'yi ile amel eder." denilmiştir. Fıkıh ve vucuh-ı istidlalde kendisinden akva bulunanlar

kendi ictihadıyla amel edip başkasını terk etmesini teslim etmez. Kendisinden akva bulunmayan mectehidlerin muhalefetleri icmaa zarar vermez. Nitekim usul-i fıkıhta beyan olunmuştur. Bizim sözümüz ise, zamanımızın müftileri ve asrımızın kadılarındadır ki, bunların eimme-i eslafımızın istinbatda kendilerinden evla olduklarını kabul ile ictihadlarının onların ictihadları derecesinde olmadığı muterif bulundukları zahirdir."

Şeyh Bedreddin bu kitabında davaların envaını ve şeraiit-i sıhhatini ve bunlardan mesmu ve gayr-i mesmu olanlarını ve davada tenakuzu ve dava ile şehadet arasındaki ihtilafı, yemin ve yemine müteallik mevaddı ve tahdid-i akarı, icareleri, bey' bi'l-vefayı, nikaha müteallik davaları, fuzuli tasarrufları, enva'-ı hiyarı terke ve deyn ve vereseye ait ahkamı, tasarrufat-ı fasideyi, enva'-ı damanatı ve saireyi zikretmiştir.[109]

---

109 Sabiku't-tercüme Kutbuddin Mekki, *el-İ'lam bi-A'lami Beledi'llahi'l-Haram* namındaki Mekke tarihinde Osmanlı padişahlarından bahsederken bu *Camiu'l-Fusuleyn* hakkında şöyle demiştir: "*Fusul-i Üstruşeni* ile *Fusul-i İmadi*'yi cemetmiş olduğu bu eserinde ibareyi tazyik ve işareti setr ü ihfa eylemiştir. Beyne'l ulema mütedavil ise de ancak bunların asılları alanıp kendisinin nakline itimad edilmemektedir. Sebebi ise –eğer sahih ise– rivayet olunan inhilal-i akidesidir."

23
ŞEYH BEDREDDİN İZNİK'DE

Çelebi Sultan Mehmed kardeşlerine galebe ile vaziyete hakim olunca Şeyh Bedreddin'i müstevfa bir maaşla İznik'de ikamete me'mur etmiş idi. Osmanlı müerrihlerinden bazıları Şeyh Bedreddin'e hürmeten "kâdı" ünvanını Çelebi'nin ibka ile kendisine yevmî yüz akçe tahsis ettiğini yazıyorlar.[110]

Şeyh Bedreddin burada, yukarıda söylediğimiz veche üzere Edirne'de başlamış olduğu *Letâifu'l İşârât* şerhi *Teshil*'i yazmakla meşgul idi.

Gerçi müerrihler Şeyhin burada serbest olup "ifade-i ulûm-u diniye ve neşri mearif" ile ve "zuvvârı kabul ile telkînat-ı mürşidâne " ile ve "ders vermekle" meşgul olduğunu söylüyorlar ise de burada itmam etmiş olduğu Teshil mukaddimesinde kendisinden "bela-i hapis ve gurbet ve devam-ı hüzün ve kürbet ile medayeke ve beliyyeler içinde püyanım kalbiminin içindeki ateş düşüyor ve günden güne artıyor. O surette ki kalbim demir de olsa salabetine raağmen eriyecek...." demesine bakılırsa müverrihlerin ifadelerini kayd-ı ihtiyat ile telakki etmek lazım gelir.

---

[110] *Kunhu'l Ahbar*, C V, s. 175.

24
ŞEYH BEDREDDİN VUKUATINA DAİR MENABİ-İ TARİHİYYE

Şeyh Bedreddin'in İznik'ten firarıyla akibetine kadar cereyan eden vukuat-ı tarihiyyesini zaman itibarıyla en kadimden başlayarak ber-vech-i âtî müverrihlerden naklederiz:

İBN ARAPŞAH'IN *UKUDU'N-NASİHA*'SI:

Takiyyuddin Efendi'nin *Tabakat-ı Hanefiyye* (Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi Numara 1609)'sinden naklen[1]:

Simavna kadısı oğlu Mahmud'dur.

Bu Simavna Edirne kırında kain bir beldedir. Pederi burada kadı idi. Pederi gençliğinde ilim tahsiline düşkün idi. Semerkant'a gidip ora ulemasından ahz-ı ilim eyledi. *Hidaye* sahibi ahfadından Semerkant'ın alimi Sadr-ı Semer-

---

[١] محمود بن قاضي سماويه وهو بلدة في بر ادرنه كان ابوه قاضياً بها وكان ابوه في عنفوان شبابه مكباً على طلب العلم فراح الى سمرقند واشتغل على علمائها واخذ الفقه عن الخواجا عن الخواجا عبدالملك صدر سمرقند وعلمها وهو صاحب الهداية.

ثم رجع الى الروم وقد برع في العلوم لاسيما فروع الفقه ورأيته عند اسفنديار ابن ابي يزيد في سنة تسع عشرة وثمانمأة وجارته في العلم فرأيته كالبحر ولاسيما في الفروع وقال ان لي على الهداية الفاص وتعين سوألاً ولما برع في العلوم ورجع الى بلاده صار صوفياً وعليه جمع الفقهاء والقراء وصار الناس يقصدونه من الأماكن البعيدة ويتبركون برؤيته ويحملون له الهدايا والمبرات واجتمع عليه خلق كثير من الاروام والاعتام وسولت له نفسه هوس الملك فخرج على ابن عثمان وكان اذ ذاك السلطان غيث الدين ابو الفتح محمد بن ابي يزيد الكريشجي.

kant Hoca Abdülmelik'den fıkıh okudu. Bilahare ulumda ve hususiyle furu-ı fıkıhda kesbxi faikiyyet eylemiş olduğu halde Ruma avdet eyledi.

819'da Şeyh Bedreddin'i İsfendiyar b. Ebi Yezid nezdinde görüp kendisiyle ilmi musahebatta bulunduk. Vüs'at-i ilmiyesini derya gibi payansız buldum. Hususiyle furu-ı fıkhiyyede... *Hidaye*'ye bin doksan suali olduğunu kendisinden işittim. Ulumda akranına faik olup memleketine avdetinden sonra sufi oldu ve etrafına fukaha ve fukarayı cemeyledi. Halk uzak yerlerden kendisini ziyarete gelmeğe ve ru'yetiyle teberrük ve türlü türlü hediyyeler getirmeğe başladılar. Başına avam-ı nasdan bir çok kimse toplandı. Padişah olmak hevesine düştü ve o tarihte Osmanlı hükümdarı bulunan Sultan Gabasuddin Ebu'l-Feth Mehmed b. Ebi Yezid el-Kirişici[112] aleyhine huruc eyledi.

---

[112] Müverrih Âlî ve Hayrullah Efendi bu Kirişci lakabını Kürişci'ye tahvil ediyorlar. Hayrullah Efendi diyor ki: "Çelebi Sultan Mehmet Hazretlerin Kürişci dahi derler. Zira memalik-i şarkiyye ahalisi indlerinde küriş tutmak kahramanlığa delalet eder bir alamet olunmakla pek muteber idi..." (C. VI. s. 78). *Güldeste-i Riyaz-ı İrfan* sahibi ise Çelebi Sultan Mehmed'in biraderi Musa Çelebi'yi ok kirişiyle boğmuş olunmasından dolayı bu nam ile yad edildiğini söylüyor (s. 43).

جهزا له عسكراً فرموه فهزمهوره وكان معه خلق كثير فركب البحر واتصل باسفنديار وكان بين اسفنديار وبين بنى ثمان العداوة قائة وهي عداوة قائمة موروثة فامدة اسفنديار لان يشتغل العثمانين عنه فلما وصل الى برادرنه تسامع الناس به واتوه من كل جانب واجتمع عليه خلق كثير و كان ان تنقلب وجوه الناس كلها اليه فلزم من هذا ان توجه اليه السلطان محمد بنفسه وواقعه فكسره وقبض عليه واستفتاه في امره فافتاه انه باغ وان دمه مباح وماله مصون فعمل معه بفتواه وامر به فشنق عرياناً من غير سترة ولم يتعرض لماله وكان ذلك في شهور عشرين وثمانمأة.

Hükümdar Sultan Mehmed bunun üzerine asker sevk eyledi. Yanında bulunan bir çok halk ile münhezim oldu. Bunu müteakib Şeyh Bedreddin bahran mezkur İsfendiyar'a geldi ve Osmanlılar ile İsfendiyar'ın arası mevrus bir adavetten dolayı açık olmakla İsfendiyar kendi lehine Osmanlı hükümdarını meşgul etmek üzere şeyhe imdad eyledi.

Edirne kırına vasıl olduğu zaman halk arasında buraya vurudu süratle intişar ile her taraftan bir çok halk yanına toplandılar. Bilumum halkın kendisiyle birleşmesine ramak kalmış idi. Bundan dolayı Sultan Mehmed'in bizzat hareketi icab etti. Sultan Mehmed bunu sıkıştırıp mağlub etti ve kendisini derdest ile kendi hakkında kendisinden istifta etti. Bâgî olmasıyla hali masun olmak üzere kanının mübah olduğu hakkında fetva verdi. kendi fetvasıyla kendisini 820 şuhurunda üryan olarak asıldı.

FATİH DEVRİ RİCALİNDEN ŞÜKRÜLLAH B. ŞİHABUDDİN'İN *BEHCETÜ'T-TEVARİH* NAM ESERİNDEN:

"Aydın vilayeti dahilinde Karaburun denizi sahilinde ibahiyyundan biri zuhur ile kendine sufilik süsünü verdi. Nitekim Nüşirvan'ın pederi zamanıda Horasan'da bunlar gibi birisi zuhur etmiş idi. Bu sufinin başına bir çok kimseler toplandı ve bunların dahi şer'-i Muhammediye muhalif nice işler aşikar oldu. Padişah Bayezid Paşa'yı bunlar üzerine götürdü. Sufiler mukabeleye koyuldular ve muharebe vuku buldu. Sultan Mehmed'in götürdüğü asker galebe eyledi ve sufileri katl eylediler. Mervidir ki Lailaheillallah deyip Muhammedün Rasulullah dememekte ısrar

ile mertebe-i risaleti kendi şeyhlerine tahsis eden sufilerden dörtbin kişi katl olunmuştur. Bunlardan Muhammedün Rasulullah diyenler katl olunmayıp kayd-ı hayatta bırakılmışlardır.[113]

GİZE'NİN NEŞRİYLE UĞRAŞTIĞI MÜELLİFİ MECHUL ESERİN METNİ[114]

Bu taraftakine ol vakitkim Simavna kadısı oğlu Şeyh Bedreddin Musa zamanında kadıaskerken şeyhin katında kethüdadı Böklüce Mustafa derlerdi. Şeyhi İznik'e sürdüklerinde Börklüce Mustafa Aydın iline vardı. Ondan geçti Karaburun'a vardı. Ol vilayetin üzerinde hayli müdayekalar etti. Aydın ilini kendine döndürdü. Türlü türlü tertipler kurdu. Haşa kendine peygamber dedirtti. Hayli bunun gibi herzeler söyledi. Bu taraftan Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin dahi bunu işitti ki Börklüce Mustafa terakkidedir, bu dahi İznik'den kaçtı. İsfendiyar'a vardı. İsfendiyar yanında dururken bir gece gemiye binip Eflak iline geçti. Ondan gelip Ağaç denizine[115] girdi ve illa Börklüce Mus-

---

[113] دوزمان وفي اندر ولايت آيدين در ساحل درياي قرابورون نام جاييست در آن جامي مباحي بيدا كشت خودرا بنام صوفي كري ناميد همچون زنديق درولايت خراسان درزمان پدر نوشين روان مردم بسيار برآن صوفي نيز جمع شدند ومخالف شرع محمدي چيزها از ايشان نيز آشككار راشد بايزيد باشارا بالشكر برايشان فرستاد صوفيان نيز بيش آمدند وحرب كردند جنود محمدي غالب شده ظفريا فتند وصوفيا ندا شكستند كويند كه زياده از چهار هزار صوفي كشتند كه لا اله الا الله مي كفته انداما محمد رسول الله نمى كفتد اند مرتبهء رساله وابشيخ خودشان روامي داشته اند واز ايشان هركه محمد رسول الله مى كفتداند نمي كشتداند كتخانهء عمومى نومرو ٤٩٠٣

Kütüphane-i Umumi, Numara 4903

[114] Franz Babinger'in eserinden naklolunmuştur.

[115] Deliorman

tafa ile ittifakları vardı derler. Buyana Sultan Mehmed Bayezid Paşa'yı oğlu Sultan Murad'ı Karaburun'a gönderdi. Börklüce Mustafa o vilayetlerde hayli şevket tutup baş kaldırmıştı. Yanına iki üç bin adam derlemişti. Bayezid Paşa ile Sultan Murad Karaburun'a varıp Börklüce ile buluşup hayli cenk ettiler. İki taraftan hayli adam kırıldı. Akıbet Börlüce Mustafa'yı daha o anda paraladılar. O halkı kovup o vilayeti zabt ettiler ve o vilayeti pek kullarına tımar verdiler. Bayezid Paşa Manisa'ya geldi. Torlak Hü Kemal'i dahi onda buldular. O dahi bik iki bin torlakla cenk ü çıgana ile iller azdırıp yürürlerdi. Gelip onları dahi dağıttılar. Torlak Hü Kemal'i bir kaç müridiyle tutup asakdılar. Bu taraftan Sultan Mehmed dah Siroz'dan Selanik'e düştü. Eğerdi dürürken Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Ağaç denizinden (Deliorman) çıktı. Birkaç bedbaht sofiler gönderdim ki Zagza ovasına varalar. O hulefa edeler ki şemden geri beylik benimdir ve taht bana verildi bana melik-i mehdi derler, sancak açayın huruc edeyin dedi. Vardılar o sufiler Zagza ovasına davet ettiler. Onlar dahi geldiler öydüler tabi oldular. Ondan sonra Börklüce Mustafa huruc etti. Çün Börklüce Mustafa'nın hurucun istedi eyitti ol hod benim hizmetkarımdır dedi. Kendi dahi huruc etti. Ol vakit henüz Börklüce dahi ölmemişti. Çün Şeyh Bedreddin Ağaç Denizi'nden (Deliorman) çıktı. Hayli hizmet- i haşm bedbaht sofiler evip yanına geldiler. Cem oldular ol Musa Çelebi kadıaskeri iken mansıplar alıp verirdi. Nice kişiler kendiye tabi olmuştular idi. Cümle yanına geldi sonra gördüler kim onun işinen hayrı yok hep dağıldılar. ..... kimesne kaldı. Sultan Mehmed işitti hayli adam gönderdi. Zağza tarafında bulup

tuttular Siroz'a Sultan Mehmed'e ilettiler. Ondan Sultan Mehmed sordu kim bini nice edelim, öldürmekte günahı varmıdır? dedi. O zamanın padişahları şöyle müslümandı kim şencilayın fesad edip âsi olanları öldürmeğe kıyamazdı. Meğer ol zamanda Mevla Haydar derlerdi bir ulu dânışmend vardı. Acemden gelmişti. Ol fetva verdi kim, kanı helal malı haramdır, dedi. Onun sözüyle Siroz içinde bir çaşida bir dükkan önünde bir dâr attılar. Mezar ânda kazdılar.

AŞIK PAŞA ZADE TARİHİ'İNDEN[116]*:*

Bab: Âni beyan eder kim Simavne Kadısıoğlu kadıaskerken, oğlunun kethüdası Börklüce Mustafa Karaburun'a varıp ne olduğunu.

Simavne Kadısıoğlu kim İznik'e geldi. Mustafa Aydın iline vardı.Ânda Karaburun'a vardı. Ol vilayette hayli müraîlik eyledi ve ol vilayetin çoğunu kendine dönderdi. Ol dahi bu nev'a tertip kurdu. Elhasıl kendine nebi dedirtdi. Simavne Kadısı oğlu işitti kim Börklüce'nin hali terakki etti. İznik'ten kaçtı, İsfendiyar Bey'e vardı. Ândan gemiye girdi. Eflak'a gitti.Bu yana geldi. Agaçdenizi'ne (Deliorman) girdi. Ve illa Börklüce ile ittifakı vardı. Sultan Mehmed Han dahi Bayazıt Paşa'yı oğlu Murad Han ile bilen gönderdi. Vardılar Karaburun'da Börklüce ile buluştular. Mubalağa cenk olundu, iki taraftan hayli adam kırıldı. Ahır Börklüce'yi paraladılar ve on vilayeti teftiş ettiler. Gideceklerin giderdiler bey kullarına tımar verdiler. Bayazıt Paşa Manisa'ya geldi. Torlak Hu Kemal'i Orda buldu. Onu

---

[116] S. 91-92.

dahi orda astı. Sultan Mehmed Siroz'a gitti kim vara Selanik'e düşe. Bu taraftan Simavne Kadısıoğlu kim Ağaçdenizi'ne girmişti. Bir kaç sofiler gönderdi vilayetlere gelen şimdiden sonra geru padişahlık benimdir. Bana müsahhardır, sancak isteyen gelsin, su başılık isteyen gelsin, elhasıl her maksudu olan gelsun dedi ki ben huruc ettim. Bu vilayete ben halifeyim, Mustafa Aydın ilinde huruc etti dedi, ol dahi benim hizmetkarımdır dedi. Bu şimdiyi sofiler dahi ederler ki biz dervişleriz derler, hak içün derviş değildir. Şeyhimiz huruc eder biz dahi binler oluruz derler. Nazm:

Hakka talip cihanda az kişi vardı

Sofuların kamusu hod lot ömer

Kılar namaz eder niyaz hakka

Var rabbin kapısına hem tımar ömer

Başında dâl veya kümbet giyuydur

Maâni söylesin dir kânî hümar

İlahi sana sığındım bu halden

Bu gaflet uykusundan canım uyar

Diye sen sofi tanrı hazır bil

Cevabi der ki tanrı şeyhe uyar

Diye sen sofi kafir oldun anla

Yakîn imanı küfre bil uyar

Bab. Ânı beyan eder ki Simavne Kadısıoğlu ne oldu. Ağaçdenizi'nde hayli şevket hasıl etti. Anın içün sancaklar ve subaşılıklar addetti ve hayli tevacirler (tüccarlar)

dahi vardı. Ve tımar erler kim Musa yanında Simavne Kadısıoğlu kadıasker iken tımar alıyordu adamlar dahi vardı. Gördüler kim bunun işinde yoktur. Simavne Kadısıoğlu'nu Siroz'a Sultan Mehmed'e gönderdiler. Mevlana Haydar derlerdi Acemden yeniyle bir dânişmend kişi gelmişti. Ona sordular bunun hali nedir. Bu bir dânişmend kişidir dediler. Mevlana Haydar eder "kanı helaldir ve malı haramdır" dedi. Ettiler pazar içinde bir dükkan önüne asa koydular, indirdiler cunup müridleri ânı mezar ettiler. Nazım:

Dânişmend beylik ister kör asıldı

Çorük ok attı hem yayı yasladı

Hevây-ı nefs âmı baştan çıkardı

Uzun sanıları kırdı kısaldı

İki oğlan kodu İznik'de gitti

Yanında çok sofi başı kesildi

Sual : İmanla mı gitti veya imansız mı gitti?

Cevap : Allah bilir, anın içün biz onun mevti halini bilmeyiz, niyeti ne üzerinedir. Nazım:

Çürük sofi dili Allah'ı söyler

Gönülde altını akçeyi söyler

Kimi der şeyhimiz sultan ola sız

İnanır ona zengi huylar

NEŞRÎ TARİHİ'NDEN:

Şöyle rivayet olundu ki ol vakit ki Sultan Mehmed, Musa Çelebi'nin işini tamam etti. Ondan Simavna Kadısıoğlu derlerdi Musa Çelebi'nin kadıaskeriydi. Sultan ona ulûfe tayin etti. İznik'e sürmüştü ve Bu Simavne Kadısıoğlu'nun bir kethüdası vardı; Börklüce Mustafa derlerdi. Ol Karaburun'a varıp hayli mürailik edip Aydın vilayetinin ekserini kendine dönderip ol yerde vilayet davası edip halkı ibahet mezhebine davet etti. Hatta illerde meşhur oldu. Simavne Kadısıoğlu onu işidince kaçıp isfendiyar'a varıp ordan gemiye binip Eflak'a geçip Ordan Ağçdenizi'ne varıp makam tuttu. Amma Börklüce ile ittifakta idi. Sultan Mehmed dahi Bayazıt Paşa'yı Börklüce'nin üzerine gönderdi. Bunlar Karaburun'a varıp buluşup mübalağa cenk ettiler, tarafeynden çok adam kusur kaldı. Ahirulemr Börklüce cenk arasıda bulunup helak oldu ve dahi müfsitlerden ol iklim pak oldu. Ordan Bayazıt Paşa Manisa'ya gelip Torlak Hu Kemal'i orda bulup onu dahi bir müridiyle boğazından asakoydu. Sultan Mehmed ol hînlerde Siroz'a gelmişti. Fikri buyurdu kim Selanik'e düştü. Ve bu taraftan Simavne Kadısıoğlu Ağaçdenizi'ne girmişti. Bir kaç bedbaht sofi ..... etrafa gönderdi ki şimdiden geru bana gelin padişahlık bana verildi. Yeryüzüne ben halife olsam gerek, her kime kim sancak ve su başılık gerek gelsin yanıma. Her kimin ne maksudu varsa gelsin ki Şam'dan geru sahib-i hurucum ve Börklüce Mustafa dahi Aydın ilinde huruc etti, ol dahi benim müridimdir. Benim içün huruc etmiştir dedi pes Ağaçdenizi içinde durarak. Yanına hayli hidm u haşm cem oldu. Bilcümle o baştan ve eclafından hayli cemiyet ki tahsil etti ve Musa yanında kadıasker iken tımar âli verdiği kimseler

hep yanına doldu. Amma yanına varanlar gördü ki bunun hiç bir işinde hayır yok beyliğe kast etmeye ister, hemen Simavne Kadısıoğlu'nu tutup Siroz'da Sultan Mehmed'e getirdiler. Acemden hemen gelmiş bir dânişmend vardı Mevlana Haydar derlerdi. Sultan Mehmed yanında olurdu. Ona Sultan Mehmed sordu kim bunun gibi iş edenin hali nicedir. Bu dahi asılda bir dânişmend kişidir dedi Mevlana Haydar etti şer'an bunun katlini helal amma malı haramdır dedi ve kendi dahi öyle fetva verdi. Ânda Simavna Kadısıoğlu'nu pazara iletip bir dükkan önünde bir dâr attılar. Bir nice günden sonra cünüp müridlerinden bir kaçı gelip defn ettiler. Şimdi dahi ol diyarda müridleri vardır. Onlardan garaip nesneler, naklederler ki demek olmaz.

İDRİS BİTLİSİ'NİN *HEŞT BEHİŞT*'İNDEN[117]

Yirmi altıncı destan: Simavne Kadısı denilmekle meşhur Kadı Bedreddin Mahmud şeyhlik ve irşâd-ı halk tarıkıyla teshir-i bilad-ı dâiyesiyle hurucu ve etrafa halkı davet zımnında mürâdanını ve hususiyle Mustafa'yı Aydın iline irsali ve kadıy-ı müşarünileyhin rum ilinde de zuhuru ve meyan-ı ibadetde zındıka ve ilhad-ı izhar beyanındadır.

"Allahu veliyyullezîne âmenû yuhricuhum min'z zulumâti ile'n nur, Vellezîne keferû evliyâuhumu't tâgutu yuhricunehum minen nuri ilâ'z zulumâti"

"Allah Teala müminlerin velîsidir. Onları zulumâttan nura çıkarır. Kafirlerin ise velileri tâğuttur ki onları nurdan zulumatlara çıkarırlar."(Suretu'l Bakara)

---

[117] Metn-i asliyesi zeyildedir.

"Evliyâî tahte kıbâlî lâ ya'rifuhum gayrî—Benim velilerim taht-ı kıbâyimdedir.Onları benden başka kimse bilmez." Kelamının sırran perde-i izzet ve mâveray-ı tet-tekk-ı celalet ve azîmetinde mahbuben Hüda ve rehrevan-ı tarik-ı Hüdanın hasarı daima ânın içün mütevari ve muhtecip olmuştur ki halvethane-i vilayetin nazar-ı nâmahremleri ve encümen-i hidayet didar menzûranının dide mahrumları evvela sureteyn olan dideleri yollarından gûşa ve perdeyi ve didar-ı hak ve yakînden mahcup olan çeşimlerindenremd-i izale ederler. Ve ondan sonra şeriat-ı nebeviye pişveyânınınrehnemâlığı sebebiyle ve tarikat-ı mürtedaviye pişrevânına mütâbeatle Hüda talebeliğe ve hakcılığa ibtida eyleyeler. **"Ulâikellezîne hüde'llâhi feyehdiyehum iktedeh**—Onlar ol kimselerdir ki Allah'ın mazhar-ı hidayeti olmuşlardır. Sen de onların mazhar olmuş oldukları hidayete iktida eyle" (Suretü'l En'am) Çünkü hidayet talebinde bulunanların hâdisinin irşadnamesi muktezâ . . . Ve **"Efemen yehdî ile'l hakkı ehakku en yettebia' em men lâ yehdî**—Hakka hidayet eden mi ittibâya ehaktır yoksa kendisi mazhar-ı hidayet olmamış olan mı?" (Suret-i Yunus) işaret-i belîği üzere devlet-i Muhammedîninzuhuru zamanında ve millet-i ebedinin şuyûu' evânında râh-ı iktidaya inhisare ve menhec-i reşad ve hüday-ı teşhisi **"Kad tebeyyene'r rüşdü mine'l gayy**—Şüpesiz iman küfürden temyiz etti."(Suretü'l Bakara) Ayet-i kerîmesince mürşidân-ı hüccete peyn eser-i kidem-i râsihleri üzere olmağa hüküm buyurmuşlardır. Ve **"Lekad kâne lekum fi rasulillâhi üsvtün hasene, limen kâne yercullâ ve'l yevmi'l âhır**—Sizden likâ-i ilahiyi ve yevm-i âhiri umanlarınız içün rasulullahda güzel bir nu-

mune-i imtisal vardır." (Suretü'l Ahzab) Kanun-u zahiri ve burhân-ı sâtıî' ve bâhiri mucebince râh necat ve tarîk-ı tahsil derecatı münhasır kılmışlardır.

Rehî nemî berem u çarei remî danem

Becoz muhabbet-i merdan-ı müstekım-ı ahval

"Müstekîmü'l ahval olan merdanın muhabbetinden başka bir yol ve başka bir çare bilmiyorum." Bu kavânîn-i mübîne binaen her kim ayağını pişrevan-ı dinin mütabeatı câdde-i müstebininden harice vad' ederse bîşephe elbette o hiç bir vechile mukteza ve metbûluğa şaban olmaz her ne kadar ulûm ve hikmet vesilesiyle tevhid ve tevhidden dem vurur veyahud hevârık-ı âdet ve kerâmet ile âyât-ı beyyinat izhar eder ise de . . . . belki fert-i ilim ve çok bilmişlik evliya şeytandan maduttur. O ondan zuhur eden keraket ve hevârık-ı âdet bütün İblis-i merdûdun mekr ve istidradıdır.

Zin gürûhi ki nur seyyid setend

Işve-i cah u zer heridestend

Heme der ilm-i Sâmirî varend

Ez birûn Musa vez derûn nârand

Mah kerdar u Tire hu şânend

Cah cûyan u din firûşânend

"Bu nur seyd-i gân guruhu ki mensıp sevdasındadırlar ve para ile satun alınırlar. Hepsi ilimde Sâmirî gibidirler. Haricten Musa ve dahilden ateşdirler. Haricen ay gibi parlak görünürlerse de akılları mazellemdir. rutbe ve mansıp peşinde koşarlar ve dinlerini satarlar."

Bu beyanın sıdk-ı musaddâkınca ve bu unvanın hakikati musaddıkınca 810 senesi şuhurunda ehl-i iman arasında dinî ve mülkî bir fitne esasgir oldu.

Ve nufûs-u nakısadan bir çokları delalete düştü. **Kıssa:** Zamanında mütehayyız kadılar ve alimlerden biri ki filvaki ulûm-u şeiye ve akliye şuubâtında yegane bir danışır idi. memleketde namdar olup Simavne oğlu Mevlana Bedreddin namıyla mevsum idi. Ulûm-u zahirîde tebahhuriyle beraber ehl-i halin tarik-ı sülûk ve makamatında dahi ırs ve iktibas ile müsellem cumhur-u ashab idi. Ve akval ve ahvali mecalisinde hevârik-ı âdât izhariyla iştihârı var idi.

Ulemay-ı rum meyanında onun teelliffatı meşhur ve muteberdir. Ve izân-ı cümle Hanefi fıkh-ı furûundan olan *Câmiu'l Fusuleyn*'in mesail-i ictihadiyedeki havas ve mezayası mezkur ve mahrurdur. Padişah zade Saîd Musa Çelebi ulûm-u diniyedeki tebahhur ve ehl-i yakîn meyanındaki teayyeninden dolayı onu zamanında kadıaskerlik ve sadâret mansıbına memur etmiş ve mecbur tutmuş idi. Vaktaki sultan biraderine galib geldi, müşarunileyh fazl ve danişine binaen İznik şehrinde bıraktı. Ta ki ulûm-u diniye ifade ve hakâyık-ı diniye neşr ve kemalat-ı taliplerini irşad ve hidayet ve nufusu delalet tariklerinden vikaye eyleye . .

Fakat esasen fıtratı dürüstlüğe ve mükaşefete mail idi. Ekser evkatını riyâzat ve mücâhedâta sarf ediyor idi. O kadar ki insanlar arasında keşf u kerametiyle maruf oldu. Ve hevârık-ı âdât ve tâmât ile tanıldı. Lakin abidlerin yoluyla ve aslından ber kemale iktida etmemiş olmaklarusum ve âdet kabilinden olan bu ibadet ve ilmi İblisin tâati

gibi hodbinliğe ve istikbare müeddî ve nehud hodpesindliğe ve pek çok müridleri başına toplamağa müncer oldu.

. . . . . "Âyet-i hikmet gayet **Fe men ezleme min men ifterâ ale'llahi keziben, li yüdılli'n nâse bi gayr-i ilmin, inne'llahe lâ yehdi'l kavme'z zalimîn**–nâsı bigayr-i ilim delalete düşürmek içün Allah Tealaya kizben iftira eden kimseden daha zalim kim vardır.?..(Suretu'l En'am) mucebince delalet ve gavayine sebebiyet verdi ve kendi müridlerinden Mustafa namında birine meşâyıh âdeti üzerine icazet ve irşad verip halkı davet zımnında Aydın ili cihetine gönderdi. Ve müşarünileyh dahi o havalide telbis ve riya ile nufus-u nakısadan bir çoklarını teshir etti. Ve cahil ve sadedlerinden nice kimseleri riya ve tezvir tuzağiyla yakaladı.

Sofî nihad dâm-ı hakka baz kerd

Bünyâd-ı mekr bâ felek hakka baz kerd

"Sofî tuzağı kurup mahfazanın kapağını açtı.Felek hokkabaz ile mekr ve hile kurndu." Her ne kadar "**Me-ttehazallahu veliyyen cahilâ**—Allah Teala cahil veli ittihaz eylemedi" kazıyyesi tamamıyla doğru olmakla müraî şeyhler nihayet delalete giriftar olacakları şüpesiz olmakla beraber cahillerin nefisleri habis olduğundan kendilerinin meşayıh ve pişvâyanında geniş mezheplik ve ibahe mülahaza ederler ve şehevât-ı nefsaniye iktizâsı tesvilat-ı şeytaniye . . . . . ve mezkur Mustafa halvet mahallerinde ve gizli yerlerde kendi zındıka ve ilhadına müridlerine menhiyat ve muharremat irtikabıyla ruhsat verdi. Ve az vakit içinde dam-ı tezvirine delalet-i şeytanî ile on bine karib mürid giriftar oldu. Vakta ki Mevlana Bedreddin'in

vermiş olduğu hilafetle Mustafa'nın şeyhlik işi revac-ı tam buldu. Ve kendinin ve kendi muktedâsının üstü örtülü olan ibahat ve ilhadı "**İn hiye illâ fitnetek tedıllu biha men teşâ**—o senin fitne güden başka bir şeyin değildir ki onunla dilediğini delalete düçar edersin."(Suretü'l A'raf) muktezasınca insanlar arasında münteşir oldu. Elbette bir gün olup mürid ve dâîsi olan bu Mustafa'dan dolayı kendisinin haline tariz olunacağını ve onun ilhadına kendi muktezası mikyasun aleyh olacağı teyakkün etti. Bundan dolayı İznik'ten Kastamonu hakimi İsfendiyar Bey nezdine apansızın kaçıp oradan gemi ile Kara Deniz'i geçerek Eflak vilayetine gitti. Çünkü Musa Çelebi'den dolayı Eflak hakimi ile dostluğu vardı. Şüpesiz münasebet-i asliye sebebiyle kendisinin ilhad-ı küfre mücavereti zaten icap ve iktiza ediyor idi. Ve Eflak hakimi münasebet-i zatiye cihetiyle kendisine enva-ı tazîm ve ikramda bulundu. Bu esnada müşarunileyhin halifesi Mustafa'nın Aydın ilinde âvâze-i huruc ve fesat ve ilhadı Sultan Mehmed kulağına vasıl oldu. Derhal rûmiye-i suğra ve Amasya padişahı olan Şehzade Sultan Murad'ın ismine hükm-ü hümayun sadır oldu ki anadolu askerlerini cem ile mülhid Mustafa'nın define kıyam eyleye. Ve mükemmel asker ve techizat ile Aydın iline onun başına ine. Şahzade'nin vusulunden sonra da mezkur Mustafa iddiây-ı hidayet ve sahib-i hurucluk ve udûl eylemedi. Ve kendisinin on bine yakın müfsid ve mülhid müridlerinden olan asker ile ilhad ve irtidat makamında Şehzade'ye mükabeleye kıyam eylediler ve harbe başladılar ve Aydın ili tevabiinhden Karaburun mevziında aralarında müthiş bir muharebe ile yekdiğğerlerine girdiler.

Mukabeleden ve bir çok kan döküldükten sonra tevfik-i ilahi ile o leşker-i ilhad mağlup oldu. Ve Mustafa'nın ve Mustafa'nın tevâbıından iki üç bin kadar müride malik Kemal Torlak'ın müridanından dört bin kişiye yakın kimse maktul oldu. Ve şimşir bekayasından diğer bir cemaat ehl-i imandan taleb-i eman vesilesiyle kelime-i İslam ilka ve tecdid-i iman ile ibka edildiler. Demişlerdir ki:

Ve aslah bi ba'zıl kavmi ba'zan fe innehu

Yudâvî bi lahmi'l fili ba'da simânihi

"Kavmin bazısını bazısıle islah ile . . . nitekim fillerin semiz olanlarına tedavî içün fil eti yedirirler . . ."

Bu feth ve bu mulahedeyi kahr u tenkil zamanında Sultan Selanik kazasına teveccüh etmiş idi.Lakin Hisar ve şehrin fethi müyesser olmadı ve mücahit asker nehb ve gayretle hesapsız ganimetler elde etmişler idi. Padişah avdet-i emr eylemiş idi.

Siroz şehrine vasıl oldukları vakit habercilerden Simavne oğlu kadı Bedreddin Mahmud'un Eflak'dan çıkıp tesvilat-ı şeytaniye ve dâiye-i mülk ve saltanatla Silistre vilayetine yakın bir yerde Deli Orman arasında zuhur eylediğini ve mürid ve dâîlerini Rumelinin etraf ve civarına gönderdiğini ve bazı sade dil ve bir çok dâl ve mudıll kimselere mülhidane sözler ilka ve müfsidane ibaheler işrab ile fitne fesat ehlinin mercii olduğunu ve avamdan ve hayvan gibi nufus-u habise erbabından bir çoklarına lezzat-ı hayvaniye ve müştehiyat-ı nefsanelerine ruhsat verdiğini ve huruc etmiş olan Mustafa ve Kemal Torlak'ın kendi halifeleri ve dâîleri olup halka hidayet içün bunları

göndermiş olduğunu söylediğini ve işarat-ı gaybiye ile mülk alemde kendi mürid ve mu'tekitlerine zuhur edeceğini ve memaliki ehl-i iradeti arasında taksim eyleyeceğini ifade ettiğini ve kuvvet-i ilim ve sırr-ı tevhidin tahkiki ile ehl-i taklidin kavânîn-i millet ve mezhebini iptal ve vusat-i mezhebimizle bazı muharrematı istihlal edeceğiz dediğini işitti ki nefisperest insanları aldatan bu kelimat ile yanına bir çok kimseleri cem etmiş idi.

Ve mülâhede-i batıniye neşvesi üzerine kendi müridlerine saz ve şarabe izin verdi ve az zaman zarfında ol tarafta mezkur Mevlana Bedreddin fevkalade şöhret ve şevkete nail oldu. Bu dinî ve mülkî olan fitnesi Rumelinde şuyu' buldu.

Fitne-i mülk ü din behem enkiht

Fitne cûher taraf behem âmiht limüellifihi

"Din ve mülk fitnesi yek diğerine karıştı. Fitneci her tarafı biri birine karıştırdı."Vaktaki Sultan Selanik kazasından hîn-i avdetinde bu hadiseyi işitti. Ve o sırada Şahzade Sultan Murad'ın Aydın ilinde ki mülhidleri defindeki muvaffakiyeti beşareti dahi vasıl oldu. Mevlana Bedreddin müridi Mustafa'nın bu tenkil olunmuş olan fitnesi padişahın istiğrabını mucip olup umera-i izam ve hususiyle Bayazıt Paşa'yı azîm bir asker ile Kadı Bedreddin'in define gönderdi. Müşarünileyh istiklal ve cür'et-i saikasıyla muharebe ve mukateleye ikdam-ı tam gösterip padişahın askerine karşı saff-ı harb teşkil etti. Hak batıla galip olduğundan mülhidler reisi olan Bedreddin mücahitlere mağlup oldu. Lakin muharebe meydanından kaçmış ve Deli Orman'a ihtifa etmiş (gizlenmiş) idi. Burada yine

müfsid ve mülhidlerden bir cemaat peyda olup fitne karıştırmağa ve her gün bir mikdar tezayüd etmeğe başladılar. Bayazıd Paşa diğer tedbirat-ı sâibe ile Kadı Bedreddin'i elde etmek içün aynı ormana adamlar bıraktı. Ve Mustafa ve etbaının haber-i tenkil ve istisalleri vasıl olmuş olmakla Kadı Bedreddin'in çerâğ-ı kizbi de o kadar parlamıyordu. ve Bayazıd Paşa'nın teklifi ile bazı kimseler Kadı Bedreddin'in sülük-ü mütebâtına ve müridliğine dahil oldular. Ve bir kaç tedbir ile o orman içinde derdest edip bağladılar. Selasil ve ağlal içinde yapmış olduğu efal-i kabihasından şerminde olarak padişahın yanına getirdiler. Kadıy-ı mezkurun ilim ve fazlı meşhur ve müşkilat-ı fetevayı hal etmek müslim-i cumhur olduğundan padişah onun ahvalini tahkik içün eimme-i dini (ulemayı) ihdar eyledi. Ehl-i fazlın meşahirinden ber tahrir olup mülk-i Acemden henüz gelmiş, tedris ve iftaya başlamış olan Mevlana Haydar-ı Hirevî'yi padişah Kadı Bedreddin ile muhasama ve muârazaya tayin eyledi. Mukaddemât-ı akliye ve mueyyidat-ı nakliye ile Mevlana Haydarn söze başlayip müşarünileyhin aleyhine olan hüccetini tashih ve te'yid içün **"Sizin işiniz bir adamda toplanmış iken sizin cemaatinizi tefrik eylemek üzere birisi gelecek olursa onu katlediniz."**[118]hadis-i şerifini ileri sürdü. Ulema ve efadıladan o mahfil pür fadailde bulunan kimselerin cümlesi Kadı Bedreddin'e hitab ile "ulum-u şer'iye ve akliyedeki bu tebahhurunle ve sahife-i ruzgara terkim etmiş olduğun telifat-ı mu'teberinle beraber nasıl oldu da nefs ve şeytanın tesvilatına uyup şeriatın menhec-i müstekimini elden

[118] Bu hadis-i şerif *Müslim*'in Kitabu'l umera'sında mevcuddur.

bıraktın ve sebeb-i intizamı alem olan ahkamı hela ve haramda nasıl oldu da zındıka ve ilhadı ehl-i İslam arasında reva gördün. Ve bu bütün fitne u fesad-ı dini ve dünyevî ile beraber nasıl oldu da gadr ve huruc livasını sultan-ı İslamiyeye karşı kaldırdın. Şimdi bizzat kendi amalinin mükafat-ı fetvasını yolsuz ve münasebetsiz olan efalinin mücazatını beyan eyleye ." dediler.

Mes'ûlün anh olan Kadı—**ve edallahullahu alâ ilmin**–Allah Teala onu, kendisinin dalaletini bildiği halde dücar-ı hizlan eyle.(Suretü'l Casiye) tıbakınca o kadar ve kemrahlğı ve devahî ve menahî tarıkıyla o kadar halkı ıdlâl-i gavâyis ve iğva-i şeytaniyeden menbeas olup ulumanın iştibahı kabilinden mesaili kefür ve küfranda bir tereddüt eseri değil idi. Bilmecburiye kendi kendine meselenin beyanını ve vakıanın ber vech-i sevab şerhini irad etti ve şer-i şerif hükmünün kendi hakkında cihet-i icrasını tafsil eyledi. Ve tâat-ı sultandan harice çıktığını ve kavlen ve fiilen kerden mütâvaatı rıbka-ı İslamdan (İslam dairesinden) ihrac eylediğini itiraf ile **"es-Seyfu mehâi'z zunûb—kılıç günahları temizler."** hükmünce şimdiden siyaset-i ilahi kılıncına kerden kabulu vad' ettiğini söyliyerek **"Ben seyf peygamberiyim"** diye hükmetmiş olan hakimin hükmünü infaz ve icra içün başımı ayak ittihaz ederek ayak üzere divan durmuşum, dedi.

Kerem çû ûd besûzend nist kesrâ cürm

Ki men bederd-i dil-i hoyşten giriftârem

"Eğer bini öd ağacı gibi yakacak olurlarsa bu hususta hiç bir kimsenin günahı yokdur, ben kendi derd-i derununa mübtelayım . . . "

Kadı müşarünileyh vakı olan mühaseme ve mübahesede hiç bir noktada tevakkuf etmeyip ulamay-ı hazırayı mübahese külfetine düçar etmedi. Binâberin Sultan dar-ı Mansur'a selb edilmesini ve nasıl ki o, namus-u şeriatı hetk ile (yırtkamla) ve sevk-ı dimâğ-ı milletle ehl-i Allah'ın ab-ı rûyunu kara topraklara düktüyse onu dahi sokağın toprağıyla karıştırılmasını sair din müfsidlerine ve şeriat hamisi olan sultanların düşmanlarına ibret olmak üzere emr eyledi. Lakin Sultan tamamıyla emval ve emlakını evladına terk eyledi ve tevâbiinden ilhad ve zındıka ile bilinenleri diri bırakmadı.Ve istitabeleri ile silah kesb edebilecek gibilerine tecdid-i iman ettirildi. Ve onların zulumat-ı zındıka ve ilhadlarını arsa/i mülkünden ihrac eyledi.

Fesufiket mâ kâne's salâhu bi sefkihi

Ve huzinet ba'zu dimâihim istislâhen

"Silahi sefk edilmekle kabil olacak kanlar sefk edildi. Ve İstıslahan bazı kanlar da sefk edilmedi."

DUKAS[119]'IN ESERİ

O zamanlarda İyonyen körfezi medhalinde kain ve avam lisanında "Stilaryon--Karaburun"tesmiye edilen dağlık bir memlekette adi bir Türk köylüsü meydana çıktı. Stilaryum Sakız adası karşısında kaindir. Mezkur köylü Türklere vaaz nasihatte bulunuyor ve kadınlar müstesna olmak üzere erzak, melbûsât (elbiseler), mevâşî (hayvalar), arazi gibi

[119] Duka İzmir karşısında Füke'de ikamet ediyordu. 1450 tarihinde Cenevizlilere sır katibi olarak hizmet etti.

şeylerin kaffesinin umumun mal-ı müştereki addedilmesini tavsiye ediyor idi.

Diyordu ki: "Ben senin emlakine tasarruf edebildiğim gibi sen de benim emlakime aynı suretle tasarruf edebilirsin." Köylü avam halkı bu nevi sözlerle kendi tarafına celb ve cezb ettikten sonra Hristiyanlar ile dostluk tesisine çalıştı. Köylünün ifadesine göre Hristiyanların Allah'a mu'tekıd bulunduğunu inkar eden her Türk bizzat kendi dinsiz idi. Köylünün bütün fikir arkadaşları tesadüf ettikleri Hristiyanlara dostane muamelede bulunuyorlar ve Cenab-ı Hak tarafından gönderilmiş gibi hürmet ediyorlar idi. Her gün Sakız adası hükümeti ile reis-i ruhanilere adamlar göndererek akâid-i Hristiyane ile i'tilaf etmeyen kimselerin suret-i katıyede nail-i fevz ve necat olamıyacağı hakkındaki düşüncesini onlara bildiriyor idi. O zamanlar adada Turlot tesmiye olunan manastırda Giritli bir keşiş ikamet ikamet ediyordu. Sahte rahip bu keşişe saçları kesilmiş, başı açık, ayakları çıplak yekpare bir libasa bürünmüş dervişlerden birini göndererek ber vech-i âtî tebligatte bulundu. "Ben de senin gibi riyâzat ve itimak hayatı yaşıyorum, senin teabbud ettiğin aynıAllah'a ibadet ediyorum. Geceleri görültü etmeksizin denizin dalgalarını aşarak daima senin yanında bulunuyorum."Sahte rahip tarafından ifal edilen hakiki rahip Sisam adasında ikamet ettiği müddetce köylünün kendisiyle bir inziva hayatı yaşadığını ve her gün kendisine gelerek mükalematta bulunduğunu söylemek gibi manasız hareketlerde bulunuyor idi. Çelebi Sultan Mehmed'in Saruhan valisi Sisman bu sahte rahibe karşı hareket ettiğsede Stilaryon'un dar geçitlerinden ileriye geçmeye muvaffak olamadı. Stilaryonlular ise 6000 kişilik bir kuvvetle

hemen gayr-i kabili murur dar geçitlerden geçerek Sisman ile bütün ordusunu perişan etti. Bu muvaffakiyet üzerine Börklüce Mustafa tesmiye edilen bu köylüye, peygamberin ismini taşıyan bu yalancının maneviyatına kapılan büyük bir cemm-i gafir ilhak etti. Bunlar "Zerkülah" tabir edilen başlık ile örtünmeyip yalnız yekpare kumaştan yapılmış bir libas giymekle baş açık gezmeye ve Türklerden ziyade Hristiyanlara meyl göstermeye karar verdiler. Nihayet Mehmed Saruhan bey'i bütün Saruhan, İyonyan -Aydın kuvvetleriyle Stilaryon- Karaburun üzerine sevk etti. Dağ medhallerini zabt ederek daha ileride boğazlara doğru yürüdüğü sırada mezkur kuvvet köylüler tarafından o suretle perişan edildi ki Ali Bey pek az maiyeti ile beraber bin müşkilat ile Manisa'ya kaçarak hayatını kurtarabildi. Mehmed keyfiyetten haberdar olunca ancak on iki yaşında bulunan oğlu Murad'ı Trakya ordusuyla birlikte padişahın mutemedi Bayazıt Paşa refakatinde Mustafa üzerine gönderdi. Bayazıd Paşa Anadolu'da muhtelif kuvvetler cem etmiş idi. Aynı sa'bu'l murur derbendlerden geçti. İhtiyar, genç, erkek ve kadın her kime tesadüf etti ise hepsi katledildi. Nihayet dervişler tarafından tahkim edilen dağa kadar ilerlendi. Vuku bulan pek kanlı mücadelede Murad'ın maiyeti efradından bir çokları şehid oldu. Mamafih bütün dervişler sahte keşiş ile birlikte arz-ı teslimiyet ettiler ve Ayosluğ'a getirildiler.Börklüce'ye tatbik olunan en müthiş işkenceler bile onu fikr-i sabitinden çeviremedi. Mustafa bir deve üzerinde çarmıha gerildi. Kolları yekdiğerinden ayrı olarak bir tahta üzerine çivilendikten sonra büyük bir alayla şehirde gezdirildi. Kendisine sadık kalan muharremânı Mustafa'nın gözü önünde katledildi. Bunlar "Dede Sultan

Eriş" nidalariyle mütevekkilane ölüme tevdi-i nefs ettiler. Vefatından bir müddet sonra Mustafa'nın mensubîni onun aralarında yaşadığını iddia ettiler. Kendisiyle görüştüğüm Giritli keşiş de aynı itikadı besliyordu. Bu hususta ne düşündüğünü sorduğum zaman Mustafa'nın ölmeyip Sisam adasına çekildiğini ve orada hayat-ı münzeviyesine devam etmekte olduğunu söyledi. Tabii ben bu manasız sözlere ehemmiyet vermedim. Bayazıt genç Murad ile birlikte Saruhan ve havalisini baştan başa dolaşarak rast geldiği alem-i terk ve inzivade yaşayan bütün Türk dervişlerini işkenceler ile idam etti.

25
ŞEYH BEDREDDİN'NİN GAYESİ NEYDİ

Heşt Behişt sahibinin şeyhin lisanından naklettiği şu: "İşaret-i gaybiye ile kendi mu'tekidleriyle aleme mülkiyet içün zuhur ve huruc edeceğim ve memaliki müridlerim arasında taksim edeceğim ve kuvvet-i ilim ve sırr-ı tevhidin tahkiki ile ehl-i taklidin kavânin millet ve mezhebini ibtal ve vusat meşrebiyle bazı muharrematı istihlal edeceğim" ifadeden pek vazih surette anlaşıldığı vech üzere Şeyh Bedreddin kendi mürid ve mu'tekidlerinden mürekkep bir hükümet teşkil edecek memleketleri bunların arasında taksim eyleyecek idi.

"Kuvvet-i ilim ve sırr-ı tevhidin tahkikiyle ehl-i taklidin kavânin-i millet ve mezhebini ibtal ve vusa't meşrebiyle bazı muharrematı istihlal"kudretini kendisinde gören şeyh o vakit Osmanlı diyarında mütemekkin ahali arasındaki din farkını da kaldırıyordu. Benâberin gayr-i müslimlerde kendisinin teşkiledeceği hükümette siyanen muamele görecekler ve memleket taksimine iştirak edecekler idi.

Şeyh bu siyasî rolünü tedvin içün bazı muharrematı istihlal ile kalmamış idi. Adeta Museviyet karşısında İsa'nın (as.) vaziyetini alarak dini İslam muvacehesinde nübüvvetini dahi ilan etmiş idi. Yukarıda Fatih asrı müverrihlerinden Şükrullah'ın *Behçetü't Tevârih*'inden nakl etmiş olduğumuz vech üzere bunun sofileri **Lâ ilahe illallah** deyup **Muhanmedün Rasûlullah** demiyor ve

mertebe-i risaleti şeyhlerine tahsis ediyorlar idi. Filhakika müslim ve gayr-i müslimleri bir noktaya toplamak için her iki tarafa da kendi peygamberleri feda ettirmekten daha kestirme yol yok idi.

Şeyh'in adakları Dukas'da görüldüğü vech üzere Türklerden ziyade Hristiyanlara meyl gösteriyorlar idi. Bunun sebebini kardeş muharebeleriyle huzur ve rahatları münselip olan ahali arasında hasseten zımîlerin maruz kalmış oldukları elim vaziyetlerde aramalıdır. Müslim ahaliden ziyade huzur ve rahattan mahrum olduklarından kendilerine va'd edilen hukuk ve huzura karşı bunların zaafları bittabi müslimlerden ziyade idi. Bunun için Hristiyan unsurun kesretle bulunduğu bir sahil olmak ve aynı zamanda münâat-ı mevkiası bulunmak hasabıyla Şeyh'in halifesi Börklüce Mustafa Karaburun'u intihab etmiş ve az zamanda başına on bine karib (yakın) kimse toplamış idi ki *İslam Ansiklopedisi*'nde C II, s. 476'daki ismimiz bir makalede görüldüğünü vech üzere bunların arasında bir çok Yahudî ve Hristiyanlar dahi var idi.

İseviyetin ruhunda olan züht ve tecerrüd-ü dünya malına adem-i taallük ile Şeyh'in terbiye-i sofiyânesi arasında bir muvafakat bulunduğundan Şeyh'in, daha doğrusu bu yeni peygamberin ümmeti arasında Hristiyanların bulunabilmesine imkan müsaid olmakla bunlar aynı zamanda Cenevizlerin elinde bulunan ada Hristiyanlarını da celb ve cezbe kalkışmışlar idi. Bunlarca Dukas'ın ifadesi vechile emvalde tasarrufu umumî olduğu gibi yalnız basit ve yekpare bir libas giyilecek ve zerkülahlar atılıp ve hatta

saçından dahi mahrum olacak ve ayaklar cıplak bulunacak idi.[120]

Erzak, mülebbisat, mevâşî ve arazi gibi şeylerin umumî mal_ı müşterek addedilmesini tavsiye eden Börklüce'nin kadınları bunlardan istisna etmesi bizce efkar-ı umumiyeye karşı ihtiyar etmiş olduğu bir takıyye ve teseddürdür. Zira vahdet-i mevcuda kail olan şeyhinin Mustafa'ya bunu istisna ettirecek bir ders-i hususiyet vermediği muhakkakdır.

Nitekim zeylde mevcud olan Sofyalı Bâlî Efendi'nin Süleyman Kanunî'ye vermiş olduğu layihada görüldüğü vech üzere bunlar genç ve ihtiyar, kadın ve çocuktan mürekkep hususi ictimâalarında "şam'alara püf diyup derûn-u zulumatta med-i çınk beri çınk olup sedd-i şeriatı yıkıp ye'cüc ve me'cüc nice fesad ve fitneye bais ve nice sade dil ehl-i hevanın akidesi nâpaklığına sebeb olurlar" idi.

Bedreddin'in *Varidat*'ında görerek nakletmiş olduğumuz efker-ı felsefiyesinden bu ibahakar harekete kendisinin tamamen müsaid olduğu anlaşılmış idiyse de yine kitabımızın zeylinde mevcud olup Birinci Sultan Ahmed'e verilmiş olduğu layihada Bedreddinîler içün "Kızılbaş le birdir. Mâtekaddümden mâbeynlerinde muamele ve muâhedeleri içün kılıç çekmez deyu .... asla içlerinde şeriat ve sünnet eseri yoktur. Müslümanlardan bir adam öldürmek kafir öldürmek kadar nice gaza bulurlar

[120] Şeyh Bedreddin'in kendi eserlerinde bu babda bir serahat yoktur.Bunlar talimat-ı şifahiyesinden olmak lazımdır. *Heşt Behişt*'in ifadesinden anlaşıldığı vech üzere bunların bazılarını Börklüce Mustafa'nın ihdas etmiş olduğu da şayan-ı kabul görülebilir.

rafizîlerdir."Din Aziz Mahmud Hüdâî Efendi'den fazla olarak bunların batınîler elinde alakadar olduklarını öğreniyoruz.

Filhakika Sarı Saltuk Dede maiyetinde batınî itikadatıyla meşbu Baba İshak tarafdaranının 662 H'de Dobrüce gelmiş oldukları nazar-ı itibare alınacak olursa Deleorman'da bulunan Şeyh'in burayı niçün intihab etmiş olduğunu ve ne içün etrafına binlerce kimselerin toplandığı daha kolay anlaşılmış olur.

26
ŞEYH BEDREDDİN'İN ÂSÂRI

Letâifu'l İşârat	Fıkıh
Gayr-i matbudur	
Câmiu'l Fusuleyn	"
1300'de Mısır'da tab edilmiştir.	
et-Teshîl	"
Gayr-i matbudur	
Matla' Hususu'l Kelim fi Maâni	
Fususu'l Hikem Haşiyesi	Tasavvuf
Gayr-i matbudur	
Meserretü'l Kulûb	"
Gayr-i matbu ve gayr-i mevcuddur.	
Nuru'l Kulûb	Tefsir
" " " "	
Ukûdu'l Cevhere	Sarf ve Nahiv
" " " "	
Çırâğu'l Futûh	"
" " " "	

Gayr-i matbudur.

---

[121] Bu eser Bedreddin'in en meşhur eseri olup bir çok kimse tarafından şerh ve lisanımıza tecüme edilmiştir. Bu kitap hakkında *Şakâik*'de şu hikaye vardır:

Alaeddin Ali el-Arabî bir yaz mevsiminde Manisa haricinde ikamet ediyordu. Civar köylerinden birinin imamı kendisini ziyarete geldi. Ali el-Arabî bu zairden fena bir rayiha intişar etmekte olduğunu söyledi. Zair kalkıp elbisesini muayene etti, bir şey göremeyince tekrar oturmakta iken cebinden bir risale düşürdü. Ali el-Arabî bu risaleye -*Varidat*- bakıp icmaya muhalif muhtevasını görmekle fena rayihanın bundan intişar etmiş olduğunu söyleyerek imama risaleyi yakmasını teklif etti. İmam bu teklife muhalefet etti. Bu sırada uzaktan bir yangın göründü. Risaleyi yakmaya muvafakat etmemiş olan imamın evi yanıyor idi.

Bu kitap hakkında Cevdet Paşa merhum şu malümatı veriyor:

İlm-i tasavvufdan *Varidat*'ı dahi meşhurdur. Fakat İstanbul'da nushası kayıpdır. Zira asrımızda şeyhülislam olan meşhur Arif Hikmet Beyefendi bu kitabı nerede bulursa ucuz pahalı demeyip alır ve hissî olarak yakıp imha ederdi. Binaen aleyh İstanbul'da nushası kayıpdır. Fakir ona mutekid olan bir zatda bulup mütalaa etmiştim. *Fusus*'a taklid yollu yazılmış bir risaledir.*Kısas-ı Enbiya*, C XII, sene 1159.

27
ŞEYH BEDREDDİN'İN TARİH-İ VEFATI

Gâbe an kesreti kevnin likâi'l ehadi

Mürşidu ehli tarîkın seneden an senedin

Vâkafe'l hicreti kad kâle liecli't tarihi

Acelü'l vasli lehu ışk u dudu'l ebed

"Sened-i muttasıl ile ehl-i tarikın mürşidi olan zat-ı likay-ı ehadiyete mazhariyet arzusu ile kesret günyeden gaybuubet etti. Ve onun içün "vedûdün aşkı ona vuslat-ı ilahiyeyi ta'cil etti" diye tarih-i hicriyeye vakıf olan biri tarih-i vefatı tanzim etti."Son mısra ebced hesabıyla Şeyh'in tarih-i vefatı olan 823'ü erâe eder.

28
ŞEYH BEDREDDİN HAKKINDA SÖYLENMİŞ BİR MEDHİYE[122]

Ebşera zufirte bi neyli'l fadli . . .

Ve sırte ke'l bedri lâ tenfeku mes'ûden

Ebhâke rabbuke mimmâ künte tahzeru

Ve'r Rabbu ve'l Mustafa zâdeke temcîden

"Müjdeler olsun nâil-i fazl olmaya zaferyâb oldun ve bedr gibi daima mesûdsun. Hazer ettiğin şeyden seni rabbin kurtardı ve rab ve Mustafa senin mecdini tezyid ettiler."

[122] Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki *Teshil*'in kabında görülmüştür.

29
ZEYL

SOFYALI MERHUM BÂLÎ EFENDİ BAZI MÜLÂHİDE VE ZENÂDIKAYA PAYE-İ SERÎR-İ İ'LAYI ARZE ETTİĞİ SURETTİR.

Çün selâtîn namdâr ve havâkîn-i âl-i mukaddar fi nefsi'l emr hâfız-ı din ve hâris-i sünen-i seyyidi'l mürsel gâh ki habl-i metin, şer'i mübinde teâruz-u küffar ve mülahede-i bed kerdârdan nevan bir akide vaki ola binân-ı rumh-u Sinan ile ol akideyi hal etmek ve her vakit ki daire-i fasiha-i arsa-i İslam'da âmâl-i kabîha-i erbab-ı bed' ve küfr ve dalalden filcümle nokta-i tağyir bula Tığ-ı tiz ve hancer-i hunriz ile ol noktayı hakk edip (kazıyıp) gidermekserdar-ı zî kadr padişah ululemr olanlara lazımdır. Öyle olsa Şeyh Bedrneddin es-Simâvî el-maslub ve indellahi'l mağdub neslinden Çelebi Halife demekle meşhur bir kimse ki dâl ve mudıl ve muhtel ve muhıl serdâr-ı mülâhide-i bed kerdâr sırr-ı çeşme-i zenâdıka-i dalâlet âsar-ı kâtu' habl-i metîn, şer'i mübîn, râfi-i din-i delalet âyin-i sırr-ı leşker kemrâhan ve sırr-ı hayl-i ehl-i bağıy ve tuğyandır. Vilayet-i Dobrece ve Deliorman ahalisi bi ecmeahum la'netullahi aleyh şeyh-i mezburdan dest-i inayet getirip emrine itaat ve imtisal ve cân u dilden fermanına istikbal gösterip her gâh ki bir yere gelip cemiyet ve sohbet kıldıklarında meclislerinde şarap ve erbab-ı ihvan ve ahbab-ı pir ve cevan ve zenan ve gılman hâzırun olup şeyh-i kemrah hod-ı pirest badeden ..... ve

mest-i kadeh derdest-i nush ve pende âğaz ettikde serefrazlık edip cennetde şarap dedikleri şarap, bu şarap gamzda ve ferh-i bahşâdır. Ve kevser-i dünyadır ki leb-i dilber ve şeyhin kemalat-ı tabîbesi ve enfâs-ı kutsiyesidir. Ve huri dedikleri iş bu dünyadır ki sofra-i hakdır cemi' niam-ı ilahî bundadır. Umûr-u ahiret ulamâ-i rusum fehm ettikleri gibi değildir, durûb-u emsal idiğunden (gösterdiğinden) gafillerdir deyu nice hezeliyat ve mühmelat ve küfriyat söyleyip sakf-i ..... kim fena bulacakdır cve bu mülk sahibi mülkünden taşrada olacakdır belki insandadır. Her kim insanı bildi, hakkı bildi. Enelhak dediğinde ol fark-ı dalle müfsidin ve müridîn cümlesi el-hak deyip şeyh-i bî sedada sucud edip pîr-i men ve Hüda-ı men derviş-i dervişâne deyip şemalara püf deyip derûn-u zulmatda medd-i cünk biri cenk olup sedd-i şeriatı yıkıp Ye'cûc ve Me'cûc misal nice fesad ve fitneye bais ve nice sade dil ehl-i hevanın akidesi nâpaklığına sebeb olurlar ve bilcümle o sırr-ı halaka-i müfsidîn ve sırr-ı pence-i mülhidînin nokta-i vucudlarını sahife-i alemden hakk etmek gayret-i li dini'llahi'l metin ve hamiyyeti li şeri'llahi'l mübin farz-ı ayn ve belki ayn farzdır. Bâ husus emr-i padişahî ve ferman-ı şehinşahî ile bir camii bina kılınmıştır. Evkat-ı hamse edâ olunmadığından gayr-ı salât-ı cum'a dahi kılınmayıp .....hane olup mücerred kendilerine serâ perde-i a'ybpus kılmışlardır.Nean ki ol camii şerifin binası hasbeten lillah vaki olmuş ola **"Mine'n nasi men yettehizu min dûni'llahi endâden yuhibbûnehum ke hubbullah"** hasbihalleri vaki olmuştur. Ol kemrâhın hod-ı halifeleri cihanı tutmuştur. Nean ki ancak Dobrece vilayetine mahsus ola velhasıl padişah-ı zî kadr ve şehinşah-ı veliyyilemr

onlara vacip ve lazım ve ehem ve mühimdir ki **"Ya eyyühe'llezîne âmenû kûnû ensâra'llahi"** emrine samîmî dilden imtisal edip mahza ihyay-ı merasim-i şeriat-ı garra ve a'lây-ı kelimetü'llahi'l ulya bu mekule dalal ve ihtilale bais olanların muktezây-ı şer-i şerif üzere haklarından gelmesine emr-i şerif âl-i şân varid ola husu-u kazıyyenin vukûuna itlâ-ı tam ve yakîn-i tam olunmağın izhar-ı mâ huve'l hak olunup alâ vechi'l îcaz ve'l icmal havfen ani't tasdî' ve'l melal hamiyyeten ve gayreten lâ arzan ve marzan türâb-ı bab-ı saadete arz olundu. Bakî ferman dürr-i adlindir.[123]

TEZKİRE-İ MAHMUD HÜDÂÎ EFENDİ

Saadetlü ve devletlü padişahım hazretlerine arz-ı daime-i hakir ve kesirü-t taksir budur ki mezkur feth-i medayin karinesiyle ve kızılbaş takribi ile bir muazzam emri vardır beyan-ı lazım olmuştur. Ol emir de oldur ki merhum ve mağdurun leh Yıldırım Bayazıd Han (tâbe serâhu) zamanında onların Şeyh Bedreddin el-maslub indellahi'l mağdub bir şeyh zuhur edip *Varidat* adlı bir kitap telif edip içinde haşr-ı ecsadı ve eşrat-ı saatiinkar edip ilhad ve ibahat üzerine olup ahirü'l emr Dobruca ve Zağra kuralarında (köylerinde) riyazat edip orda olan avam ke'l hevamın kalblerini, akıllarını ve akaidlerini ifsad edip ehl-i sünnet ve'l cemaat mezhebine muhalefet edip ve selefiniz İslam padişahına bağı olup ol diyarda cemiyet edip ahirü'l emr düvülüp Sultan Musa merhum mağfurun leh Edirne'de olup İstanbul dahi henüz feth olunmamış idi, üzerine varıp mülhidin cemiyetin tefrik edip âhır-ı mülhid bazı müridları

---

[123] Kadim bir mecmuadan istinsah olunmuştur.

ile Siroz'a firar edip ahz olunup şer'ile ve kanun ile salb olunup bilfiil mezarı da ordadır. Ol andan bu ana gelince Bedri'nin beden-i habisi Balkan'ın öte yüzünde bes olunup daima ilhat ve ibaha üzerinedirler. Merhum ve mağfurun leh ceddiniz Sultan Süleyman (tâbe serâhu) zamanında Sultan Bayazıt zamanına gelince Dobrece'de celâlî zuhur edip hayli cemiyet ve fesat ve fitne olmak ol taifeden olmuş idi.

Dûceler demekle maruf olan köylerde ve her daim fesad kasdından hâlî değillerdir ve kızılbaş ile birdir. Mâtekaddümden mâbeynlerinde muamele ve muahedeleri vardır. Hatta orada olan sipahiler kızılbaş seferi oldukta onlara emr oldukta kimisi tımardan feragat etmiştir kimisi kılıncı mühürleyip gitmişlerdir. Tımar hatırı içün ere kılınç çekmeyiz, deyu asla içlerinde şeriat ve sünnet eseri yoktur. Müslümanlardan bir adam öldürmek kafir öldürmek kadar nice gaza bilirler rafizîlerdir. Menba-ı' fesad ve menşe-i fitnedirler, çokluk taifedir yer yer şeyhleri namında şeytanları vardır. Daima ihlal ve idlal üzerinedir. Ve yer yer eşik zaviyeleri vardır. Onlar dahi harabdır ve ol taifeye Simavnî derler. Zira ol mahalde şeyhlerine İbn Simavî der imiş, eşkare ve alaniyete ashab-ı çıhâr-ı yâre tan ederler ve eşik taifesi ve onların habâsiyeti vasf olunmaz. Her daim kızılbaşın zuhur u intişarın temenna ederler idi. Elhamdülillah aski oldu. Ve halen hak oncalar olmaz gene fırsat ..... derler imiş, bu makule râfızdır ve melâhiddir ve zanâdıkadır, fırsat esirleridir. Çünkü gayret edip kızılbaşı böyle ettiniz, cihad-ı ekber ve gazay-ı izhar oldu, devletiniz ve ömrünüz ziyade ola, gaza ve cihad tamam olsun. Bu taifeyi yoklamak çokluk taifedir.

Yoklamaktan bu uslubda ola riâya ve berâya gürülmeye heman sancakta ve kadılıkta olan kal'aları ..... şer-i şerif ile içlerinden ref ola ve her köye birisini imam nasb oluna, talim-i ilim ve sıbyan ve nisvan ve zekeran eyleye ve eşik tekiyelerin de yoklana ve teftiş oluna. Sebb-i ashab ve tan-ı çihâr-ı yar ve nâmakul vasıflarını ihtiyarlarıyla terk edip sünnet ve şeriat üzerine olurlar ise .... ref oluna ve münasıp ne ise görüle, bu taifenin bazı ahvalin ve kabayıhın Hızır Paşa kulunuz bulur, tamam istifsar oluna. Bu iki taifenin kabahati diller ile şerh olunamaz, icmaleni'lamdır, tafsil de olunur. Zira duacınızorada baba da (?) oldum ol taife ile azim kıssamız olmuştur. Dahi anda olan meşayih ve ulema ve suleha-i ehl-i İslam bulur ve oracığı da temiz etseniz tamam olur idi.

Müstakim kimseler gerekdir dünyasın ..... ihmal ederse hiç faidesi yoktur. Hemen lillah fillah olmak gerektir. Çok nesne değildir, bir kaç ruus yoklanacak , reâya islah olunur, feth-i kura (köyler) ve'l medayin âsarı ve esrarı tamam zuhur ederdi. Ve sair ulema ve meşayihdan ve umeradan sual olunsa ol taifenin ne ettigin bilirler, Kur'an'ı münkerlerdir. Ve şeâir-i din-i İslamı bilkülliye ref etmişlerdir. Namaz kılanı ve oruç tutanı ve Kur'an'a riayet edeni katl ederler. Çıhâr-ı yarın intikamın cihet-i şarktan aldınnız cihet-i garbiyede olana göre farz lazımdır. Bu kolaydır zira memleket-i İslam içindedir. Hemen bir şeyhleri ahz olunsa şer'ile siyaset olunsa ol tamam şayi' olsa kalan şeytanları karar edemeyip firar etmeleri mukarrerdir. Hızır Paşa kulunuza sual olunsun ve sair ol vilayette beyler ve kadılar olan kulunuza sual olunsun. Vasf olunandan bin mertebe ziyadedir. ..... ol Şeyh Bedri'nin bedr-i mebsûsi

kam' ve kal' olunup diyar-ı şarkda sünnet ve şeriat birûz-i bes ettiğiniz gibi oralarda da bes ve neşr olunup hayat ve imaret ola. Ve's selâmu aleyküm evvelen ve ahiren, zâhiren ve bâtınen.[124]

[124] *Tezâkir-i Hüdâî*, Umumi Kütüphane, numara 3497.

30
ŞEYH BEDREDDİN'İN BAKIYYE-İ 'IZÂMI

Edirne vilayeti mübadele reisi Siroz eşrafından Ferid Rasim Bey namında bir zat ve refekasının Siroz'da metfun bulunan Şeyh Bedreddin'in bakıyye-i ı'zâmı son kafile-i muhacirîn ile Siroz'dan çıkarıp beraberlerinde İstanbul'a getirmiş oldukları *İkdam*'ın 11 Rabiyyü'l âhir 1343 ve 9 Teşrîn-i sânî 1340 tarih ve 9914 numaralı nushasında görülmüş idi. Edirne'de iskan edilmiş olan bu kafile-i muhacirîn Şeyh'in elyevm İstanbul vilayeti umur-u diniye müdüriyetinde bir sandıkca derununda mahfuz bulunan bakıyye-i 'ızâmını Edirne'ye defn etmek istiyorlarsa da Bursa ve İstanbul'da dahi defnini arzu edenler olmakla keyfiyetin Diyanet İşleri Riyaseti'ne yazılmış olduğu müstahberdir.

SİMAVNE KADISI OĞLU ŞEYH BEDREDDİN'E DAİR BİR KİTAP*

(MENAKIB-I BEDREDDİN)

1925'de Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin üzerine bir monoğrafi çıkarmıştım. O yıldan beri Şeyh Bedreddin'e ait gördüklerimi topluyordum. Bu topladıklarımdan başka birde *Menâkıb-ı Şeyh Bedreddin İbn Kadı İsrail* adlı şimdiye dek bilinmeyen 2500 beyitlik bir kitap elime geçti. Bu kitap beşyıl önce Tekfurdağı'ndan İstanbul'a getirilmiş ve bunu alan sahaftan sayın arkadaşım Muallim Bay M. Cevat satın almış idi. Kendileri lütfen bana o zaman bunun bir kopyasını çıkarmama musade etmişler idi. Bu kitap 140 sahifedir. Her sahifede 19 beyit vardır. Eni ve boyu 21x15 dir Sonunda yazılış tarihi yoktur. Bir kaç yerinde, sahife kenarlarında "Vakf" yazılı olan bu kitabın başka başka yerlerinde "Hadimü'l fukara ve'l mesâkîn zaviyedâr Şeyh Bedreddin Hüseyin Ankaravî" diye okunan bir mühür vardır. Kabının bir yerinde de "Medine-i Siroz'da konulup

---

* Türkiyat Mecmuası, C III,1926-1933, s. 133-256

dergah-ı Şeyh Bedreddin vakfıdır" ki bunlardan bu kitabın Tekfurdağı'na Siroz'dan getirilmiş olduğu anlaşılıyor. Sonunda **hakîrî** mahlaslı Şeyh Bedreddin'in dervişlerinden birinin şeyhi hakkında otuz beyitlik bir medhiyesi vardır.

O tarihten şimdiyedek Şeyh Bedreddin'e ait gördüklerimizi ve bu menâkıbnamenin tahlilini aşağıya doğru sıra ile yazıyoruz:

Şeyh Bedreddin'e ait gördüğümüz maddelerden biri Fatih'deki Millet Kütüphanesi'nin Carullah Veliyyüddin Efendi kısmında 1055 numaralı *Hakîkatü'l hakâik Keşfu Esrâri'd Dekâik* adlı *Varidat* şerhinin son taraflarındaki üç fetvadır ki bunların birincisi Şeyhulislam Ebussuut Efendi tarafından ve ikinci ve üçüncü Hoca Ali adlı bir kimse terefından verilmiş, onlar da şunlardır:

Şeyh Bedreddin ehibbasından bir taife avretleri ve oğlanları ile bir yere cem'olup şurb-i hamr idüp şeyhleri adına olan cahil mezbur şeyhin türbesi için Kabe budur diyüp okumak yazmak nedir, ilim bizim batın ilmimizdir diyüp, mezburlar dahi tasdik edip bu makule şer'-i şerife muhalif nice akval ve ahvalleri olup yanlarında olan Sünniler akval ve efalellerinden kemal-i mertebede müteezzi olsalar zeyde ve mezburlara ne lazım olur. Beyan buyrula. el-Cevap: İlhadları izhar olunup katlolunurlar. Ketebehü Ebussuud el-Hakir (ufiye anhü).

Şeyh Bedreddin Simavi, ki Varidat sahibidir, tekfir etmeyüp lanet etmeyen kafirdir, diyen zeyde şer'an ne lazım olduğu beyan buyrulup müsab oluna. el-Cevap: Anın

müritlerinden olan kafirdir demek lazımdır. Sair kefere gibi amma adın anmayıp lanet etmeyüp kendi halinde müslüman kafir olmaz. **HOCA ALİ (UFİYE ANHÜ)**

Simaviler taifesinden bir taife şürb-i hamr edip biri birinin hatunlarına icazetleriyle tasarruf etseler şer'an mezburlara ne lazım olur, beyan buyrulup müsab oluna. el-Cevap: Katl lazımdır. **HOCA ALİ**

Bedreddin'e ait bulduğum ikinci vesika da Nuruosmaniye Kütüphanesi'ndeki 4905 numaralı Dürretü Taci'r-Rasail ve Gurretü Minhaci'l-Vesail'dir ki bunda (vr. 30[a]), müellifi Abdurrahman Bastami (845'de sağ idi) Sayhatü'l-Bum fi Havadisi'r-Rum adlı eserini 816'da Akşehir'de Ferruh Şah Medresesi'nde yazdığını ve aynı yılda Edimebolu/Edirne'de bu eserini kendisinden Şeyh Bedreddin'in okumuş olduğudur.

Biz, Şeyh Bedreddin'in Abdurrahman Bestami ile münasebetleri olduğunu bu vesikadan dolayı önceden bildiğimiz için Bursa'da çıkan Yeni Fikir'in (1932) birinci teşrin, altıncı gün nüshasında "Bir Buluş" başlığıyla pek sayın Bay M. Şemseddin'in yazmış olduğu yazıda Kasapbaşı mezarlığında Şeyh Bedreddin'in oğlu Ahmet Paşa'nın mezar taşını Abdurrahman Bestami'nin oradaki kabri yanında bulunduğunu bildirmesini tabii karşılar gibi olduk.

Burada bulunmuş olan mezar taşının bir yüzünde "tüvüffiye Ahmed Paşa b. Şeyh Bedreddin İbn Kadı Simavna", öteki yüzünde de "rahmetü'llahi aleyh li-şehri

Cemadiye'l-ahire sene erbe'atin ve selasine ve semanimie" yazılı imiş.

Bunlardan başka Bursa'da Ulu Cami Kütüphanesi'nde 13 numaralı bir Siraciyye şerhinin içinde şimdiye dek hiç bir müellif tarafından söylenmeyen fıkıhtan bir eserini buldum. Bu eser (adadi mesaile dair bir risale) denilerek başka bir kimse tarafından bir ad takılmış ise de eserin asıl adının ne olduğu belli değildir.

Şeyh bu eserini: "iki kimsenin bir ayin üzerindeki davalarının kaç şekilde tasavvur edilebileceği" hakkında yazmış ve bunun 7670 şekilde tasavvur olunabilceğini gösterir bir şemasını yapmıştır.

Şimdi sıra makalenizin başlığı olan kitaba geldi. Bu kitabı hiç bir tarafına ilişmeyerek olduğu gibi tahlil edelim:[1]

Ömrü hakka sarf idenin ey hümam

Kapusunda bu Halil olsun gulam

demesinden bu menakıbı yazanın adı Halil olduğu anlaşılıyor.

Bu kimsenin Şeyh Bedreddin'in oğlu Şeyh Beşa denilen İsmail'in oğlu olduğu da şu:

Dedi Halil bin İsmail bin Şeyh

Cedde tarih[2] ***innehû meczûbun hû***

---

[1] Bu kitabın dil itibarıyla pek büyük bir ehemmiyeti vardır.

beyitinden çıkıyor.

Bu menakıbın içindeki haberlerin şeyhin kendisinden işitilen haberler olduğunu ve niceler şeyhe menakıb yazmışlar ise de onların havada gezmiş olduklarını dahi şu;

Bu menakıb içre ne kim söyledim
Şeyhten işidileni nakledeyim
Nicelerer şeyhe menakıb yazdılar
Yazdılar amma havada gezdiler

beyitlerde okuyor ve aynı zamanda bu menakıbe gelinceye dek şeyhe ait bundan önce bir kaç menakıb yazılmış olduğun dahi öğreniyoruz.

Bu kitapta Şeyh Bedreddin Mahmud'un babası olan Kadı İsrail'in babası Abdülaziz'in Selçuk oğullarından Alaaddin'in neslinden olduğu söyleniyor. Fakat bu Alaaddin'in *Şakaik*' de olduğu gibi üç Alaaddin'den hangisi olduğu açıkça söylenmiyor.

Bu Abdülaziz'in bu kitapda: Mevlana'ya erişmiş ve onun ölümünden sonra Hüsameddin Çelebi'ye hizmet etmiş olmasına bakılırsa bunun sonuncu Alaeddin olması gerekir.

Guya bu Abdülaziz'in ceddi Bağdat'da Cengiz elinde ölmüş ve ondan sonra bunlar Anadolu'ya gelmiş ve Abdülaziz Konya'da doğmuş idi. Selçukoğullarından olan

---

2 Şeyhin asılması 823'tedir. Buradaki tarih ise 819 oluyor.

bu kimsenin ataları Selçukoğularına vezirlik ederlermiş[3] amcası? padişah olunca bu? Bağdat'a kaçmış ve Mu'tasım (Musta'sım olmalı) kendisini okutmuş ve büyük bir alim olduktan sonra onu kendisine şeyhülislam etmiş. Nasır-ı Tûsî (Nasıreddin Tûsî olmalı)'yi İbn Hacıp ile kendisi mübahesede yenmiş olmasıyla Hülagü'nun oğlu? bunların her ikisini de öldürmüş idi[4].

Abdülaziz her gün kafirler ile savaşta bulunur ve hangi savaşa giderse kafirleri mutlaka yener idi. Yüz yaşından artık yaşamış olan bu kimsenin Abdülmümin[5] ve Fazıl Bey adlı iki kardeşi ve başına ak sarık sardığı için Delbentli İlyas dedikleri kız kardeşinin oğlu ve kız kardeşinin kızından gelen Hacı İlbeyi ve Gazi Ece ve bunların ataları Haşim ve kendi oğlu İsrail olmak üzere yedi arkadaşı ile beraber Şehzade Süleyman Paşa ile Rumeline geçmişler ve Süleyman Paşa az zaman içinde çok yerler almış ve sonra atından düşerek ölmüş ve Bolayır'a gömülmüş idi. Murad Hüdavendigar Malkara'da bunlar ile buluşmuş ve bunların her birini bir tarafa göndermiş idi. Hacı İlbey Burgaz ve Abdülaziz ile Abdülmümin Dimetoka taraflarını almağa gitmiş idiler. Bu iki kardeş Dimetoka çevresinde Deflsoka

---

3 *et-Tabakâtü's Seniyye fi Terâcimi'l Hanefiyye*. Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi, Numara 1609; Cenâbî Tarihi, Nuriosmaniye Kütüphanesi, Numara 3099'da dahi "Şeyhin ecdadından birinin Selçukoğullarına vezirlik ettiği" yazılıdır.

4 İbn Hacip tabiî ölüm ile İskenderiye'de ölmüştür.

5 *Şakâik*'de dahi Bedreddin'in babası Kadı İsrail'in amcası Abdülmümin adlı bir kimse geçmektedir.

adını taşıyan ve sonra Türkler tarafından Yakup Bey denilen bir köy elde etmişler idi. Bunlar bir gün bu köyden Dimetoka üzerine yürümüşler ise de dönmeğe mecbur olmuşlar ve Gaziler Kayası diye ad verdikleri kayanın dibindeki yoldan Abdülaziz at sürerken pusudan çıkan kafirler kendisini yakalamış ve kardeşi Abdülmümin'in ve başkalarının gözleri önünde bunu diri diri şişte çevirmiş ve sonra laşesini suya atmış idiler. Ertesi günü suda bulunan cesedini gaziler sudan almış ve götürüp köye gönmüş idiler. Bu Abdülaziz İsrail'in atası ve Abdülmümin'in kardeşi idi. Bazılarınca bu da İsrail'in atası diğil amcası idi. Lakin meşhur olan atası olmasıdır.

Bu vakadan sonra Tagür[6] koltuğunu kabartmış ve Burgaz üzerine gelmiş idi. Hacı İlbeği Dimetoka'yı aldı. İsrail Dimetoka dağlarında dolaşırken Tagur'un askerlerini görüp bunları diri diri elde etti. Ve İsrail ve amcası Abdülmü'min bunları öldürmek istediler. Bunların içinde olan tagür'ün kardaşı kendilerin öldürmiyecek olurlarsa kendilerin Dimetoka kalesini teslim edeceğini söylemesi üzerine kale Hacı İlbeyi tarafından zabtedildi. Bundan sonra Gazi İsrail üçyüz kişi ile bir kale üzerine yürüdü ve kalinen Ban'inin ve çoluk çocuğunu kaçarken yakaladılar. Bunların arasında Ban'ın bir kızı da var idi. Gazi İsrail bu kaleye yanındaki arkadaşlarından seksen kişi ile bir subaşı bıraktı. Ve kendisi kalan arkadaşlarıya birlikte Burgaz'e döndü. Bu; alim olan Gazi İsrail elde edilen ganimetlerin

---

6 Tekfur: Ermenice'de padişah demek olduğu söylenilmektedir.

azını ve çoğunu gaziler arasında üleştirdi. Ve Ban'ın kızını kendine alakoydu ve buna Melek diye ad verdi.

Bundan 790'da Mahmud/Şeyh Bedreddin doğdu ki, o zaman daha Edirne alınmamış idi. İsrail'in bu oğlundan başka birkaç oğlu daha oldu. bunların içinde alim olanları, olmayanları var idi. Bu kadını akrabasından 100 kafir dahi islam dinine girmiş idiler. Kadı İsrail her gün bunları yedirir içirir idi. Kadı İsrail durduğu kalenin adı Semaviye/Semavene idi. Bu kalenin kilisesini kendine ev yapmış idi. Semaviye köyünde her gün zırh ile, silah ile çıkıp akşama dek çift sürer idi. Edirne alınınca Kadı İsrail buraya yerleşti. Ve burada oğlu Mahmud/Şeyh Bedreddin'e Kur'an okuttu. Sonra Molla Yusuf adlı bir fakihten ders aldı ve Şahidî'den Kur'an'ı ezberledi. Atası öldükten sonra kendisine ders okutabilecek kimse kalmamış idi. Atasının amcası Abdülmümin'in oğlu olduğu söylenilen Müeyyed kendi atası Abdülmümin ile hacca gittikleri vakit Şam'da görmüş olduğu alimleri Mahmud/Şeyh Bedreddin'e söylüyor idi. Bu Müeyyed, Mahmud/Şeyh Bedreddin'den daha yaşlı idiyse de Mahmud/Şeyh Bedreddin bundan daha alim idi. Mahmud/Şeyh Bedreddin yirmi yaşına girmiş idi. Bursa'da atasından ders okumakta bulunan Musa Çelebi/Kadızade-i Rum, Mahmud/Şeyh Bedreddin'in adını işitmiş, kendisiyle buluşmaya arzu çekmekte bulunmuş idi. Mahmud/Şeyh Bedreddin dahi bununla görüşmek diliyor idi. Murad Hüdavendigar Bursa'dan Edirne'ye gelmiş ve yanında Bursa kadısının (adı Mahmud'dur; kendisinine Koca Efendi de denilir idi) daha birlikte getirmiş ve bununla beraber Musa Çelebi/Kadızade-i Rumi dahi

Edirne'ye gelmiş idi. bunlar Edirne'de altı ay kelam okudular. Sonra yaz gelince Bursa'ya dönüş oldu. Mahmud/Şeyh Bedreddin bunları uğurlamaya çıktı. Ve bunlar ile bir gece yolda yattı. Ve bunlar ile birlikte Bursa'ya gitmek istediyse de "Şimdi sefer vardır. Sen şimdilik yine Molla Yusuf'tan oku... Seferden sonra Müeyyyed ile Kaplıca Medresesi'ne gider, ders okursun..." diye kendisinin Bursa'ya gitmesine mani oldu. [Kim?] Bunun üzerine Mahmud/Şeyh Bedreddin Edirne'ye döndü. Sonra Mahmud/Şeyh Bedreddin Bursa'ya geldi ve Kadızade-i Rumi'nin atasından [*Şakaik*'e göre Koca Efendi, Kadızade'nin atası değil, atasının atası idi]. Bir yıl Musa Çelebi ile beraber ders aldılar. Sonra Koca Kazasker her ikisine Konya'ya gitip burada İlm-i Nücüm'da mahir olan ve Teftazani'nin çıkraklarından bulunan Feyzullah'tan mantık okumak için izin verdi. Bu, biri Bursalı ve biri Edirneli olan iki genç burada bir yıl Feyzullah'tan okudular. Ve aynı zamanda kendisinden İlm-i Nücum dahi öğrendiler. Bu arada Feyzullah'ın ölmesi üzerine Mahmud Çelebi/Şeyh Bedreddin ile Musa Çelebi biri birinden ayrıldılar. Musa Çelebi Semerkant'a Mahmud Çelebi/Şeyh Bedreddin de Mısır'a gittiler. Musa Çelebi Maveraunnehir'e gidip Belh'e indi. Şahruh kendisini mektupla davet etti. Ve gelip Uluğ Bey'e hoca oldu. Musa Çelebi her zaman Uluğ Bey'e Mahmud Çelebi/Şeyh Bedreddin'i medheder idi. Mahmud Çelebi/Şeyh Bedreddin o zaman Camu'u'l-Fusuleyn'i yazmış idi. Uluğ Bey'in bir taciri Mısır'a gelmiş ve mücellid dükkanında bu kitabı görmüş ve hemen bunu parça parça bir kaç yazıcıya vererek bir ayda yazdırmış ve alıp hana

götürmüş idi. han bu kitabı alimlere vermiş ve alimler de bunu medreselerde okutur olmuşlar idi.

Mahmut Çelebi-Şeyh Bedreddin'in Kadızâde-i Rûmî'den ayrılıp Mısır'a gelmesine sebeb Hacı Paşa'nın ve Seyyit Şerif ve Abdüllatif'in burada bulunmaları idi. Bunlarile buluşmak ve onlardan ve Mısır'daki başka alimlerden okumak ve arap dilini iyice öğrenmek istiyor idi. Kendisi daima meclislerde dil bilmeninilmin yarısını elde etmek demek olduğunu söyler idi. Mahmut Çelebi - Şeyh Bedreddin Müeyyed ile birlikte Konya'dan kalkıp Şam'a geldikleri vakit buralarda taun bulunduğundan Kudüs tarafına döndüler, Kudüs'e bir iki konaklık yerde önlerine haramiler çıktılar. Haramilerin başı Halep yolundan Şam'a dek Şeyhe-Bedreddin'e yoldaşlık etmiş ve Şeyhin lütfunu görmüş birisi olduğundan Şeyhi görünce atından inip Şeyhle kucaklaşmış ve Şeyhin altına at çekmiş idi. Bunlar Kudüs'e gelmiş ve Mescid-i Aksa'da mekan tutmuşlar idi O zamanda orada ders okutan bir çok alimlerin derslerini dinlediyse de bunların içinde yalnız Askalânî'yi beğendiğinden bundan altı ayda *Sahihayn*ı okudu. Bunlar burada parasız kalmışlar idi. Ali Keşmirî denilen bir bey bunların hallerinden ve Şeyhin atasının alim bir kişi olup kendisinin Selçukoğullarından bulunduğundan haber almış olmakla Şeyhi evine çağırdı ve evinde arap alimler ile Şeyh arasında mubahaseler geçti ve Şeyhin ilmine hepsi hayran kaldıklarından, bu bey Şeyhi yanına alıp kendisine bir ev verdi. Ve bu bey ile sonra Mısır'a geldi.

Şeyh Mısır'a geldiği tarihte padişah Berkuk idi. Bu Ali Keşmirî ile bir eve indiler. Ertesi cuma günü camiye

gittikleri vakit kendisinin önce salah ve kemalini işitmiş olanlar ve Rumlular ve oraya Rum diyarından gelmiş bulunan alimler bu Mahmud-u Rûmî-Şeyh Bedreddin'in etrafına toplandılar. Görüşüp biliştiler. Halk dağıldıktan sonra alimleri o bey-Ali Keşmirî evine topladı ve bulara ziyafet verdi. O tarihte Mubarek Şah dersiâm bulunuyor idi. Seyyid Şerif kendinden okuyor idi. Mubarek Şah Mahmud-ı Rûmî ve Seyyid Şerif'i davet itti. Bu iki kimse arasında açılan bahis ve münazara sabaha dek sürdü. Mubarek Şah, Mahmud-ı Rûmî'nin ilim ve faziletine hayran oldu ve talebesine bunun gibi olmalarını söyledi. Beş kimse kendileriyle ders okur ve bahs-i münazarada bulunurlar idi ki bunların beşi de Mısır'a ün salmışlar ve ve kitap tasnif etmeğe kudret kazanmışlar idi. Mubarek Şah hacca gittiği vakit Şeyh Bedreddin'i de birlikte götürmüştü. Bunlar Recep'de yola çıkmışlar idi. Gemileri fena rüzgarlara açık olan Turan adası önlerinde battı. Her nasılsa karaya çıktılarsa da aç ve açık kaldılar. Sonra gelen bir kaç gemidekiler bunları aldılar ve hep birlikte Cidde'ye eriştiler. Cidde'den Mekke'ye varıp Zeylâî'nin evine indiler. Şeyh Bedreddin Mahmut burada da Ebu Zeylâî'den ders okudu. Hac zamanı olunca hac kafilesinin beyi olmuş olan İbn Keşmirî Mekke'ye geldi. Şeyh Bedreddin burada da İbn Keşmirî ile buluştu. Ve hacdan sonra beraber Medine'ye geldiler. Ve oradan da Kudüs'e gittiler. Burada bir ay durduktan sonra Mısır'da Ekmel'in *Hidaye* okutmağa başlayacağını Seyyid Şerif kendisine mektupla bildirmesi üzerine Kudüs'ten Müeyyed ile birlikte Mısır'a geldiler. Seyyid Şerif ve Hacı Paşa ile buluştular. Ve Şeyh Ekmel ile tanıştılar. Bu tarihte Seyyid Şerif kırk yaşını doldurmuş,

Şeyh daha otuzunu bulmamış idi. Bunların içinde en meşhurları Şeyh ile Seyyid Şerif idi. Kalan ders şerikleri Hacı Paşa, Sultan Şah ve Abdüllatif Hindî idiler. Ders okunurken edilen bahis ve münazaralarda galebe Şeyh de kalıyordi. Bunlar hususuyle Şeyh Berkuk'ün kulağına gitti. Berkuk bunları sarayına davet etti. Berkuk'ün oğlu Ferec, Şeyhi görmüş ve Şeyhten okumak istemiş olduğundan, Şeyh ona hoca olmuş idi. Ferec, Şeyhten iki üç yıl okumuş idi. Şeyh bu sırada kitap telifine kalktı. Ve *Fusulu İmâdî* ile *Fusulu İstiroşnî*'yi toplayan *Camiu'l Fusuleyn*'i yazdı.

"Rivayet olunur ki Hazret-i Şeyh Bedreddin tasnif-i kitap etmeğe izin aldıkta yirmi beş yaşında idi. Bu Seyyid Şerif kırk yaşını mütecaviz idi. Naklolunur ki Hakk Teala Hazretleri öyle akl-ı selim ve tab'ı müstakim ve selamet-i sabr vermiş idi ki kimse mübahasede ilzam etmek vaki olmamıştır derler ve dahi telif ettiği kitapları beyandır:

Evvela *Maksud*'a *Ukûdu'l Cevâhir* nam şerh yazmıştır.

Evvela Letâifu'l İşarât ve *Camiu'l Fusulen* ve *Teshil* ve *Tefsir-i Nurî'l Kulûb* ve *Varidat* ki ilm-i tasavvufta meşhurdur. Bunları telif etmiştir. Ve bir Türkî kitap dahi tarikat ahvaline söylemiş idi. Ve *Dav'* a dahi şerh yazmıştır, ismine *Çırağu'l Futuh* derler. Hazret-i Şeyhin telif ettiği kitaplar kırk sekiz pare derler ve lakin biz birkaçını zikrettik söz mutavvel olmasın diye"[7].

---

[7] Rivayet oulunur ki den burayadek nesirler *Menakıp*'dan aynen alınmıştır.

Acem diyarından Hoca Ahmed adlı bir tacir gelmiş Musa Çelebi-Kadızâde-i Rumî'en mektup getirmiş idi. Şeyh bu kimseye bir çok iltifat etmiş ve *Câmiu'l Fusuleyn*'in bir nushasını bununla Kadızâde'yi göndermiş idi. Berkuk Şeyhi bir gün sarayına davet etmiş idi. Şeyh Hüseyin Ahlatî dahi davet edilmiş idi. Davetliler arasında *Mesnevî*'ye şerh yazan İbn Haşim ve başka şeyhler var idilir. Bunların içinde Berkuk'ün şeyhi olan Seyyid Hüseyin Ahatî hepsinin ulusu idi. O günün gecesinde zikr ve tevhid edildi ve sonra Şeyh Bedreddin okunan Kur'an-ı Kerimleri tâ sabahadek şerh ve tevil eyledi. O gece Berkuk bunların hepsine türlü türlü ihsanlar verdi. Şeyh Hüseyin Ahlatî'ye ve Şeyh Bedreddin'e iki kız kardeş Habeş cariye verdi. Bunlardar Mariye'yi Ahlatî'ye ve Cazibe'yi Şeyh Bedreddin'e verdi. Mariye'den Mir Hasan ve Cazibe'den kurban bayramı gecesi İsmail doğdu. Cazibe İsmail'i doğurduğu zaman büyük kardeşi Mariye bunu görmeğe gelmiş ve o günün gecesinde orada kalmış idi. Mariye Şeyh ile o gece yüksek bahislere girişti. Kocası Şeyh Hüseyin Ahlatî'den uyanmış olduğundan bu Habeş cariyenin yanında Şeyh gülün yanında diken gibi kalmıştı.

Şeyh dahi burada tanrının cezbesine tutulmuştu. Ve cezbeye tutulduğu günün ertesi günü İmam-ı Şafiî'nin türbesine gidip bir çok ağladı ve burada haktan dilekler diledi. Oradan dışarı çıktı, nereye gideceğini bilmiyor idi. Yalnız nerede olursa olsun Seyyid Hüseyin Ahlatî'nin yüzünü görmek istiyordu. Bir yere girip abdest aldı ve yolda gidirken neyler çalınan ve semalar edilen bir yere rastgeldi. Şeyh dervişlerin ahvalinin münkir olduğundan

orada gördügü Hanefi mezhebinde bulunan kimseleri ney dinlemekten alıkodu. Kendisi sufilere aşırı derecede muhalifti. Hepsini tekfir ederdi. Bu hususta kendisine karşı koyacak ve önüne çıkacak kimse yoktu. Fakat bu cezbeye düştüğü günlerde Şeyhuniye'deki odasına uğramıyordu. Bu sırada Seyyid Hüseyin Ahlati'yi buldu ve kendisinin dervişi oldu. Ve üstündeki ağır libasları çıkarıp kıldan bir aba giydi ve elinde ve avucundakileri şuna buna verdi. Ve kitaplarının hepsini Nil'e döktü. Ve dünyaya veda ile vecd ve semaa düştü. Bir gün sokakta düşük kendinden geçmişti. Kendisini alıp hanigaha götürdüler. Şeyh Hüseyin Ahlati Bedreddin'in kitaplarını nil'e attığını ve bu vecdi ve istiğrak alemlerine düştüğünü görüp işitince Şeyh Hüseyin Ahlati dervişlerine Bedreddin'in berdan edilmesi niyetiyle etrafında ayak üzeri zikir etmelerini emreyledi. burada Sultan Berkuk dahi vardı. O gün ve o gece zikir sürdüler. Ertesi günü sabah namazından sonra Berkuk sarayına gitti. Ve dervişlere ve Şeyh Hüseyin'e in'amlar ve ihsanlar eyledi. Ve Şeyh Bedreddin'e de nadir kitaplar verdiyse de Şeyh Bedreddin kendi kendinden geçmiş ve kendiliğinden soyunmuş olduğundan çok zaman bunlara el sunmadı.

Mısır'da bulunan rumiler şeyhin bu hallerini atasına haber vermek için Müeyyed'i Rum'a gönderdiler. Müeyyed yola çıktı ve gele gele Gelibolu'ya geldi ve burada hatibin evine kondu. Şeyhin atası, oğlunu merak etmekteydi. Oğlunun derviş olduğunu ve cezbeye düştüğünü duymuş ve bundan dolayı Hakk'a hamd ü sena etmekte bulunmuştu. Şeyhin atası oğlunu Mısır'dan alıp getimesi için Şehne Musa adlı bir kölesini Mısır'a göndermişi. Şehne Musa dahi

Gelibolu'ya geldi ve burada hatibin evinde Müeyyed'i buldu. Bir birini nice yıllardan beri görmemiş olduklarından ağlaşıp koklaştılar. İki gün oturduktan sonra Şehne Mısır'a gitti ve Müeyyed Edirne'ye geldi. Ve şeyhin atasına oğlunun sıhhat haberini bildirdi.

Şehne Musa'ya gelince: Bu kul Şam'a geldiği vakit Timur ile Mısırlılar arasında savaş vardı. Şehne Mısır ordusuna katılmış ve savaşa girmişti. Timur Şam üstüne gelirken Mısırlıları bir ovada yenmiş ve Mısırlıların ölenleri ölmüş ve kaçanları kaçmıştılar. Şehen dahi kaçanlar arasınad idiyse de atı durduğundan dağdaki bir kayaya arka verererk kılıcını çekip durdu. Üzerine gelen dört kişi ile uğraşıyordu. Çok bahadır olan Şehne bunlardan ikisinin leşlerini yere serdi. Ve tekrar atına binip meydana at sürdü. Timur'un kendisi her hasılsa bunu görmüş ve ne yapacağını seyretmeye başlamıştı. Sağ ve sola göz açtırmayan Şehne'nin üzerine her taraftan kargı uşuşdurdular ve kendisini atından inmeye mecbur ettiler. Şehne yine arkasını bir kayaya vererek savaş etmeye devam başladı. Timur ölmeden hemen Şehne'yi kendisine getirmeleri için çavuşlar gönderdi. Çavuşlar yetişmeden önce kendine bir ok değdi. Timur Şehne'ye ok atanın hemen başını vurdurdu. Şehne dahi Timur'a doğru tenindeki ok ile yürüdü. Ve o halde kendisine dua ediyorken takati kalmayıp yüzü üzerine yere düştü. Timur'un emriyle kendisi tedavi olunmak üzer otağa götürüldü ve teninden ok çıkarıldı. Şehne'nin aklı başına gelince su istedi. İçecek sanarak suyu vermediler. Şehne suyu içmek için değil abdest almak ve namaz kılmak için istediğini söyledi.

Alimlerin kendisine teyemmümle namaz kılmasını söylemes üzerine Şehne teyemmüm ederek namazını kıldı. Timur bunun halini işitmiş olmakla kendisini görmek ve Yıldırım Han'dan haber almak istedi. Eşik Ağasını gönderip Şehne'yi huzura aldı. Ve yaralı ve zayıf olduğundan kendisine oturmağa izin verildi.

Şehne kendisinin Kadı İsrail adlı bir alimin, bir savaş erinin kulu olduğun ve Mısır'da büyük bir fakih olan bir oğlu bulunduğunu ve onu almak için Mısır'a gidiliceğini ve aynı zamanda Yıldırım Bayezid'in onun için bir medrese yaptırdığını ve onu görmek istediğni söyledi. Timur Şehne'yi Mısır'a göndereceğini vadetti. Timur ile Mısırlılar arasında barış olduktan sonra Timur Şehne'yi Mısır'a gönderdi. Şehne Mısır'a geldi ve şeyhi bir kıl aba içinde gördü ve ağlayarak kendisine sarıldı. Şehne şeyh ile beraber şeyhin odasında birkaç gün oturduktan sonra şeyhi atasına götürmek istediyse de şeyh bulunduğu halde gitmek tarafına yanaşmadı. Şehne yalnız başına olarak gelip şeyhin atasına olup bitenleri haber verip şeyhin atası, oğlununun, vaktinin Bayezid'i olması için tanrıya dualarda bulundu.

Şeyhin Mısır'da günden güne cezbesi artıyordu. Şeyhi Hüseyin Ahlati, Bedreddin'in tabiatına yubusetin galebe etmesinden korktu. Ve nabzını tututp nabzının hen yana oynayışından tıp ile tedavisinin mümkün olamayacağını gördüğünden bir müddet seyahate çıkmasını gerek buldu ve günlerce kendisine elma şerabıyla öküz dili içirdi. Ve hava tebdili içi meşrıka gönderdi. O tarihte yine Timur karışıklığı vardı. Şeyh dolaşa dolaşa Tebriz'e geldi. Timur oğlunun ölüsü Rum'dan Tebriz'e getirilmişti. Burada ölüyü

Sultaniye'ye götürürler iken şeyhi tanıyan birkaç acem kendisini görüp Cezerî'ye tanıtmışlardı ki acemler Rum diyarında bulunmuşlar ve Cezerî ile birlikte Rum'dan İran'a gelmişlerdi. Bunlar şeyhi de alıp Sultaniye'ye gitmişler ve ölüyü gömdükten sonra Tebriz'e dönmüşlerdi. Timur Tebriz'e dönmüş ve bir ovada konmuştu. Herkes gibi şeyh dahi gelen askerleri görmek için orada dolaşırken bu askerlerin içinde Osmanlılardan Timur tarafına geçmiş kimseleri görmüş olmakla bunlara şeyh tan ediyorken Yasavul gelip kendisini Cezerî'nin çağırdığını söyledi. Ve kendi atından inip şeyhi bindirdi ve şeyhin önünde yayan olarak geldi ve tepe üzerinde kendisini bekleyen Cezerî'nin yanına ve oradan da otağa götürüldü. Otağın içi bir çok Acem fazıllarıyla doluydu. Şeyhin üsstündeki libas bir köylü gibi çuldan ve abadan ibaretti. Şeyh içeriye girip oturdu. Cezeri söz açmamasını tenbih etmiş olduğundan şeyh bu Acem fazıllarının birbirine karşı olan sözlerine hiç karışmadı. Bahis uzamış ve orada hiçbir kimse bir şafi cevap vermemişti. Şeyh bu babdaki cevapı söylemek için izin istedi. Fakat kendisini "Ey derviş! Senin haddin değil..." diye reddettiler ve kendisi dışarı çıktı. Cezerî Yasavul ile kendisini içeriye aldırdı ve Hana kendisini takdim ve tarif etti. Ve yeniden bahis başlayıp şeyh söz aldı ve herkes susup şeyhi dinlediler. O sırada ortaya atılmış olan müşkillerin hepsini hal eyledi. Ve tevhid sırrından söz açtı ve herkesi hayran bıraktı. Şeyhin hal ehli olduğu herkes tarfından kabul ve tasdik edild. Ve vezir Bubekir kadrini bilip kendisine dost oldu. Timur dahi kendisine hürmet ediyor ve her gece çadırına gelip kendisiyle sohbet eyliyordu. Kendi kızını şeyhe vermek ve hatta memleketten

dahi kendisine bir yer bırakmak ve kendisine şeyhülislamlık vermek istiyordu. Fakat Şeyh, Şeyh Hüseyin Ahlatî'nin hizmetinde bulunmak ve onun yerine şeyh olmak emelinde bulunuyordu idi. Çünkü Şeyh Hüseyin Ahlatî kendisini yerine bırakacağını ve ondan sonra ahirete gideceğini söyler idi. Bundan dolayı istihareye yattı. Rüyasında şeyhi tarafından bir şahin ve gagasıyla kendisini alıp Mısır'a götürdü. Şeyh Bedreddin bu uykudan uyanınca oğlu İsmail'in annesini kendisine vermiş olduğu Kasım-ı Feyyûmî'yi yanında gördü. Çünkü Şeyh Hüseyin Ahlatî üç ay önce şeyhin ahvalini keşfetmiş ve bu Kasım-ı Feyyûmî'yi şeyhi Mısır'a getirmek için kendisine göndermişdi. Şeyh bunu görünce sırtına bir kara kıldan aba giydi. Ve oradaki eşyasından bir çöp bile yanına almıyarak Kasım ile o gece yola çıktılar. Sabaha dek yürüdüler ve sabah olunca bir mağarada gizlendiler. İkindiye dek mağarada kaldılar. İkindi namazını kılarak yine yola düzüldüler. Yine o gece dahi sabaha dek yol aldılar. Sabahleyin bir kaya dibine sindiler. Ve akşama dek orada kaldılar. Yine gece yürümek ve sahleyin bir yere sinmek suretiyle sınırı buldular. Ve Ahlat'a geldiler. Ve ertesi günü Bitlis'e vardılar ve Zeyn Hatî'nin medresedeki odasına kondular. Bu şehirde şeyhi tanıyanlar ve kendisinin pirdaşı olup kalenin dizdarı bulunan Şir Ali gelip ziyaret ettiler. Şeyh burada üç gün üç gece konuk oldu. Sonra hayvanlar tedarik olunup Şir Ali ile birlikte Mısır'a geldiler. Ve Şeyh Hüseyin'in hankahına kondular. Bunların hankaha gelmeleri hankah ehlini aşırı derecede sevindirdi. Buraya geldikleri günün gecesinde Şeyh Hüseyin Ahlatî şeyhi odasına çağırdı ve kendisine odasında erbeîn çıkarmasını teklif etti. Şeyh, Hüseyin

Ahlatî'nin bu teklifini yapmadan önce çocuğu İsmail'i görmek istedi. İsmail'i getirmesi için Cazibe'ye Kasım-ı Feyyûmî gönderilmiş ise de, Mariye Şeyhin gelmesini rica ettiğinden Şeyh gelip oğlu İsmail'i gördü ve o gün orada kaldı. Sonra yedi kimse ile birlikte Recep'de erbaîne girdiler. Bu erbaîn şeyhin nefsine pek güç geldi ve kabze düştü. Onun için bir erbaîne daha girerek nefsine siyaset etmek istedi.

Şeyh Hüseyin Ahlatî ikinci erbaîne lüzum olmadığını ve kabz nisbetinde bast olacağını bildirdi. Ve şeyhe nefis yemekler yedirdi ve geceleyin de uyumasını söyledi. Şeyh o gece 18000 alemi açık gördü. Ve büyük ve geniş bir denize daldı. Ve bu denizin içinde bir çok alemlerde dolaştı. Bunun üzerine yine şeyhinden ikinci bir erbaîne girmek istedi. Şeyhi yine kendisiyle erbaîne gireceğini söyliyerek o gün nefsine kuvvet vermek için yemesini ve içmesini söyledi. Erbaîne gireceği sırada yine bir denize daldı ve üç gün ve üç gece kendisinden geçti ve o halde kaldı. Kendine geldikten sonra abdest alıp geçen namazlarını kaza etti. Ve sonra ikinci erbaîne girerek gün aşırı yiyecek yiyor ve her ne hal vaki olursa şeyhine söylüyor idi. Bu erbaînde doldu. Fakat, Şeyh eriştiği noktadan daha ilerisini istiyordu. Şeyhi buna: "İstediğin sendedir. Senden ırak değildir...", diye teselli verdi. Ve bu erbaîn Ramazanın son günü bitmiş olmakla o akşam iftar ettiler ve ertesi günü bayram namazını kılıp odalarına dağıldılar. Şevval geçtikten sonra yine üçüncü bir erbaîne girmek istedi. Kendine arkadaşlarından uyan olmadığından Zilkade'de tek başına erbaîne girdi ve yemeden ve içmeden bu halvette doksan

gün kaldı. Önüne sıcak süt getiriliyor ve şeyh bunu içmiyerek yalnız bunun buğusuna ağzını veriyor idi. Eyyam-ı teşrik de ise yalnız tuz yalamış idi. O kadar zayıflamış idi ki zaafından sesi işitilmiyor ve göz kapakları kapanmıyarak açık kalıyor idi. Ayakta durmağa takatı kalmamış olduğundan namazların sünnetlerini otururak kılıyor idi. Fena fillaha düşmüş ve Beka billaha yol açılmıştı. Şeyhin kendisini yedi kez erbaîn çekmiş olduğunu söyler idi.

Bir gece Şeyh Hüseyin Ahlatî esrara dair söz açmış ve etrafına cevherler saçmış idi. Bu sırada Şeyhe bir nazar etti ve Şeyhin gözünden perde kalkıp peygamberimizin ruhu göründü ve Şeyhi kendisine çağırdı. Bu anda Şeyh Allah diye bir bağırdı ve düşüp aklı başından gitti. Kendisinde bir varlık kalmadı Ruhu Ahmedî ile beraber öldü. Şeyh Hüseyin Ahlatî Şeyhe gizlice Ruhu Ahmedîye secde etmesini işaret itti. Ruhu Ahmedîye secde ederken kendisine gelen Şeyh kendisinin; esrara dair söz söylemekte olan şeyhi Şeyh Hüseyin Ahlatî'ye secde etmiş olduğunu ve Şeyh Hüseyin Ahlatî'nin ruhu ile Ruhu Ahmedînin birleşmiş olduğunu gördü. Bunun üzerine Şeyh Hüseyin Ahlatî Şeyhe hilafet verip kendisine halife eyledi. Ve zahirde kendisinin halifesi ise de batında hakkın halifesi olduğunu söyledi. Ve çok geçmeden bir cuma günü cuma namazını kılmak üzere geldiği Tolun Camii'nde hastalandı. Ve son dakikada kendisinden sonra yerine Mahmud Rumî-Şeyh Bedreddin'in geçmesini vasiyet etti. Ve Şeyhe dönüp: "Rum mülkünün Mansur'u canını dost yoluna vermek gerektir..." diyerek güldü ve sonra gözleri yaş ile doldu. Ve

bir an sonra Şeyh Hüseyin Ahlatî'nin can kuşu göklere uçtu. Şeyh Bedreddin şeyhi Hüseyin Ahlatî'nin bu işaretinden müteessir olarak bir zaman düşünmeden kendini alamadı. Sonra Hakka teslim olmak yolunun yolcusu olan Şeyhin gönlüne Yunus'un şu sözü geldi ki kendisinin güzel sesli bir dervişine bu sözü dünyadan gidinceyedek okutturdu.

Bir dürr-ü yetimim ki görmedi beni umman

Bir katreyim illâ ki ummane benim umman

Dem urmaz idi Mansur tevhi-i enelhakdan

Aşk darına dost zülfü asmıştı beni uryan

Şeyh; Seyyid Hüseyn-i Ahlatî'nin yerinde altı ay kaldı. Her taraftan gelen halifeler Şeyhi çekemiyerek bir çok laflar söylediler. Ve hepsi kendilerinin Şeyhden ziyade bu yerin ehli olduklarını iddia ettiler. Şeyh bunlara yumuşaklıkla sözler söyleyip içlerinden birini seçilerek tayin edilmesini ve kendisi de dahil olduğu halde hepsinin ona biat eylemelerini teklif etti. Bu gelen halifeler Şeyhin faziletini anlamış ve bu yere ehil olduğunu görmüş iseler de Şeyhin kendilerine göre genç bulunduğunu ileri sürüyorlar idi. Şeyh burayı bırakıp Rum'a gelmek istiyoridiyse şeyhi Hüseyin Ahlatî'nin sözünü kırmak istememesi buna mani oluyor idi. En sonunda Rum'a gelmek üzere Mısır'dan çıktı. Şeyh bir iki konak ayrıldıktan hankahın içindekiler biribirine girdiler. Bunlardan onyedi kişi çıkıp Kudüs'de Şeyhi buldular ve kendisine biat ettiler. Buradaki İbn Keşmirî ölmüş ve onun yerine oğlu İdris kalmış idi. İdris Şeyhi bir ay alıkoydu ve

kendisine biat etti. Ve Bin Eşrefî verdi. Ve Şam'a dek kendisiyle birlikte geldi. Şam'da bir hafta kaldıktan sonra Haleb'e geldiler. Halep türkmenlerinden bin kişi Şeyhi karşıladılar. Ve kendisi için bir hankah yapmak ve içlerinde alıkoymak istediler. Bunlar Şeyhe mürid olmuş idiler ki içlerinde Nesimî'nin asılmasına fetva vermiş olan bir kimse de var idi. Şeyh buradada durmadı. Konya'ya geldi ki burada kendi şehrine gelmiş gibi rahat etti. Ve bir zaman burada eğlendi. Şeyh Konyalıların medrese yanında kendisine bulmuş oldukları eve girmiş idi. Şeyh Konya'dan çıkıncaya dek her gün medreselileri evinde beslerdi. Bir çok ilim ehli kimseler kendisine mürid oldular. Sofuları sevmeyen Karaman oğlu şeyhin Konya'da durduğunu istemiyordu. Şeyhi sarayına çağırıp istemiyerek ziyafet verdi ve sonda kendisinden keramet göstermesini istedi. Şeyh buna toprağı göstererek ne olduğunu sordu. Karaman oğlu toprak olduğunu söyleyince yemiş ağaçlarının nereden bittiğini sordu. Karaman oğlu gülerek yerden bittiğini söyledi. Akan suların ve pınarların nerede çıktıklarını da sorup bunların da yerden çıktığı cevabını Karamanoğlu'ndan aldı.

Bunun üzerine: "Ey padişah! Bizden sen keramet iste!... Dünya kerametle dopdoludur. Bu yolda toprak olursan bütün yemişler senden biter. İçin, dışın keramet dolar. Ve hikmet pınarları senden çıkar!...." diye cevap vermiş olduğu gibi dervişlerine dönüp zikretmelerini emreyledi. Bunlar tevhid sürerler iken şeyh mürakebede bulunuyordu. Padişahın gönlünden perdeler kalktı. Ve padişaha bir çok alemler açıldı. Padişah kendisinden geçmiş ve ruhu

yükseklere çıkmış idi. Dervişler zikrediyorlarken padişah kendisine geldi ve bu hale hayran kalıp Şeyhe biat eyledi.

Aksaraylı Şeyh Hamid o tarihte sağ idi. Şeyhin Konya'da olduğunu Konya'ya gelmiş ve birlikte burada halvet etmiş idiler. Padişah bunların ikisini de otağına davet etmiş ve ikisine de mürid olarak haklarında in'am ve ihsanda bulunmuş idi. Şeyh buradan Germiyan'a geldi ve genç Germiyan beyi anasıyla beraber şeyhi karşıladı ve anası ve kendisi Şeyhin önünde tevbe ettiler. Buradan da Şeyh Aydın eline ve Tire'ye geldi. Burada da bir çok kimseler kendisine biat ettiler.

Buradan da İzmiroğlu'nun davetiyle İzmir'e gitti. Ve İzmir kal'asını Timur neslinden Karahan daha yeni almış idi. Kalede bulunan dört beş kişinin hepsi şeyhin yüzünü görmeden kendisini rüyalarında görüyorlar idi. Nihayet hepsi şeyhin müridi oldular Sakız kafirleri dahi şeyhin kerametlerini gördüklerinden beylerine şeyhi davet etmesi ve gelip sırr-ı mesihi söylemesini rica ettiler. Beyleri buna mail bulunduğundan papazlar toplandılar ve şeyhi davet ettiler ve şeyh Sakız'a gidip gelesiyedek beylerinin oğlunu İzmir kalelesinde rehin kalmak için beraberlerinde götürdüler. Ve yanlarına şeyhe verilmek üzere bir çok armağanlar aldılar. Bu papazlar gelip şeyhe armağanlarını verdiler ve başlarını şeyhin önünde yere koyup yeri öptüler. Ve şeyhe yalvardılar ve peygamberleri şefeatcı koyup kendileriyle Sakız'a gitmesini ve rehin olmak üzere beylerinin kendi oğlunu göndermiş olduğunu söylediler. Ve beylerinin alim bir kimse olup şeyhin faziletini duyalıdan beri mesrur olduğunu ve kendi[illegible] gelmekten aciz

bulunduğunu bildirdiler. Bu papzlar yedi kimse idiler, yedisi de arapça biliyorlar idi. Şeyh bunların davetlerini kabuleyledi ve beylerinin çocuğunun alıkonulmasına razı olmadı. Buradan bir gemiye binip Sakız'a doğru açıldılar. Yolda bunları bir fırtına yakaladı. Batmak korkusuyla telaşa düştüler. Şeyh el kaldırdı bir dua etti. Çalap duasını kabul edip fırtına dindi. Ve Sakız'a yaklaştılar. Sakız beyi kayıkla kendisini karşıladı. Ve şeyhi getiren gemiye girdi. Bu bey hey'et ilminde mahir idi. Şeyh bununla o gün hey'etten bahsetti. Şeyhi görenler ve sohbetini dinliyenler kendisine ikinci mesih diyorlardı. Bey Şeyhi bahçesine indirdi. Ne kadar papaz varsa Şeyhe geldiler. Şeyh o gün ve gece de dervişleri ile orada zikr-ü tevhit ile meşgul oldular. Tevhidin nuru bunların yüreklerine dokundu. Ve niceleri ağladılar.

Bu papazların içinde iki yabancı büyük papaz var idi ki bunlar oraya yılda bir kez gelir, giderler idi. Şeyhin cezbesi bu iki papaz dukunup bunlar gizliden İslâm dinine girdiler. Ve bunlardan başka beş kişi de iman eyledi. Şeyh bunlar ile Edirne'de buluşmağa söz verdi. Ve on gün burada kaldıktan sonra döndü ve kendisine aşık olmuş olan Sakız beyi de Şeyhi uğurlamak için denizi kendisiyle beraber geçti. Şeyh Edirne'ye gitmek ve sıla etmek istiyor idi. Lakin Rum beyleri birbirlerine girmiş ve her yanda asker ayaklanmış ve Saruhan'ın gemileri yolları tutmuş idi. Onun için şeyh Kütahya'ya gitmiş ve o yoldan Tamanç dağını aşmış idi. Buradaki köylerin birinde bir alay torlaklar türlü türlü dumburtular ile Şeyhin yoluna durdular. Ve Şeyh; bunların kendisine sorduğu suallere cevap verdiyse de

bunlar Şeyhin sorduğu suallere cevap veremediklerinden ve Şeyhin sözü bunlara tesir ettiğinden hepsi Şeyhin önünde tövbe ettiler. Ve bunlar dahi yanında olarak Şeyh Muharremde Bursa'ya geldi. Bursalılar dahi Şeyhe mürid oldular.Ortalık yatıştıkta sonra Şeyh Bursa'dan Edime'ye doğru yola çıktı. Gelibolu ve Seyyid kavağı'ndan geçip Koğar dağına gelince kendisinin hısım ve akrabası karşıladılar. O gece Malkara'da kaldılar ve burada dahi bir çok kimseler kendisine biat ettiler. Oradan Edirne'ye geldi ata ve anasını sağ buldu. Şeyhin anası ve anasıyla beraber bir çok kadınlar dahi Şeyhe biat ettiler. Şeyh o yıl Edirne'de kaldı. Ertesi yıl Bursa'dan davet etmeleri üzerine Bursa'ya ve Aydın eline gittiği söylenir ki bu seferinde ata ve anası kendisiyle beraber Acısu'dan öte geçmiş idiler. Sonra Şeyh Edirne'ye dönmüş ve yedi yıl halkdan kendisini çekip hiç dışarı çıkmamış idi. Şeyh halvette bulunduğu günlerin birinde oğulları ve kızlarıyla kafir kıyafetli bir kimse gelmiş ve Şeyhin elinde İslam olmuş ve Şeyh tarafından Abdüsselam adını almış olduğunu söyliyerek kendisini görmek istediğini ağlaya ağlaya bildirmiş idi. Bu Sakız'da kendisiyle görüşen iki büyük papazdan birisi idi. Şeyh halvetten çıkıp bunları yanına aldı ve Abdüsselam'ın kız kardeşinden hepsi şeyhin elinde imana geldiler Abdüsselam'ın kız kardeşi bir ermeniye varmış ve ondan Harmana adlı gayet güzel bir kız dünyaya getirmiş idi. Şeyhin oğlu bu kıza tutulmuş ve kız da şeyhin oğlunu sevmiş olduğundan Harmana Şeyhin gelini oldu. Ve bundan Şeyhin kız ve oğlan torunları doğdu. Şeyh yalnız namazdan namaza dışarı çıkıyor idi. Arasıra bir pişmiş şalgam yiyor ve bazı kere de on beş gün hiç bir nesne

yemiyor ve içmiyor idi. Yalnız kendisinin tertip etmiş olduğu bir macun ile yaşıyor idi.

O sırada Yıldırım'ın şehzadeleri arasında fetret koptu. Süleyman'ın yerine Musa geldi. Ve ilim ve fazlile maruf olan şeyhi kendisine görmüştü. Şeyh kendisine süt ve bal vermiş ve sabah namazında imamlığa geçip ilk rekatta Rahman suresini ve ikinci rekatta ve'l-Fecr suresini okumuştu. Musa sabahleyin şeyhi görmek için camiye giderken yanında buluna Şah Melek'e bu rüyasını söylemişti. Bunlar camiye girip sabah namazının sünnetini kıldılar. Farz kılmak üzere kamet olununca şeyh imamlığa geçti ve ilk ve ikinci rekatlarda Musa'nın rüyasında gördüğü sureleri okudu. Musa namazdan sonra şeyhin eline ve ayağına düştü ve kendisinin kim olduğunu bildirdi. Şeyh bunları odasında götürüp Musa'nın rüyasında gördüğü gib önlerine bal ve süt koydu. Bu kerametleri gören bunu kabul etmiyordu. En son yalvarma ve yakarmalara dayanamıyarak yedi yıl halvetten dışarı çıkmamış olan şeyh bu kazaskerliği kabul etti. Musa'ya kazanın takdiri erişip Mehmed padişah olunca şeyh İznik'e gönderildi. Ayda kendisine bin akçe ulufe veriliyordu. *Teshil*' i İznik'te bitirdi. Ve imam oğlu ile padişaha takdim etti. Ve kendisinden hacca gitmek ve oradan Mısır'a dönmek için istedi. Çünkü Mısır'daki hanigahtan gelenler olmuş ve şeyhten oraya gelmesi için vedalaşmışlardı.

Fakat padişah şeyhe izin vermedi. Bunun üzerine şeyh dostlarına ve çoluk ve çocuğuna veda ile İznik'ten çıkıp İsfendiyaroğlu'na doğru kaçtı. İsfendiyaroğlu bunun gelmekte olduğunu duyup karşı çıktı. Ve şeyhi alıp şehre

getirdi ki şeyhin şehre girmesi cemadiyelulanın on dördündeydi. O gece İsfendiyaroğlu'nun bir oğlu doğdu. Kundağıle şeyhin kucağına getirdiler. Şeyh ağzında bir hurma çiğneyip rikini çocuğun ağzına verdi. Ve adını İsmail koydu. Şimdi bu bey oğlu bey olan zat lutf ve itamlarile hepimizi gözetmektedir. İsfendiyaroğlu şeyhin şarka veya Tatar diyarına gitmesi ve daha iyisi olmak üzere tatar diyarına gitmesi ve Kırım şehrini ilim ile mamur eylemesini ve aynı zamanda Hana elçi olmasını istedi. Ve çoluk ve çocuklarının kendi yanında kalmalarına müsade etti ve bunlara bakacağını ve görüp gözeteceğini vadeyledi. Ve hanın şeyhin zühd ü takvasını işitmiş olacağından ve kendisini görmek istemesi tabii bulunacağından şarka gitmeyip Kırım'a gitmesi hususunda ısrar etti. Şarka gitmesine sebep olmak üzere de orada padişah buluna Şahruh Bey'in zulme mail olmasını ve Osmanlılar ile savaş etmiş ve Timur neslinden bulunmuş olmakla Osmanlılardan intikam almak istemekte bulunmasını ve aynı zamanda bu katil ve cebbar ve zalimin takvaya ve fetvaya uyamayan tekliflerde bulunacağını şüphesiz bulunduğunu söyledi. Ve eğer Mehmed Han Çelebi şiddetli ve gönlü katı bir kimse olmayaydı ona bir elçi göndermek ve şeyh için araya girmek istediğini fakat zaten kendisine fena gözle bakmakta ve aradan kaldırmak istemekte olduğunu ve şeyhin kendi yanında olduğunu duyacak olursa işin fenaya varacağını bildirdi. Ve tekrar Han'ı ihtiyar ile o tarafa gitmesini rica etti. Ve Kırım hanının Sultan Aktu'nun kardeşi olduğunu ve Aktu'yu Sultan Mehmed'in telef ettiğini ve bunun için oraya gidecek olursa Han'a mahrem olacağını ilave etti. Ve

bununla beraber şarka gitmemesi için adl ile cihana şöhret salmış olan Şahruh Bey'i çok çok batırdı.

Şeyh, İsfendiyaroğlu'ndan bir fayda olamayacağını gördüğünden ister istemez sözlerini kabul ile Kırım'a geçmek üzere gemiye bindi. O sırada savaş bulunduğundan Efrenç Denizi tutmuştu. Geminin reisi gemiyi Eflak sahiline yanaştırdı. Şeyh de sabah namazını kılmak için karaya çıkmış ve abdest alıp cemaata imam olmuştu. Bu sırada reis gemiye yelken açtı ve Şeyh'i bırakıp denize açıldı. Birinci rekatı kılmış olan Şeyh, ikinci rekatta Şafii mezhebince kunut duasını okudu. Ben bu halleri Şeyh'in yanında bulunan kulu Cafer'den naklediyorum. Şeyh namazdan sonra da dualar okudu ve hakka yalvardı. Gemi gidiyorken bir kıyamet koptu. Bir kafir gemisi bunlara yetişip kimisini ateş ile yaktı. Kimisini de diri diri tutsak aldı. Tutsak alınanlar içinde Kara Haydar Musa denilen reisleri de vardı. Şeyh bunların hallerini gözleriyle karadan görüyordu. Bu Kara Haydar nice yıldan sonra kafir elinde tutsaklıktan kurtulup İzmir'e geldi ve başına gelenleri bize ağlıyarak şöyle anlattı:

Şeyhi bir gece rüyamda görmüştüm. Hemen ayaklarına kapanıp kendisinden eksikliğimi diledim:

"Gam çekme takdir böyleymiş ne yaptınsa sana hepsini helal ettim..." dedi. Ertesi günü kafirler ayinlerini yapmak için kiliseye girmiştiler. Kiliseyi hıncahınç doldurmuş olan kafirlere papazları beni göstererek:

"Bu kimdir?!... Bu gece rüyamda İsa Ruhullah ile birlikte gökyüzünde bir kişi gördüm bu kimseyi bizden istedi. Bundan anladım ki İsa Ruhullah ile birlikte olan o kişi türklerin ulularından biridir. Bu kimse ağlayarak o kişiden suçunu affetmesini diledi. Ve o da bunu her istediğini verdi... Siz de buna ne isterse verin..." dedi. Bunun üzerine beni azad ettiler ve gemiye bindirip Sakız'a gönderdiler. Ben de Sakız'dan İzmir'e geldim.

Bu kimsenin İzmir'e gelmesinden birkaç gün sonra birkaç kişi Siroz'a gidecektiler. Bu kimse onlara yalvardı ve onlar ile birlikte Siroz'a gitti ve orada amcamı bulup kendisine derviş oldu.

Bunlar şeyhi karada bırakıp gemi ile denize açıldıktan sonra Eflak kafirleri şeyhi görüp büyük bir kimse olduğunu anladılar. ve kendisini şehre götürdüler. Mehmed Han. Çelebi Musa'yı ortadan kaldırdığı sırada bir yol bulup Eflak'a kaçmış olan Azep Bey ile Şeyh burada buluştular. ve her ikisi birlikte Han'a gitmeye karar verdiler. Fakat Mirci ile Kara Buğdan arası açık olduğundan Han'a gitmekten vaz geçti. Ve her ne olursa olsun memleketine dönmeye karar verdi. Ve yazıp bitirdiği Nuru'l-Kulub adlı tefsiri padişaha sunmak istedi. bu tefsiri Şeyh'in vartaya uğraması üzerine dervişleri saklamışlardı. Şimdi evladının elinde gizli tutulmakta ve dışarı verilmemektedir.

"Saydın eceli gelince sayyada gider" denildiği gibi Şeyh de padişah ile buluşmak üzere Ağaç denizine/Deliorman'a geldi. Orada başına birçok kimseler üşüştüler. Oradan Zağra'ya geldi. Ve Dûcalar/Köyler toplanıp kadıas-

kerliğinde iyiliğini görmüş olduklarından Şeyh için her bir armağan sundu. Onlara orada birkaç gün nasihat eyledi. Sonra hepsi yerli yerine dağıldılar. Padişah Şeyh'in geldiğini işitince kendisine bir kadı olduğu zannına kapıldı ve bunu hoş görmedi. Kapıcıbaşının yanına iki yüz kişi koşuldu. Ve Kara Sinan ve Ütücüoğlu du bunlar ile beraberdiler. Bunlardan kaşka bir de Şeyh'i sevenlerden Yusuf Bey yanlarında beraberdi. Bunların geldikleri bir geceydi. Şeyh namaz kılıyordu. Namazı bitirdikten sonra göğe bakıp "Necmin iktiranını" gördü ve bundan işinin bittiğini anladı. Yanına koymuş olduğu kum saatinin içindeki kum akınca her şeyin bitmiş olacağını önceden haber vermişti. Saatte kum bitince ne olacak diye merak ile bakan kimseler hiç bir şey görmemiştiler. Kıyafetini değiştirmiş olan Kapıcıbaşı Elvan Bey içeri girdi. Ve Şeyh'i alıp yola çıkardı. Yolda gelirler iken Şeyh namazda kendisinden geçti ve nabzı durup ölü gibi oldu. Bunlar Şeyh'i ölü sandılar. Bir saat sonra aksırarak Şeyh kendisine geldi. Şeyh'in padişah gelinceye dek yolda böyle yedi defa kendisinden geçtiği söylenmektedir. Siroz'a geldikleri vakit Şeyh'i bir ev içine hapsettiler. Padişah Selanik üzerine gelmişti. O zamanda Yıldırım'ın oğullarından Ankara savaşında kaybolan Düzme Mustafa Selanik'ten ortaya çıkmış ve Edirne'ye yürümüş ve başına bir çok beyler toplanıp kendi adına hutbe okunmaya başlanmış olduğundan Han Mehmed bunu ortadan kaldırmaya kalkışarak kendisini tuturmuş ve astırıp kabrini gizlemişti. Şeyh'in etrafından kendisine iftiralar yağdırılıyordu.

Bir gün "**eş-Şeyhu fi kavmihi, en-Nebiyyü fi ümmetihi**/kavmi arasında şeyh; ümmeti arasında peygamber gibidir" hadisine dair söz söylemişdi. Bundan kendisinin peygamberlik davasında olduğunu çıkaranlar olmuşdu.

Börklüce Mustafa'dan dahi şeyhe mazarrat dokundu. Torlak Hu Kemal dahi halka çok hile etmiş ve bu da tutulup asılmışdı. İyğıloğlu'nun dahi başında saltanat havası esip Kazovası'nda savaşa girmiş ve en sonda bu da savaşta düşmüş ve başı kesilmişdi. Onbeş yaşında padişah olmuş olan Mehmed Han Çelebi'nin başında bunlar gibi nice nice vakalar gelmişti. Davet-i Şems ile meşgul olan Şeyh'in başına dünya halkının üşüştüklerini ve kendisine iktida eylediklerini görünce kendi saltanatını tehlikeden kurtarmaya kalkıştı. Şeyh, zühd ile takva ile alemi mamur etmek istiyordu. Her nereye giderse arkasından güneşin de beraber gittiği sanılırdı. Padişah her ne kadar şeyhin faziletini biliyor idiyse de daime kendisinden gelecek tehlikenin önüne geçmek için uyanık bulunuyordu. Şeyhe her ne geldise başındaki ahbabın çokluğundan gelmiştir. Aradaki fetva bir suretten ibaretti.

O zamandaki şeyhler ve alimler bunun gerek tarikat ve gerek şeriattaki yüksek mevkiine haset ediyorlardı. Bunun için onların hepsi şeyhin hiç gönlüne gelmemiş olan saltanat

davasında olduğunu söyleyerek aleyhinde bulunuyorlardı. Nihayet Acemden gelmiş olan bir ulu alimle bahsettirmek üzere şeyhi padişahın yanına aldılar. Padişah şeyhi görünce ağzını açtı ve "Ne için benzin sarı? Hasta mısın? Yoksa canını keler mi soktu? Ne için bir yerde oturup karar etmedin?!." dedi.

Şeyh buna cevap olarak "Güneş batacağı vakit sararır" dedi.

Padişah "Ne için ulu'l-emre muhalefette bulundun?" dedi.

Padişah, hakka ne zaman muhalefette bulunduğunu sordu. Şeyh hacca gitmek istediğini ve buna izin vermediğini ve böylece hakka muhalefet edilen yerden göçmek gerek olduğu için İsfendiyaroğlu'na gittiğini ve ondan sonra başına gelenleri anlattı.

Bundan sonra Acemden gelmiş olan Mevlana Haydar ile ikisi bahse girişdiler. Ve bahis bir iki gün sürdü. Mübahesede şeyhin fazlı gün gibi meydana çıkmış ve kendisinin şeriatça öldürülmesine bir sebep görülmemiş olmakla Molla Sadettin'e yetişmiş olan Molla Haydar şeyhe hürmet gösterdi ve şeyhin kanına girilmemesini istediyse de sözü dinlenmedi.

Padişahın şeyhi her nasıl olursa olsun öldürmek istediğini bilen bir alay kimseler öne düşüp divane geldiler ve öldürülmesi için el birliği eylediler. Bunlardan biri Bayezid Paşa, biri dahi Şehzade hocası şeyhi sevenlerden

Keçinan Fahreddin'di. Bunlar kendi akıllarınca şeyhe türlü türlü rabıtsız sualler sordular. Şeyh bunların bu suallerine cevap vermeğe lüzum görmedi. Ve Şeyh bunların hepsine ayrı ayrı beddualar etti. Ve hepsini şeyhin kendi aleyhlerinde etmiş olduğu dualar tuttu.

Şeyhi şer'ile ilzam edemediklerinden aleyhinde "malı haram, kanı helal" diye urf ile fetva verdiler. Ve Şevvalin yirmi yedinci cuma günü astılar. Kendisi yıkanmasını Mecnun'a vasiyet etmiş ve nereye gömüleceğini bildirmişti. Darağacında bir gün bir gece kaldıktan sonra ertesi günün kuşluk zamanında kendisi alınıp eski caminin sağ yanında yıkandı. Vasiyet etmiş olduğu yere gömüldü. O gün padişahın canı sıkıldığından eğlenmek için bahçeye girdiği zaman karşısında şeyhi görüp asılmamış olduğunu sandı. Ve şeyhi bahçeye koymuş olduklarından etrafındakilere söylendi. Padişah bu günden itibaren saraya tutuldu. Ve el ve ayağı büküldü. Şeyhin haksız yere asılmış olduğunu anladığından sebep olanların bir çoğunu kapısından sürdü.

Bu kitapta buradan aşağıda Şeyh Bedreddin'in müridlerine biat vermesi ve zikir telkin etmesi ve kendisinin tarikat silsilesi vardır. Eser sahibi bundan sonra da kendi halini ve şeyhin çoluk ve çocuklarını şöyle söylüyor:

Şeyhin "veli-nimetzedeler" diye anılan çocukları şeyhin işleri bozulduktan sonra korkularından meydandan çekildiler. Benim atam Seyyid Beşa denilen İsmail Bey namındaki şeyhin oğlu atasıyla görüştü ve onun izniyle yanından ayrıldı. Köyüne gitmek için Börklüce Mustafa'nın yanına geliyorken hicri 813'de eceliyle öldü. Menderes suyu

yanında Nezar denilen köye gömüldü. Nezar köyü halkı kendisini gömdükten sonra Börklüce Mustafa'ya mektup ile hali bildirdiler. O taraftan gelenler beni ve benimle beraber kalan iki kız kardeşimi alıp Börklüce'ye götürdüler. Büyük atamız o sırada İznik'e gönderilmişti. Kendisi bizi İznik'e istemiş olduğundan bizi Börklüce büyük atamıza getirdi. Büyük atamız bizi görünce ağlayarak gözlerimizden öptü. Kendisi İsfendiyaroğlu'na kaçacağı zaman biz İznik'teydik. Sonradan asıldığını duyduğumuz vakit İznik bize dar geldi. Atadan ve anadan ayrıldığımız gibi bir de büyük atamızdan ayrılmıştık. Şeyhin ölümünden sonra içimiz içimize sığmıyor, vatanımız olan Edirne'yi istiyorduk. Nihayet Edirne'ye geldik. Orada şeyhi sevenler bizi hoş tuttular ve okuttular. Ben kur'an'ı hıfzeyledim. Sonra da ilim okumaya başladım. Ve Molla Hüsrev'in hizmetinde Cami-i Kebir'e imam oldum. Sonra bizim ailemizden biri Sultan Murad tarafından tevbe ettirilerek kendisine berat verilmiş ise de ulak şeklinde bir yol kesici olan Kamine Beyi oğlu'nu öldürerek Karin Adası'na kaçmış olduğundan onun yerine bizi hapsettiler. Sonra padişahın kız kardeşi bizi padişaha yalvararak afettirdi. Hapisten çıktıktan sonra Edirne'de duramıyarak evi barkı bıraktık. Bursa'ya geldik. Burada bir kaç gün durduktan sonra Göynük'e gittik. Amcalarımızı orada bulduk. Bunların ikisi Akşemseddin yanında erbain çekmekteydiler. Biz de biat edip Akşemseddin'e mürid olduk. Çünkü, bugün yol kılavuzu olan mürşid odur. Akşemseddin şeyhten fıkıh, tefsir ve hey'et okumuş olduğnu söyler ve her zaman şeyhin adını "üstadım!." diye yad eylerdi. Amcalarımı gördüğüm vakit der ve onların gönüllerini hoş ederdi. O kış Göynük'te kışladık. O sırada

Sultan Murad, Engrus ile savaş için askerini Kosova'ya çekmiş, kendisi dahi gaza niyetiyle Edirne'den çıkmıştı. Amcam Mustafa, kardeşine gazaya gitmelerini ve aynı zamanda sıla edip şeyhin kardeşi olan amcalarını dahi taziye etmelerini teklif etti.

Amcamın/Ahmed Paşa'nın Akşemseddin'in oğlundan dul kalmış Kübra adlı bir kızı vardı. Onu bana vermek ve kendileri bizi bırakıp gazaya gitmek istediler. Aynı zamanda büyük atamın yerine zaviyede beni bırakacaklarını söylediler. Amcamın kızı ile izdivacımızı icra edip gazaya gittiler. Mevla bize bir kız iki oğul ihsan etti. Bu oğlanların birine İsrail, birine de Mahmud adını verdik.

Sultan Murad gaza için Nefir-i âmm ilan etmiş olduğundan biz de gazaya gitmiş ve savaşa girmiştir. Sultan Murad biz sofuları görünce sağa oğlu Han Mehmed'in yanına verdi. Ve ertesi günü savaş edileceğinden bizden dua istedi. Ve kendisi dahi yana yakıla dualar etti. Sabahleyin şafak vaktinde her yerden ezanlar okundu. Namaz kılındıktan sonra savaş vaziyeti alınıp iki tarafa biri birine girdi. Ve o gün sahbahtan geceye dek savaş sürdü. Ve sonunda kafirler yenildiler. Padişah bu sevinç ile bizi otağına çağırdı. Ve amcalarımı kendi oturduğu minderin üzerine oturttu. Namaz vakti gelince de otağın önünde ezan okuttu. Padişahın hizmedinde bulunanlar namaz kılmak için oraya geldiler. Ben de otağın önünde oturuyordum. Beni görünce tanıdı ve "Molla Hafız'ı beri alın!... İmam olsun!." dedi. Ve de gönlü bir kat daha sevinçle dolmak için ayetini okumamı söyledi.

O akşam orada yenilip içildi ve sonra yine Kur'anlar okundu ve nusret ayetleri okundu. Padişah sevinç içindeydi. Bir şaka olmak üzere amcalarımla padişah arasında benim için şu sözler söylendi:

— Bir kul hizmetini bırakıp kaçtıktan sonra ele geçse onun cezası nedir?!..

— Hiç azar edilmeyerek kullukta kalmaktır.

— Bir yıldır caminin imamı kaçtı. Bu benim kaçkınımdır. Onu ben hapsedeceğim.

Yatsı namazına kamet olununca padişah küçük amcamı imamete geçirdi. Bu da namazda nusret ayetlerini okudu. Sabah namazında yine bizi otağına çağırdı. Ve sabah namazında büyük amcam imam oldu ve Fetih Suresini okudu. Bu tertib ile üç vakit de imamlığı biz yapıyorduk. Padişah hepimize bir çok in'amlar ve ihsanlarda bulundu. Sonra göç oldu. Filibe'ye konduk. Sofya kadısı Molla Celal azledilmiş olduğundan o da bizimle birleşti. Köpsi suyu tarafını tuttuk ve askerlerin uğramadıkları yoldan Zağra'ya geldik Şeyhin orada bol sulu bir pınarı vardı. Şeyhin hizmedinde bulunanlardan bizi işitenler bu pınarın yanına toplandılar ve orada zikir ve ibadette bulundular. Bunların içinde şeyhin hizmetinde bulunmuş Şapçı İbrahim adlı bir hak meczubu vardı ki bu meczubun keşfi açıktı. Her kimi görürse ata ve anasının adlarını söyler ve herkesin gönlündekini bilirdi. Şapçılar köyünde yerleşmiş ve günlerini orada ibadetle geçirmekte bulunmuştu. Sultan Murad bunun halini öğrendi ve Şapçılar köyünü buna

vakfetti ve berat gönderdi. Fakat İbrahim vakıftan ekmek yemeğe yanaşmadı. Tahtadan kılıç takınan ve elinde ağaçtan boz doğan tutan bu İbrahim bizim hepimizi köyüne götürdü ve bizi yedirip içirdi. Ve sonra oradan yayan olarak bizimle Edirne'ye dek geldi. Fakat Edirne'nin içine girmedi ve amcalarıma da padişah olduğu yerde durmalarını söyleyip oradan kendi köyüne döndü. Bunu için amcalarımın ikisi de Bursa'ya gittiler. Sultan Murad'ın yerine oğlu Sultan Mehmed padişah olduktan iki yıl sonra İstanbul'u almağa hazırlandı. Ve İstanbul üzerine yürüyüp bu şehri fetheyledi. Ben de bu gazada Akşemseddin ile beraber bulundum. Sonra Sultan Mehmed'den izin alıp yerimize döndük. Bir gece büyük atam Şeyh Bedreddin rüyama girdi ve beni Siroz'a çağırdı. Ve beni türbesine şeyh etti. Buraya geldiğimden bir yıl sonra yine rüyamda bana göründü ve karşısına oturtup zikir telkin etti. Ve bana da kendi telkini suretiyle halka zikir telkin eylemekliğimi emir eyledi. Bir gece de türbesinde yatıyorken dizimi dürtüp Edirne'deki köyümüze gidip çoluk ve çocuğumu görmemi söyledi. Şeyhin emriyle oraya gittim ve hepsiyle görüşüp koklaştım.

ŞEYH BEDREDDİN'İN VARİDAT'I*

Sufiler; sülûk dedikleri bir takım ruhî safhalardan geçerler; bu safhalarda gördükleri rüyalara ve murakabe halinde kendilerine vürud eden manalara büyük ehemmiyet verirler. Bunların hepsini kendilerine semavî bir işaret, gaybî ve manevî bir ilham addederler.

Siyasî adamlar hatırat yazdıkları gibi bunlar da bu ilhamları varidat ve vakıat namı ile toplamıştırlar. Muhyiddin b. Arabî *Fütuhat*'ında bir çok varidatını kayd ve zabdetmiştir. *Fusus*'u da kendisine rüyada verilmiştir.

Bedreddin de efkar ve varidatını ufak bir risalede taplamıştır. Ben; on üç yıl önce buna dair neşretmiş olduğum bir monografide bunun *Varidat*'ının mühim yerlerini tahlil etmiş idim.

Bu kitabı şerhedenlerden başlıyan muhalefet ve muvafakat din noktasından takip edilmiş; şimdiye kadar kimse bunu ilmen tahlil etmemiş ve bu kitabın maddelerinin nereden alındığı araştırılmamıştır.

Bu kadar gürültüye bâis olmuş olan bu kitapta hiç bir orijinalite yoktur. Bedreddin bu kitabında yeni bir fikir söy-

lememiştir. Bu sözümü isbat için Bedreddin'den evvelki müelliflere ve onun zamanından evvelki zamanlara bir göz atmak lüzumu vardır. Bilirsiniz ki bizde felsefe demek yalnız Aristo felsefesi olan Peripatetism-Meşşaiyye demek olduğu gibi filozof diye de bildigimiz yalnız bu felsefeyi takip edenlerdir.

Bu felsefeyi müslimler arasında şarkta İbn Sina ve garbta İbn Rüşd takip ve tehzip etmiş ve bunu islam dininin itikadiyatile tevfik etmeğe uğraşmış idiler.

İslam'da zaman itibariyle bu filozoflara takaddüm eden ve bunlara yol açan kelamcıların da takip eyledikleri ve bildikleri felsefe bu felsefe idi. Bunların da İran ve Hint felsefesinden bildikleri bir kaç şeyden ibaret idi. Bu kelamcılardan ve bu filozoflardan sonra yetişen İbn-i Arabî ve İbn-i Seb'în gibi mutasavvıfların ve batınîlerin bildikleri felsefe de Yunan'ın bu meşşaîyye felsefesi idi.

Aristo'nun hocası olan Eflatun ve Eflatun'dan evvelki filozoflar metafizik-ilahiyata dair söz söylemekten çekiniyorlar ve bunu şeriatlara bırakıyorlardı.

Çünkü; bunlarca şeriatların esası olan vahiy, aklın üstünde idi. Bunlar: tabiiyat ve riyaziyattan dışarıya çıkmıyorlardı. Aynı zamanda âlemin hâdis olduğunu kabul ediyorlar ve Allah'a kainattan hariç bir halik ve sâni nazarı ile bakıyorlardı. Yani bunlar Pantheiste değil Theiste idiler.

Aristo eslafına muhalefetle ilahiyata dair söz söylemiş ve âlemin ezelî olduğunu ve binaenaleyh onun hudusünü ispat ile değil; evsafını ve bünyesini izah ile meşgul olmak lazım geldiğini ileri sürmüştü.

İslam'da ilk defa Yunan felsefesile, daha doğrusu Aristo felsefesile temasa gelmiş olan ve İslam filozoflarına yol açmış olan kelamcılar dini bu felsefenin mahreki üzerine yürütmüş ve dine bu felsefenin gözlüğü ile bakmış olmalarıyle beraber, bir yandan bunu tenkit etmekten de geri durmamıştılar.

Aristo'nun ilahiyatını *Kitabu'l Muteber* sahibi Ebulberakât dahi her noktadan tenkit etmiş ve bu hususta kelamcılardan daha ileri gitmiş ve bu tenkitlerini tam bir alim ve filozofa yakışacak gibi ilmî bir surette icra eylemişti.[1]

Malumdur ki muallim-i evvel denilen Aristo'ya İslam'da Farabî halef olmuş ve kendisi Aristo mektebinde muallim-i sâni olmuştu. Aristo'nun mantığını tevsi ve tehzip eden Farabî'nin yerine bu mektebin ikinci banisi olan İbn Sina geçti. İbn Sina Aristo'nun ilahiyatından mülhem olarak Allah'ı onun gibi o da mahz-ı fikrî olmak üzere tasavvur etti. Ahlakî ve amelî sahada mevkut olan bu Allah'ın sıfatları ve kendisine mahsus ihtiyarî fiilleri ve ilminin mevcutlara teallüku yoktu. Bu, renksiz, heyecansız bir vücut idi. Kendi tabiriyle; "Şart-ı itlak ile vücud-u mutlak" idi. Maamafih İbn Sina İslam dinine tamamiyle aykırı kalmamak için vücud-u vacip ve mümkün kısımlarına ayırmış ve mümkünün vacipten "malûlün illetten suduru"

M. Şerefeddin Yaltkaya, *İnsan Mecmuası*, C. I, Sayı 3, 1938, s. 233-240

Benim 1932'de Ebulberakat'ın bu kitabından tercüme etmiş olduğum İlahiyat namındaki eserime müracat edenler Ebulberakat'ın Aristo'yu nasıl ve hangi noktalarda tenkit etmiş olduğunu görebilirler.

suretile sudur ettiğini ve vacibin malûlü olduğunu söylemiştir. Onun lisanında "vücud-u mutlak" demek sıfatlardan mücerret bir vücut demekti.

Bilirsiniz ki: Aristo Allah'ı yalnız bir mebde-i aklî olmak üzere kabul ediyor ve onu kainattaki hareketin muharrik-i evveli ve illet-i ulası olarak görüyor ve onda hiç bir irade ve arzu bulunmadığını söylüyordu. Çünkü o; kendi kendisile tam ve kamil idi. Onun bu kainatı harekete getirmesi elimizin bir şeyi harekete getirmesi kabilinden değildi. Güzelliğin ruhları kendisine cezbetmesi gibi o, kâinatı şevkî suretle harekete getirmişti. Güzelliğin kendisi hareket etmediği halde bizim ruhlarımızı harekete getirdiği gibi o da kendisi gayr-ı müteharrik olduğu halde mukavemetsiz hüsnünün cazibesiyle alemleri harekete getirmişti. Onun ilmi de yalnız zatına müteallik idi. Onun sa'dı ebedisi ve ibtihacı ezelisi kendi kendisile idi.

Aristo'nun bu ulûhiyet hakkındaki bu nazarı İslam'da Allah'ın sıfatlarını nefyeden mutezîleye yol açmış ve İbn Sina da bunlardan sonra bu yola süluk ettiğinden Alllah'ı: "şart-ı itlak ile vücud-u mutlak" addetmişti.

Sadedimize taallüku itibariyle peygamberlik hakkında da din tarihinin ufak bir sayfasına göz atalım:

Beşeriyetin geçirmiş olduğu dinî safhalar arasında insanların bir kısmının gökteki yıldızlara taptıkları dahi görülür. Bu yıldızlara tapanlardan bizim şarkta bildiğimiz ve şark kitaplarında okuduğumuz Sâbiîn vardır ki İbrahim peygamberin mensup olduğu zumre-i beşeriyeyi teşkil ediyorlardı. Merkezleri Mezopotamya'daki Harran şehri

olan bu Sabiîne gökteki yedi yıldızın ve oniki burcun heykellerinde-mabetlerinde resimlerini yaparak bunları takdis ve tebcil ederler ve bunların her biri için ayrı ayrı heykeller yaparlar ve bunların ruhaniyetlerini tenzil maksadile bunlara buhurlar yakarlar ve bunların önlerinde dualar ederler ve kurbanlar keserlerdi. Çünkü bu yıldızlar Allah'a yakın olan ilahî alemler idiler. Onlar bu ilahî ve ruhanîler ile münasebete geldikleri takdirde Allah'a yaklaşacaklar ve ilahileşecek idiler. Bunlar; insanlardan bir kimsenin başka insanlara peygamber olmasını kabul etmezlerdi. Herkes ibadet ve dualar ile bunlara ve bunlar vasıtasıyle da Allah'a takarrüp eyleyebilirdi.

İslam'da zuhur eden filozoflar Sabiîn gibi tamamıyla peygamberliği reddetmiyorlardı. İnsanlar içinde peygamber olabileceğini ve insanlardan peygamber zuhur edeceğini kabul ediyorlardı. Fakat; şerayiin kabul ettiği gibi bu zatlardaki peygamberliğin semavî bir mevhibe olduğunu kabul etmiyorlardı. Bunun kesbî olduğunu ve kendisinde peygamberlik şartları mevcut olan herkesin peygamber olabileceğini söylüyorlardı.

İbn Sina'nın *Necat*'ının son taraflarında görüldüğü vechile kendisinde:

1- Kıyamın hadd-i evsatını sür'atle idrak edecek kuvvetli bir intuition hadsi;

2- Kuvvetli bir tahayyül ve başkasını tahayyüle kudret;

3- Muhit üzerinde tesir ve tasarruf kuvveti bulunan kimseler peygamber olabilirlerdi, ki bunlar Allah'ın kelamını işitebildikleri gibi melekleri dahi muhtelif şekil ve suretler

ile görür ve gösterirler. İbn Sina bu haletleri kendi ruhiyatı ile izah etmektedir.

Şerayide melek denilen kuvvetler bu peygamberlerin tahayyül ve tasavvur ettikleri nuranî şekillerdir ki bunların haricî hakikatleri yoktur. Bunlarca peygamberlere gelen hitaplar ve kitaplar Allah'ın kelamı olmayıp unsuriyet ile münasebette bulunan 'akl-ı faal'in feyzinin nüfus-u fazılaya feyezanı eseridir. Bu feyezan onlara; kendilerine hitap eden bir ses halinde tecelli eder. Bazan da bu sesleri onlar; kendilerine hariçte hitap eden nuranî bir şekilde görürler ki bunların haricî ve afakî vucutları yoktur. Filozoflardan bazıları da meleklerin insandaki hayırlı ve faziletli kuvvetler ve şeytanların da şerir kuvvetler olduklarını söylerler. Şeriatın haber verdiği haşrın da sırf ruhanî olacağını ve bunun cismanî olmasının mümkün olmadığını söylemekte umumiyetle İslam filozofları müttehittirler.

Bunlarca filozofların dini felsefe idi. Din de avamın felsefesi idi. Felsefede avama mahsus nübüvvet ve nübüvvette avama mahsus felsefe vardı. Onun için peygamberlerin sözleri altında herkesin anladığından başka mana vardı. Hatta bunlarca peygamberler cumhurun menfaatı namına yalan da söylerlerdi. Ve gene bunlarca kamil filozof peygamberden efdal idi.

İlk defa sûfîlerden Yunan felsefesini tasavvufa sokan ve velinin nebiden efdal bulunduğunu söyliyen Hakîm Tirmizî[2]

---

[2] Ömrünün sonunda *Hatemü'l-vilaye* ve *Helü'ş-şeria* namındaki eserlerinden dolayı Tirmiz'den çıkarılmıştı. Velayeti nübüvvete ilk defa tafdil etmiş olan budur. 320 hududuna kadar yaşamıştı. Doksan yaşlarında iken şehit edildiği söyleniyorsa da şehadetinin

sufilere felsefe kapısını açmış ve bunlara şathiyyat söylemekte dahi ön ayak olmuştu[3]. Sufiyyenin İbn Arabî ve İbn Seb'în gibi[4] vahdet-i vücutcu olan müteahhirleri Aristo felsefesinin ve İslam'da bu felsefeyi takip edenlerin peşlerinden gitmişlerdir.

Felsefeden mülhem olan ilk sûfînin; Hakim Tirmizî'nin arkasından giden sofiler de İbn Sina gibi Allah'a "vücud-u

---

sebebi zikredilmiyor. Fikirlerinin uğrunda terki hayat etmiş olduğu zannolunur.

Bunun ve kendisini takip eden Muhyiddin İbn Arabî'nin velinin nebiden efdal olduğu hakkındaki fikirleri takip ve tenkid edilmiştir. Velinin nebiden efdal olması nebiye vahiy getiren melek gibi velinin doğrudan doğruya ilahî menbaadan almakta olmasına mebnidir. Bunda yukarıda söylediğimiz Sab'în'in tesiri olsa gerektir. Sabiece dahi insanların hepsi yükselerek doğrudan doğruya Allah'tan alabilirlerdi. Peygambere lüzum yoktu. İbn Arabî'nin *Fusus*'unun ikinci fussu olan *Kelime-i şisiye*'de bu babda dikkate şayan sözler vardır.

Hakim Tirmizî'nin adı Muhammed b. Ali'dir Bunun *Nevâdiru'l Usul* namındaki eseri İstanbul'da basılmıştır. Zehebî *Lisânü'l Mizan*'ında bunun bir çok kitaplardan tercüme-i halini nakletmekle beraber kendisinin şanıyla mütenasip bir tercüme-i haline müttali olmadığını söylüyor.

3 Şaranî Letâifu'l Minen'inde (s. 122) en evvel şathî -üzerinde deva kokusu olan sözlerdir (Tarifat-ı Seyyid)- ihdas eden zatın Hakim Tirmizî olduğunu söylüyor.

4 Benim 1935'de neşretmiş olduğum *Sicilya Notları* namındaki eserim İbn Seb'în'nin II. Frederik'in sormuş olduğu suallere vermiş olduğu cevapları muhtevîdir. Türkçemizde İbn Seb'în'e dair yegane ve ilk kitap budur.

mutlak" diyorlardı[5]. Fakat bunlar Allah'a vucud-u mutlak demekle İbn Sina gibi ondan sıfatları nefyetmeyi kasdetmiyorlardı. Bunlar; bunu vucud-u mukayyet mukabili alıyorlardı.

Bu vahdet-i vücutcu olan sofilerin bir kısmı başlarında Sadr-ı Konevî olduğu halde hakkı teayyün etmemiş ve teayyün etmiyen vucud-u mutlak addediyorlardı. Bunlarca hakkın halktan farkı bu teayyün ve adem-i teayyün noktası idi. Vücud-u mutlak itlak halinde kaldıkça hak, itlak halinden inip teayyün edince halk oluyordu.

İbn Sina'nın hakka vücud-u mutlak demesi kendisinde subutî sıfatlar bulunmamak manasına idi. Kendisinin mümkünattan ayrı bir vücudunun olmaması manasına değildi.

Müteahhir sofilerce vücud-u mutlak muhtelif mertebelerde tenezzülatta bulunmuş ve bundan dolayı muhtelif eşya zuhur etmiş ve kâinat husul bulmuştur. Güneş bir olduğu halde evlerin pencerelerinden giren ziyalar teaddüt ettiği gibi vücud da bir olduğu halde türlü türlü şekil ve suretlerle görünmüştür. Bu misaldeki evler ve pencereler ortadan kalkınca yekpare bir ziya kalacağı gibi kainattaki türlü türlü suret ve şekiller dahi kalkacak olursa yekpare bir vücut kalmış olacaktır. Ve esasen yekpare bir ziya olup ziyada teaddüt olmadığı gibi vücud dahi yekparedir. Vücuddaki teaddüt bir hayelden ibarettir.

---

[5] *Fütühat*, C 3, s. 16, 1293 basması; *Mesnevî*, C 1, s. 16, 1299 basması

Demek ki kainat vücud-u mutlakın itlaktan tayine geçmesidir. Vücudun mümkünü ve vacibi yoktur, vucud birdir. Ve o da kadimdir. Hudus bir hayelden ibarettir. Vacip, mümkün ve hâdis, kadim odur. Bu söz eski felsefe diliyle şöyle izah olunur:

Malumdur ki Aristo kainatı kadim addediyordu. Bunun muakkıbi İbn Sina da hem Aristo'dan hem İslamî akidelerden ayrılmamak için iki yüzlü bir meslek tutmuştu. Yani âleme hem kadim ve hem hâdis demek mecburiyetinde idi. Bunun için alemin hudüsünü zamanî değil zatî addetmişti. Her ne kadar kainatın ilk sebebi olan Allah'ın kainata tekaddümü var idiyse de bu tekaddüm zatî olup zamanî değildi. Çünkü: "Malulün illeti tammesinden teahhürü caiz değil" idi. Güneşin doğmasiyla dünyanın aydınlanması arasında zaman yoktur. İllet ile malül arasına zaman giremezdi. Fakat; illet tab'an mallûlüne mukaddem olmakla bir tekaddüm ispatına zaruret olduğundan bu tekaddümün zatî olduğu söylenir.

Demek ki kâinat illetine nazaran kadim ve vacip ve kendisine nazaran hâdis ve mümkündür. Fakat; bu mümkün illetinden teahhur etmemiş ve illeti de kadim bulunmuş olduğundan o da kadim olmuş olur.

Buraya kadar verilen malumattan sonra Bedreddin'in *Varidat*'ında bir orjinalite olup olmadığını söylemek sırası gelmiştir. Onun bu kitabındaki fikirlerinden: Alemdeki hudusün zamanî olmayıp yalnız zatî hudüs olduğunu ve alemin cins, nevi ve şahıslarıyla kadim bulunduğunu ele alalım.

Bunda Aristo ile başlayan kıdem-i alem fikrinin ve İbn Sina tarafından hudüsün zatî ve zamanî diye ikiye ayrılmasından ve Aristo'daki kıdem-i âlem fikriyle İslam'daki hudüs-ü alem itikadı arasında mütevassıt bir vaziyet düşünülmüş olmasını tekrardan başka bir şey yoktur. Bu sözde Bedreddin tarafından düşünülmüş ve söylenmiş hiçbir nokta yoktur.Eski bir fikrin tekrarından ibarettir.

Gene bunun *Varidat*'ında söylemiş olduğu şu:

"Vücud-u mutlak; fiil ve tesir itibariyle ilahi halik ve teessür ve infial itibariyla abd-i mahlük addolunur" sözü de İbn Arabî ve bunun üvey oğlu Sadr-ı Konevî'nin de sık sık söylediği sözdür.

İbn Arabî'nin meşhur olan:

"Kul, rab ve rab da kuldur. Bu arada mükellefin kim olduğunu bilmiyorum." beytiyle kasdettiği de budur. Sadr-ı Konevî yukarıda söylediğimiz gibi hakkı teayyün etmeyen vücudu mutlak addediyor ve halkı dahi aynı vucudun tayine giçmesiyle izah ediyordu. Halk ile hak arasındaki fark yalnız teayyün ve adem-i teayyün idi.

Bedreddin vucud-u mutlakı tesir itibariyle ilahı halik ve teessür itibariyle abdi mahlük addetmesi kendisinden evvelki vahdet-i vucutçuları tasdikten başka bir şey değildir.

Bedreddin'in muhalifleri ve mavafıkları arasında bir çok gürültüleri mucip olmuş olan haşr-ı cismaniyi sarahaten inkar etmesi de gerçi sofilere karşı bir muhalefet ise de bu muhalefet aynıyla bir zümreye; eski İslam filozoflarına

muvafakattır. İbn Sina ile beraber umumiyetle ilahiyundan olan filozoflar cismanî haşrı kabul etmemektedirler. Yalnız Bedreddin'in bir sofî sıfatıyla açıktan açığa bunu ve kıdem-i alemi söylemesi sofilere göre bir cür'et sayılabilirdi.

Varidat şarihlerinden bazıları ve *Fusus* şarihlerinden Sofyalı Balî Efendi ve bunun halifesi olup Süleyman-ı Kanunî ile Zigetvar muhasarasında beraber bulunmuş olan Nureddinzade[6] ve Aziz Mahmud Hüdaî gibi zatlar bunun

---

[6] Benim evvelce neşretmiş olduğumu söylediğim Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin namındaki monografimin sonunda Sofyalı Balî Efendi'nin Kanunî Süleymana ve Aziz Mahmud Efendi'nin I. Sultan Ahmed'e Bedredinî'ler aleyhinde vermiş oldukları layihaların suretleri görülür. Bu kere Hamidiye Kütüphanesi'ndeki 645 sayılı *Varidat* şerhinin sonunda bu kitap hakkında Nureddinzade'nin el yazısından naklolunmuş mütaleası görülmüş olmakla Arapçadan tercüme ederek onu da buraya koyuyoruz:

Bu: Şeyh Bedreddin diye meşhur olan İbn Simavna müfsidinin kitabıdır.

Bu kitapta ilhada kail olup haşr-i ecsadı inkar eyledi. Ve alemin kıdemine hükmetti. Ve aynı zamanda bu fasit hayellerini ve nefsanî tesvillerini ve şeytanî fikirlerini rahmanî keşifler zannederek meratib-i ikmal ve hilafete müstahik olduğu zan ve zehabına düşmüş ve halkı tevhidi sırfa irşad maksadıyla surî saltanat kurmağa kalkmıştı.

İlm-i marifetine ve zühd-ü takvasına aldanarak gurur getirmiş ve kendisinden başka her sınıfta bulunan din âlimlerinin itikadlerini delalet addeylemişti. Şeytan kendisini aldatmış ve bunun mekr ve iğvalarıyla delaletten delalete düşmüştü.

Büyük çile ve riyazatlar geçirdiği esnada rüyasında şeytan kendisine büyük bir taht üzerinde nassın kimini diriltmek ve kimini öldürmek suretiyle hüküm vermekte olduğu halde görünmüş ve kendisi de bunu rabbülalemin zannetmişti.

Varidat'ındaki kıdem-i alem iddiası ve haşr-ı ecsadı nefiy hakkındaki bu açık sözlerini parmaklarına dolamış ve bu iki noktadan kendisine hücum etmişlerdir.

Haşr-ı ecsadın nefiy ve kıdem-i âlem fikirleri açıktan açığa Bedreddin'in kalemiyle tasavvuf dairesine sokulmuş olmakla tasavvufçular tarafından bunlar yadırganmış ve bunlar tasavvuf alemine sokulmamak istenilmiş olmakla bu fikirler Bedreddin aleyhinde bulunanların hücumlarını mucip olmuş ve Bedreddin aleyhindeki bu görültüler eserinin iştiharına bâis olmuştur. Bedreddin'in idam olunmuş bir kimse olmasının hissî hareket eden halk üzerinde bir tesir bırakmış olması dahi bu eserin fazla iştiharına sebeb olmuş olabilir.

Tasavvuf alemince bu fikirler bir yenilik ve bir değişiklik sayılabilirdi. Fakat; bunlar Bedreddin'den yüzlerce yıl evvel İslam filozofları tarafından münakaşa edilmiş; onlardan yüzlerce yıl akdem da Yunan filozofları tarafından

---

Bu halde gördüğü şeytan kendisine kıyam zamanı geldiğini söylediğinden rüyaden uyanınca kutb-u alem olduğuna zahip olmuş olan Bedreddin'in bu zehabı günden güne artmış ve kendisine muvafakat ve yardım edecek kimseler bulmak üzere Dobrice. Zağra ve Yenişehir taraflarını dolaşmağa başlamıştı. Buradaki kimselerin her birine bir takım dünyevî mansıplar vadediyor ve zahirde abid ve zahid görünen ve böyle bilinen Şeyhin sözleri halk üzerine tesir yapıyor ve bunun telebbüyatı keramet suretinde görünüyordu. Buna uyanlar delalete düşüp zındık oldular. Ve küfür ve ilhad karanlıkları içerisinde boğuldular. Ve bu suretle kendisi kıyamete kadar sürecek bir fesada bais olmuş oldu. Nihayek Siroz'da dara çekilerek bu hareketin elim akıbetine uğradı.

söylenmiş fikirlerdendir. Bedreddin'in bunları kabul ile kitabına yazmaktan başka yapmış olduğu bir şey yoktur. Cennet ve cehennem hakkındaki fikirleri de böyledir. Buna göre cennet âlem-i meleküttandır. Adem'in cennetten çıkması tekasüf ede ede bu surete gelinceye kadar melekût âleminden tenezzül ve sükütudur. Buna göre şerif olan herhangi bir halet cennet olduğu gibi hasis olan haller dahi cehennemdir. Şerafet ve hasaset manevî olmakla haşr-ı ruhanî olduğu gibi bunun nazarında cennet ve cehennem de ruhanî ve manevîdir. Esasen ne cennetin nimetlerinin ve ne cehennemin ateşinin alem-i şahadetteki nimetler ve ateşler gibi olmadığı Kur'anı okuyan herkesin malumudur.

Bizi hakka temayül ettiren kuvvetlerimizin melek ve cismanî ve şehvanî lezzetlere meylettiren kuvvetlerimizin de şeytan olmasını söylemesi yukarıda İbn Sina'nın *Necat*'ından naklettiğimiz vechile meleklerin, peygamberlerin tasavvur ettikleri nuranî şekillerden ibaret olmaları fikriyle mukayese edilince bu iki fikirde de meleklerin haricî ve afakî vücutları olmaması neticesine gelinir ki Bedreddin'in bu fikrinde dahi büyük bir rolu olmadığı görülür.

Meleklerin haricî vücutları olmayıp bunlar peygamberlerin tasavvurlarından ibaret oldukları gibi bizde dahi böyle bizi müsbet ve menfi cihetlere sevkeden ve haricî vücutları olmayan kuvvet ve tasavvurlar vardır ki bunlar melek ve şeytanı teşkil ederler.

Bedreddin'in kuvveti bu fikirleri söylemesinde değildir. Onun bütün kuvvet ve cesareti bu fikirleri hayata tatbik ekmesinde ve bunlardan bir tarikat çıkarmasındadır. O; bu kanaatlerini hayatta yaşıyor ve yaşatıyordu.

Bunun ilimdeki kendisine mahsus olan kuvvet ve orijinalitesi hukuk sahasında görülür. Kendisinin *Letâifu'l İşarat* namında fıkıhtan bir metni ve bundan sonra Musa Çelebi'nin ilk sene-i cülûsu olan 813'de kendisiyle beraber kazaskerlik mevkiine gelmesiyle yazmağa mecbur olduğu bir kanun-u medenî denilebilen *Camiu'l Fusuleyn*'i ve üçüncü olmak üzere *Letâifu'l İşarat* şerhi olan *Teshil*'i vardır ki bunu 816'da yazmağa başlayıp 818'de İznik'de mahpus iken bitirmişti.

Bedreddin, 1300'de Mısır'da basılmış olan bu *Camiu'l Fusuleyn*'inin her sayfasında ve hatta her fıkrasında kendi fıkhî şahsiyetinin yüksekliğini göstermiş ve bu kitabının her noktasına kendi damgasını vurmuştur. Kendisiyle görüşmüş olan müverrih İbn-i Arabşah fıkıhtaki yüksekliğini tavsif etmekte ve bu hususstaki vüs'atini derya gibi bulmaktadır. Hanefî fıkhının abidesi olan *Hidaye* namındaki kitabın sahibi Mergınani'ye binden fazla itirazı bulunduğunu müverrih bize kendisinden nakleylemektedir. Bedreddin'in bu *Camiu'l Fusuleyn*'i etrafında birçok zekalar durmuş ve bu kitap muhtelif kimseler tarafından şerh ve tenkid ve ıslah ve tehzip olunmuştur. Bu kitabı tenkid edenler dahi kendilerini takdirden alıkoyamamışlardır.

FOTOĞRAFLAR

Birinci resim: Ana-yoldan türbe ve tekkenin görünüşü.

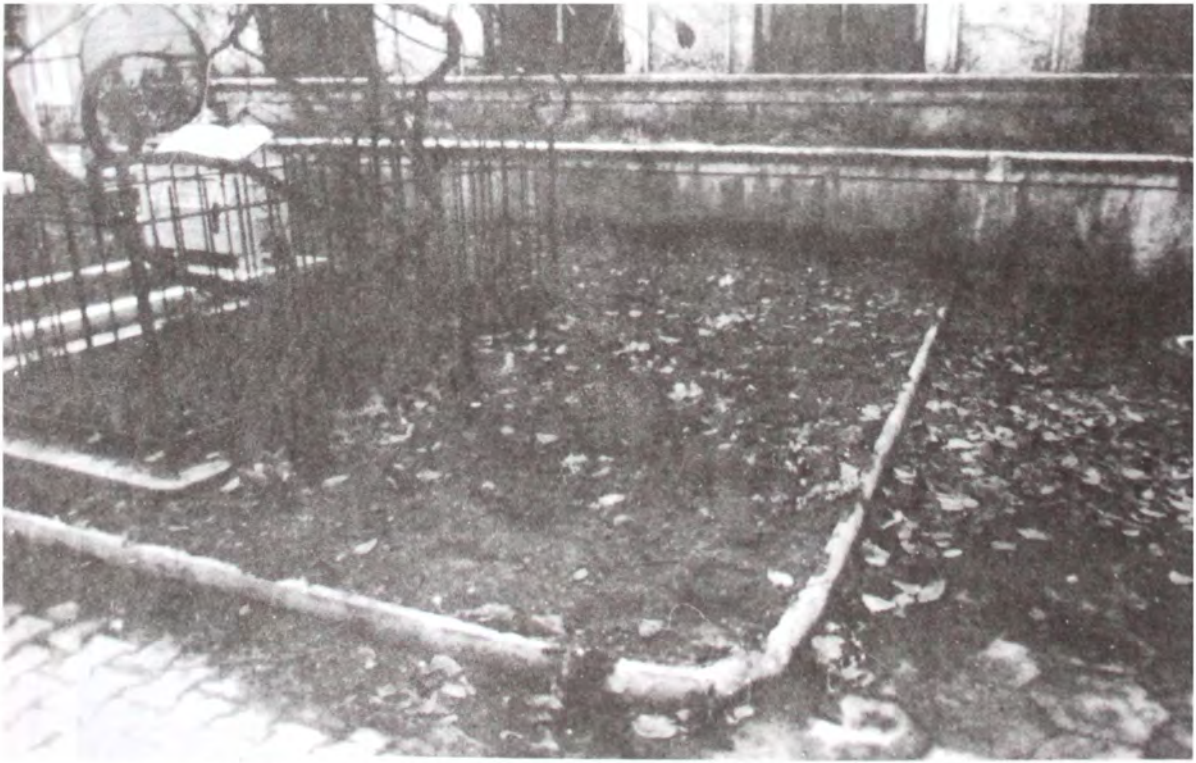

İkinci resim: Türbe ve tekkenin iç avludan görünüşü.

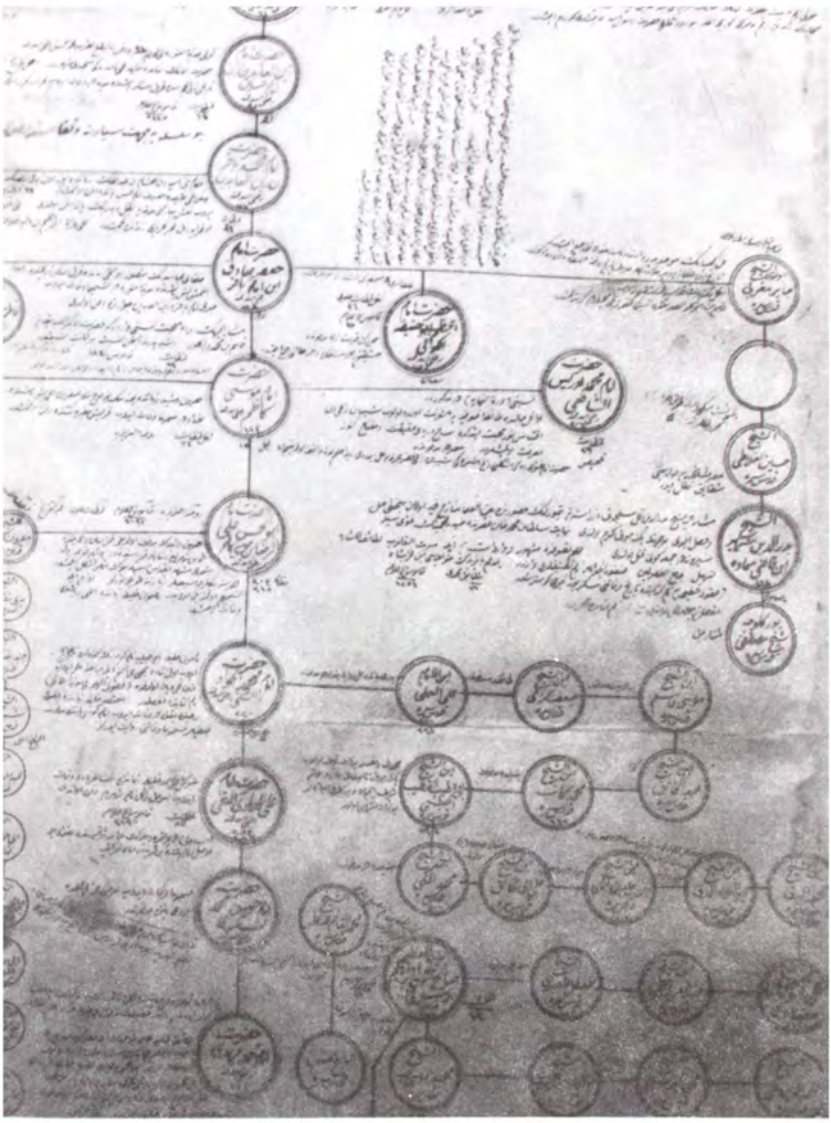

Üçüncü resim: Türbenin arkasındaki Kadirî tekkesinin harabesi; önde Orta Mezarlık Camii'nin kalıntılarıyla bahçedeki havuzun görünüşü.

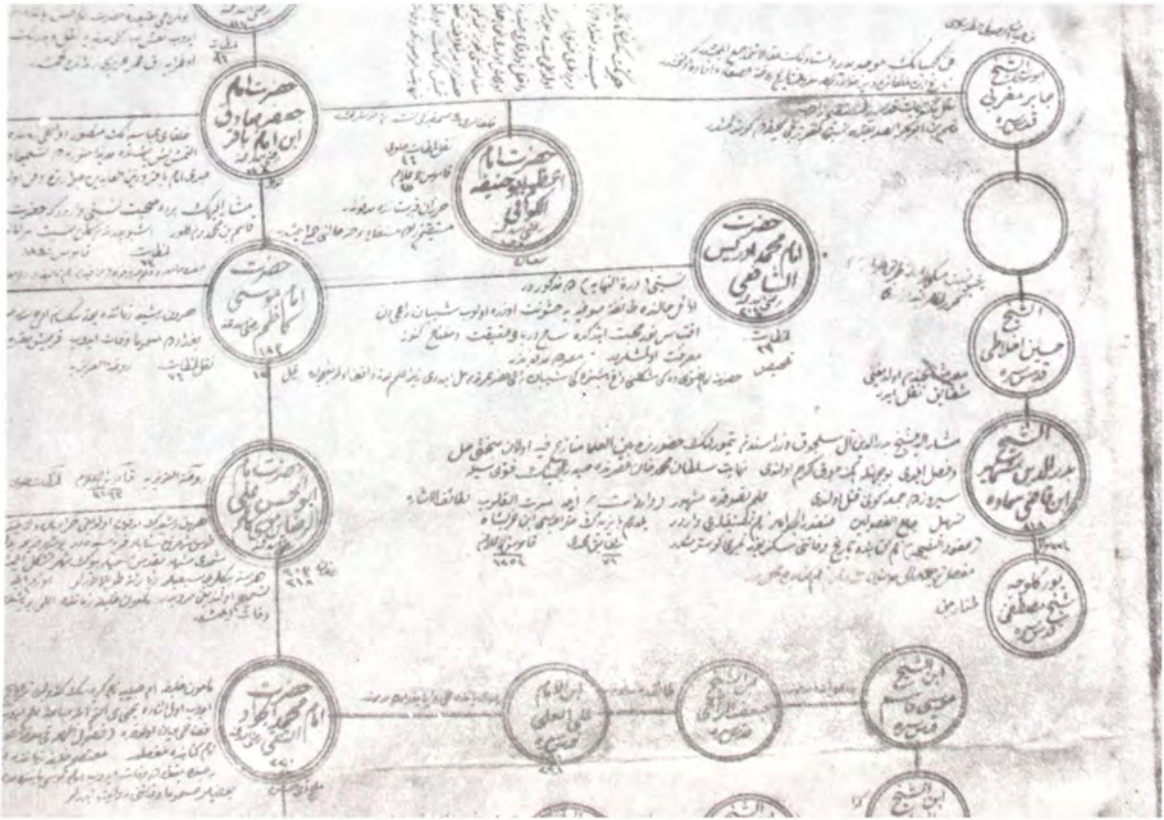
Türbesi Serez'de bulunan Şeyh Bedreddin'in 1924 Türk-Yunan mubadelesinde, Serezli aydınlar tarafından Bedreddin Hazretleri'nin kabri Yunanlıların ayakları altında kalmasın diye, kemiklerini çıkarıp beraberlerinde Türkiye'ye İstanbul'a getiriyorlar. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olan Türbeler ve Müzeler Müdürlüğüne teslim ediyorlar. Kemikler küçük bir çinko sandık içerisinde topraklarla birlikte bir müddet Sultan Ahmet Camii mahyeli altında saklandıktan sonra Topkapı Sarayı'na intikal ediyor. Oradan da vakıfların Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Camii ve külliyesi yanındaki deposuna intikal ediyor. Nihayet 23.10.1961 tarihli 5/1340 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla 29.11.1961'de Sultan Mahmud Türbesi'ne usulune uygun olarak dokuz-on kişilik bir heyet tarafından mütevazi bir şekilde defnedilmiştir.

Çemberlitaş Sultan Maḥmud Türbesi'ndeki Şeyh Bedreddin'in Kabri.

Meclis-i Meşayih reisi Ahmet Muhittin Efendi'nin el yazması olan *Tomar-ı Kebir*'inde gösterilen Şeyh Bedreddin'in tarikat silsilesinin görünümü.

- Aynı sayfanın yakından görünümü.

- Şeyh Bedreddinin oğlu Ahmet Paşa'nın mezar taşı. Ahmet Paşa Bursa'da vefat etmiş ve Başçı İbrahim Camii haziresine defnedilmiştir. Ahmet Paşa'nın taşı buradan alınarak Muradiye'deki Mezar Taşları Müzesi'ne oradan da bir müddet sonra Bursa İslam Eserleri Müzesi'ne götürülmüştür. Taş burada muhafaza altına alınmış olup bir kere tamirden geçmiştir. Taşdaki kitabe şöyledir:

Ön:

Tüviffiye Ahmed Paşa İbn

Şeyh Bedreddin

bin Kâdî Simavne

Arka:

Rahmetullahi aleyh

Fi Şehr-i Cemâliye'l-uhrâ fi

Sene erbea ve selasîne ve Semânmiye

MEZAR TAŞININ ÖN YÜZÜ

MEZAR TAŞININ ARKA YÜZÜ